

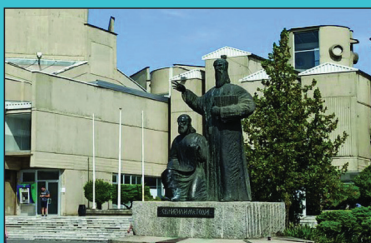
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ — СКОПЈЕ

МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

LIИ ЛЕТНА ШКОЛА НА
МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ
ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

ПРЕДАВАЊА
(на далечина)
Скопје, 17.8. — 28.8.2020 година

СКОПЈЕ, 2021

**ЛШ ЛЕТНА ШКОЛА НА
МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ
ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА**

**ПРЕДАВАЊА
(на далечина)
Скопје, 17.8. – 28.8.2020 година**

За издавачот:

проф. д-р Никола Јанкуловски,
ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

Предавања на LIII летна школа на
МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Редакциски одбор:

проф. д-р Ордан Чукалиев
проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска
проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ
проф. д-р Елена Јованова-Грујовска
м-р Евдокија Илијевска

Јазична редакција:

МОМЕНТ МАЛ ДООЕЛ СКОПЈЕ

Компјутерска обработка:

МАР-САЖ, Скопје

Печати:

МАР-САЖ, Скопје

Тираж:

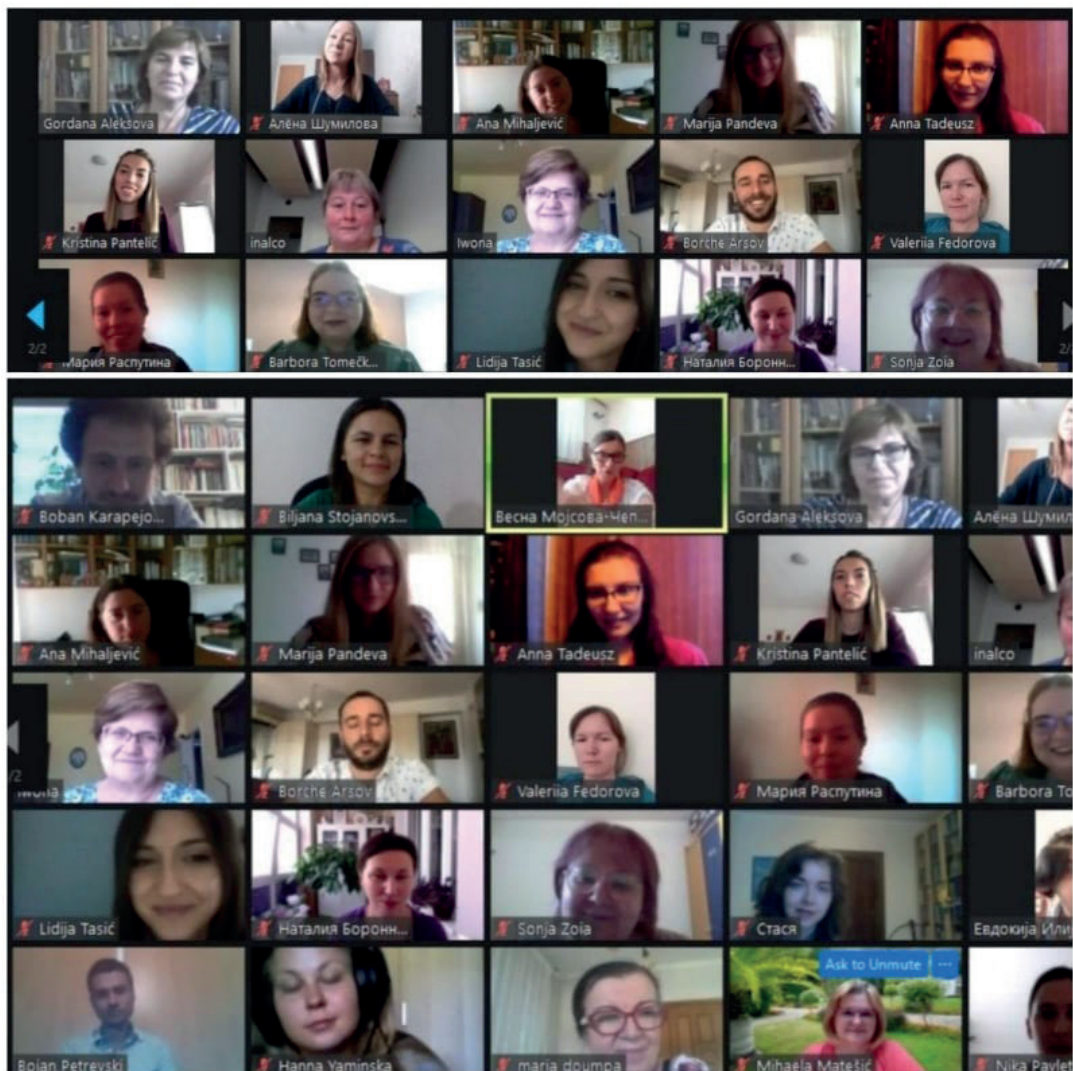
150 примероци

СОДРЖИНА

Обраќање на проф. д-р Никола Јанкуловски, ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје	7
Поздравна реч на проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура.....	10
Извештај за работата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура за периодот од 1.10.2019 до 15.9.2020 година	13
Емилија Црвенковска ОД ГЛАГОЛИЦА ДО СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА КИРИЛИЦА (ПО ПОВОД 75 ГОДИНИ ОД МАКЕДОНСКАТА АЗБУКА)	28
Димитар Пандев Г. ПРИЧЕВ НАСПРОТИ К. МИЛАДИНОВ	38
Ангелина Бановиќ-Марковска ЧЕРНОДРИНСКИ VS. ДУКОВСКИ: РЕДЕФИНИРАЊЕ НА ТРАДИЦИОНАЛНИОТ ЖЕНСКИ ИДЕНТИТЕТ ВО ДРАМИТЕ МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА И БАЛКАНОТ НЕ Е МРТОВ	54
Марјан Марковиќ ПРИНЦИПИТЕ НА ЛИНГВИСТИЧКАТА ГЕОГРАФИЈА ВО ОБРАБОТКАТА НА МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ	62
Ѓоко Ѓорѓевски ДУХОВНОТО НАСЛЕДСТВО НА СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ	79
Симона Груевска-Маџоска ЈАЗИЧНАТА ПОЛИТИКА ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД НЕГОВАТА СТАНДАРДИЗАЦИЈА ДО ДЕНЕС (ПО ПОВОД 75 ГОДИНИ СТАНДАРДЕН МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК)	89
Трајче Стамески АСПЕКТИ НА ПРОЗАТА НА ЦЕПЕНКОВ	97

Соња Стојменска-Елзесер
РАСКАЗИТЕ НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ – ВУЛКАН
ОД ФАНТАЗИЈА И ЛЕКСИЧКО БОГАТСТВО
(ПО ПОВОД 100 ГОДИНИ ОД РАЃАЊЕТО НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ) ... 106

АДРЕСАР НА УЧЕСНИЦИТЕ НА 53. ЛЕТНА ШКОЛА НА
МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК,
ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА..... 115

Од затворањето на 53. Летна школа на МСМЈЛК при УКИМ, Скопје, 17.8. — 28.8.2020 година

**Обраќање на проф. д-р Никола Јанкуловски,
ректор на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје**

Почитувани семинаристи,

Почитувани професори (лектори и предавачи),

Добре дојдовте на 53-та летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура која оваа година наместо во Охрид, културно-историското светилиште на духот и традицијата на македонистиката, ќе се одржува со настава и предавања на далечина. Имено, заради новонастанатата ситуација со пандемијата, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ ги направи сите напори за да ја продолжи својата благородна мисија, започната уште во далечната 1967 година и да им овозможи на 30 учесници од десетина земји да присуствуваат и да учествуваат во работата на 53-та летната школа. Сите, и ние, како Универзитет и како Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, но и вие, почитувани семинаристи, стоиме исправени пред предизвикот. Ние да ви понудиме исклучително квалитетна настава, поточно да ви помогнеме во изучувањето на македонскиот јазик на далечина, а вие да го научите што подобро македонскиот јазик. Вие останавте дома, во своите земји, во своите работни катчиња, во своите соби на студентските домови, за оттаму поветено и крајно одговорно да ги посетувате лекторските часови кај своите лектори. Првпат по 52 години се случува да не дојдете во Македонија и да не можете да го прегрнете Охрид. Но, затоа ќе можете да го прегрнете македонскиот јазик. Помал дел од вас за првпат ќе се сретнат со македонскиот јазик, а поголемиот дел од вас ќе имаат можност да ги искористат овие лекторски часови за да ги прошират и да ги надградат своите познавања од областа на македонскиот јазик, литература и култура. Секако, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ и јас, како прв човек на оваа најстара високообразовна институција во нашата земја, ги направивме сите напори на страницата на Универзитетот да се прикачат сите предвидени предавања и курсеви како дел од планираната исклучително богата програма на 53-та летна школа.

Наредниве денови ќе имате можност преку 40 часа лекторска настава да ги совладате вештините од областа на македонскиот јазик со помош на искусните наставници од Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици, Катедрата за македонска

книжевност и јужнословенски книжевности и Катедрата за славистика при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“. Сигурни сме дека со нивната стручност и искуство ќе ви бидат одлични водичи низ тајните на македонскиот јазик, литература и култура. Вашите знаења од областа на македонистиката ќе може да ги надополните и со предвидените предавања кои, како што напоменав, ќе бидат достапни како видео записи и PowerPoint и PDF презентации на веб-страницата на УКИМ. Предавачите од нашите високообразовни наставни и научни институции: МАНУ, Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за македонска литература, Православниот богословски факултет со особено задоволство ќе ги споделат своите најнови истражувања од најразлични теми и области од македонистиката.

Со вашето учество на овојгодишната летна школа, вие станувате првата генерација семинаристи што изучувањето на македонскиот јазик, литература и култура ќе го остварите на далечина или популарно кажано онлајн. Но, исто така, вие ја испишувате и историјата на први ученици, први семинаристи на далечина и на тој начин давате посебен прилог во приклучувањето на над 4.300 досегашни учесници од 50 земји во светот меѓу кои се наоѓаат имињата на истакнати македонисти, професори по македонски јазик и литература на странските универзитети, слависти, балканисти, преведувачи, фолклористи, етнологзи, археолози, научници и студенти што го изучуваат македонскиот јазик по универзитетите во светот.

Почитувани, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ преку активностите на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура над пет децении континуирано ја претставува и ја промовира македонската национална култура во светот и денес тој се препознава како исклучително афирмирана наставна, научна и културна институција, единствена од ваков вид. Во вас ние ги имаме најголемите културни амбасадори, поддржувачи и верни пријатели. Како прва генерација семинаристи на далечина веруваме во вас и во вашата мисија да продолжите во духот на досегашната дејност, а тоа е создавање пријатели и лобисти на Македонија, кои ќе ги пренесат и ќе ги претставуваат македонскиот јазик, литература и култура во своите земји, па и пошироко во светот.

Од името на Универзитетот и од свое име, вам, на учесниците и на лекторите и предавачите, ви посакувам плодна и успешна работа и посакувам догодина да се видиме во живо и 54-та летна школа да се врати на своето старо, добро и препознатливо место – во Охрид.

**Поздравна реч на проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска,
директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик,
литература и култура**

Драги семинаристи,
Драги колеги (лектори, професори),
Драги пријатели на македонскиот јазик, литература и култура,
Оваа 53. летна школа ќе биде сосема поинаква. Не сме во Охрид, во домот на великите Св. Климент и Наум, на големите Кузман Шапкарев и Григор Прличев. Секој е во своето катче, во својата земја, на својот универзитет. Значи, оваа 53. летна школа навистина ќе биде поинаква. Или, можеби, како таква само ќе ја паметиме сите ние што ќе бидеме дел од неа.

Големата мисла на уште поголемиот **Петре М. Андреевски** нека нè води во оваа „чудна“/пандемична 2020 година, а гласи токму вака:

„Без јазикот ќе си недостигаме самите на себе, оти само јазикот никогаш не нè оставил сами и тој памети многу повеќе отколку што ние можеме да заборавиме“.

Имам чувство дека оваа идеја е онаа што ги носела сите кои во далечната 1967 година ја дадоа иницијатива, а потоа и учествуваа во нејзината реализација на т.н. Славистички семинар на Универзитетот во Скопје. Ама имам чувство и дека оваа мисла ќе нè води и сите нас како дел од 53. летна школа, буквално сите, и вас од онаа страна на екранот, и нас од оваа страна на екранот. Вие 30 учесници од десетина земји сте избраните да ја продолжите работата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура преку вашето учество на 53. летна школа. Сите, и ние, како Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, но и вие, почитувани семинаристи, стоиме исправени пред предизвикот. Ние, да ви понудиме **исклучително квалитетна настава**, поточно да ви помогнеме во **изучувањето на македонскиот јазик на далечина**, а вие да го научите што подобро македонскиот јазик.

А годинава и 53-та летна школа, но и 47-та меѓународна научна конференција се во знакот на неколку јубилеи. Така, во името на 75 години македонска азбука и стандарден македонски јазик, ги најавуваме предавањата на проф. д-р Емилија Црвенковска „Од глаголица до современа македонска кирилица“ и на проф.

д-р Симона Груевска-Маџоска „Јазичната политика за македонскиот јазик од неговата стандардизација до денес“. Секако, тука се и јубилеите 100 години од смртта на најголемиот собирач на македонски народни умотворби, Марко Цепенков, и 100 години од раѓањето на Славко Јаневски, како и од академик Божидар Видоески, таткото на македонската дијалектологија и во врска со тоа, предавањата на проф. д-р Трајче Стамески и проф. д-р Соња Стојменска-Елзесер, како и на проф. д-р Марјан Марковиќ. Особено интересни се најавените предавања на проф. д-р Ангелина Бановиќ-Марковска и проф. д-р Димитар Пандев кои во дијалог ќе ги стават, едниот Черндрински и Дуковски (по повод 120 години од праизведбата на драмата „Македонска крвава свадба“), а другиот Григор Прличев и Константин Миладинов (по повод 190 години од нивното раѓање). А вашето отсуство од манастирскиот комплекс Св. Наум, проф. д-р Ѓоко Ѓорѓевски ќе го оправда со своето предавање „Духовното наследство на Св. Наум Охридски“. Убави поводи и одлични предавачи. Вашите знаења од областа на македонистиката ќе може да ги надополните и со курсевите од областа на македонскиот јазик, литература и култура понудени од проф. д-р Никос Чаусидис, проф. д-р Кристина Николовска, проф. д-р Славица Велева и проф. д-р Станислава-Сташа Тофоска-Јаневска. И ќе направиме сето ова да биде достапно како видео записи и PowerPoint и PDF презентации на веб-страницата на УКИМ во делот посветен на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура.

Уште некаде во 1948 год., **Блаже Конески** ќе констатира: „Нашиот јазик се кове најмногу во ковачницата на преведувањето“. А за да го коваме и искомеме потребни ни се сериозни македонисти, суптилни проучувачи и познавачи на македонскиот јазик, литература и култура, вљубеници во македонскиот збор, добри/сериозни преведувачи. Токму таква ковачница е, но и ќе биде и понатаму, овој семинар. Затоа воопшто не е претерано кога кажувам јасно и гласно дека на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура треба да гледаме како на вистински продолжувач на она што го започнаа и **Ѓорѓија Пулевски** и **Крсте Петков Мисирков**.

Драги семинаристи,

Знам колку многу го сакате македонскиот јазик, но и Македонија. Знам дека сакате безрезервно да ги учите македонскиот

јазик, литература и култура. Но, знам и дека повеќе сакате тоа да го правите во живо. И да чекорите по охридската калдрма, да ги слушнувате зборовите на Св. Климент и Св. Наум, да учите да пеете и играте македонски песни и ора, да ја слушате и да учите да ја читате/рецитирате „Т’га за југ“... Ама и ова е голем предизвик!

Драги лектори,

Без вас, без вашата подготвеност за настава на далечина, не ќе се случеше оваа 53. летна школа. И познавајќи ја вашата по-светеност и професионалност знам дека ќе им го дадете од срце сето свое знаење и умевање на своите слушатели на секојдневните лекторски часови. Така д-р Борче Арсов и м-р Биљана Стојановска ќе работат со семинаристите на почетно ниво, а м-р Бојан Петревски, м-р Бобан Карапејовски и Марија Пандева со оние што имаат средно ниво на познавање на јазикот. Доц. д-р Гордана Алексова ќе работи со семинаристите од напреднатото ниво.

Драги пријатели на македонскиот јазик, литература и култура,
„Сé, освен љубовта и пламенот, е деливо со два.“ – пишува Венко Андоновски. Па понатаму вака ја развива оваа своја теза: „Подели леб на две – добиваш две половици. Подели шише вино на два – добиваш две половици од еден литар. Но, подели пламен од свеќа на две – добиваш две цели, два цели пламена. Ниедна свеќа од која палиш друга нема да даде половина пламен. Ќе ѝ го даде цел на другата свеќа. Од едно цело – две цели! Каде ја има таа математика на друго место, освен кај пламенот?! „Истото е и со љубовта. Само за неа не важи математичкиот закон според кој едно цело се состои од две половици. Со љубовта и пламенот е така: од едно цело, со поделба не се добиваат две половици – туку две цели!“

Драги семинаристи,

Драги колеги (лектори, професори),

Драги пријатели на македонскиот јазик, литература и култура,
Сите вие сте на свој начин пламен и љубов на оваа 53. летна школа, но и на целиот Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура.

Ви посакувам плодна и успешна работа на 53. летна школа. И ви посакувам уште повеќе да го разгорите својот пламен и својата љубов за македонскиот јазик, литература и култура.

Извештај за работата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура за периодот од 1.10.2019 до 15.9.2020 година

Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во периодот од 1.10. 2019 до 15. 09. 2020 година ги спроведуваше своите активности во согласност со својата дејност во рамките на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Дејноста се одвиваше во следниве насоки:

1. Организирање и грижа за работата на лекторатите по македонски јазик и на универзитетските центри, каде што се изведува настава по македонски јазик, литература и култура;
2. Подготовка, организирање и реализирање на 53. летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, како и организирање на 47. Меѓународна научна конференција;
3. Издавачка дејност за потребите на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (изданија наменети за Летната школа и за лекторатите и за Меѓународната научна конференција);
4. Организирање подготвителна настава по македонски јазик за странските студенти што ќе се запишуваат на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“.

1. Организирање и грижа за работата на лекторатите по македонски јазик и на универзитетските центри, каде што се изведува настава по македонски јазик, литература и култура

Во учебната 2019/2020 година работеа 8 лекторати по македонски јазик на универзитетите во странство, под управа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Тоа се лекторатите во: Р. Турција (Истанбул), Р. Унгарија (Будимпешта), Р. Полска (Краков и Сосновјец), Р. Романија (Букурешт), Руска Федерација (Москва), Р. Хрватска (Риека). Оваа учебна година во лекторатот во Париз е избран лекторот м-р Ѓоко Здравески и се очекува од учебната 2020/2021 година да стапи на должноста лектор по македонски јазик на Институтот (ИНАЛКО) во Париз. Треба да се спомене и лекторатот во Ниш, каде лекторот се из-

бира по препорака на ректорот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје и таа должност веќе три години ја врши м-р Моника Илкова.

Во 2020 година беа реализирани конкурсите за избор на лектори по македонски јазик во Париз (Франција), Сосновјец (Полска) и Риека (Хрватска).

Лекторатот во Сосновјец

Според извештајот на лекторката, проф. д-р **Лилјана Митковска**, во лекторатот во Сосновјец (Полска), македонскиот јазик се изучувал на повеќе нивоа и тоа:

- Четврта година студентите на славистика го изучувале македонскиот јазик како втор главен предмет (**4 студенти**). Тие имале четири часа неделно македонски јазик, 2 часа по граматика и пишување, 1 час за разбирање пишан и говорен текст и 1 час за конверзација.
- Трета година студенти на славистика го изучувале македонски јазик како втор главен предмет (**14 студенти**). Тие имале шест часа неделно (3 часа по граматика и пишување, 1 час за разбирање пишан и говорен текст и 2 часа за конверзација).
- Четврта година студенти на англистика го изучувале македонскиот јазик како дополнителен предмет (**5 студенти**) и имале два часа неделно.

Поради корона-вирусот била организирана настава по интернет.

Лекторатот во Истанбул

Според извештајот на лекторката м-р **Марина Цветаноска** во лекторатот на Истанбулскиот универзитет, македонскиот јазик се изучувал според следниве податоци:

- Вовед во македонскиот јазик II – **20 студенти**;
- Македонски јазик II – **34 студенти**;
- Напреден македонски јазик II – **29 студенти**;
- Преведувачки апликации на македонски јазик II – **27 студент**.

Вкупно (110)

Од 20. 11. 2019 година со Одлука на **Факултетот за литература** при **Истанбулскиот универзитет** отворени се **попладневни изборни курсеви за повеќе јазици**, меѓу кои и за македонскиот јазик. **Курсот по македонски јазик** можеле да го посетуваат сту-

денти, магистранти и докторанди. Наставата се реализирала со 6 часа неделно или вкупно 72 часа (среда и четврток од 17:45 до 20:00 часот). Курсот по македонски јазик го посетуваале **7 студенти**. Од 20 март курсот продолжил со настава на далечина (онлајн).

Лекторатот во Будимпешта

Според извештајот на лекторот Златко Панзов, наставата ја посетувале **32 студенти**, но поради кризата со корона-вирусот, дел од студентите кои биле на студиски престој во Унгарија се вратиле во своите земји и се испишале од предметите.

Овој семестар се одржале и предавања од областа на македонската култура, односно современиот македонски филм, преку студентите од Институтот за балкански студии.

Лекторатот во Букурешт

Според извештајот на лекторката Катерина Миноска се реализирале следниве цели:

- Вовед во македонскиот јазик;
- Македонскиот стандарден литературен јазик;
- Слушање и читање на македонска поезија;
- Граматички категории на именките: род, број, определеност;
- Глаголи; граматички категории: време, лице и вид;
- Образување и конструкција на реченици;

Поради административни недоследности, а потоа и поради ситуацијата со COVID-19, наставата за овој семестар се одржувала онлајн, преку пораки и комуникација по електронска пошта. Во наставата учествувале **четворица (4) студенти**.

Лекторатот во Риџа

Наставата ја посетувале **73 студенти**. Новина е и тоа што од летниот семестар лекторката **м-р Биљана Стојановска** понудила и подготвила план и програма за работа за наставниот предмет **Македонски јазик 6**, кој влегол во програмата за **постдипломски студии по кroatистика на Риџкиот универзитет**. На 9 март 2020 година на Филозофскиот факултет се одржала и презентација за работата на летната школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Презентацијата траела еден час, а присутни биле сите заинтересирани студенти кои слушаат македонски јазик на Лекторатот за македонски јазик. Работата на Школата ја претставила м-р Биљана Стојановска, но

и студентките Ева Жужич и Тиана Лакосељац, минатогодишни учеснички на летната школа во Охрид. На студентите детално им било објаснето како функционира Летната школа и што сè опфаќа.

Во просториите на Македонското културно друштво „Илинден“ во Риека од 19 ноември 2019 година започнал и бесплатниот курс по македонски јазик „Учиме македонски“. Овој курс го посетувале **8 слушатели**. Поради вонредната ситуација предизвикана од корона-вирусот курсот продолжи онлајн и завршил на 10 јуни 2020 година.

Лекторатот во Москва

Во летниот семестар 2019/2020 година на Московскиот државен универзитет „Ломоносов“ според лекторката Марија Пандева, наставата се одржувала дистанцирано, односно по електронски пат. На катедрата за македонски јазик и литература активно се држело настава со две групи, една почетна што го изучувале македонскиот јазик како втор странски јазик, и една група со студентите што биле прва година на постдипломски студии.

Македонскиот јазик се изучува уште во десетина други универзитети и тоа во Торонто (Канада), Перм, Санкт Петербург (Руска Федерација), Љубљана и Марибор (Словенија), Белград, Нови Сад, Ниш (Србија), Загреб (Хрватска) и Познањ (Полска). Во овие центри наставата најчесто ја изведуваат странски професори – македонисти. Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура постојано ја следи работата на овие центри и е во тесна соработка со колегите, особено околу работата на летните школи. Работата во лекторатите и центрите беше следена постојано преку извештаите на лекторите и на колегите кои ја изведуваат наставата на соодветните универзитети. Од извештаите се констатира дека скоро во сите центри наставата по македонски јазик се изведува континуирано и со солиден број на студенти.

На 10 октомври 2019 година започна **вечерниот курс по македонски јазик на престижниот UCL (London's Global University) – School of Slavonic and East European Studies** каде што е ангажирана професорката **Ана Илиевска Завршник**. Наставата за курсот за почетници се одвивала 2 месеци, односно до 12 декември во просториите на Школата. На почетниот курс биле запишани **5 слушатели**. Оваа настава потоа продолжила и во летниот семестар, а според најавите на професорката Илиевска Завршник се очекуваат и нови слушатели за наредната академска година.

Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура им ги испрати на сите лекторати и универзитетски центри каде што се изучува македонскиот јазик и учебниците за изучување на македонски јазик за странци („Тешкото“ од Симон Саздов, „Лозје“ од Гордана Алексова, „Златоврв“ од Анета Дучевска и „Везилка“ од Весна Мојсова-Чепишевска) во електронска форма за нивните електронски библиотеки и електронски училници/читални. Ова оди во прилог на тоа дека Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура преку Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје постојано поддржува и поттикнува вакви активности што се во интерес на подобрувањето на наставата по македонски јазик на странските универзитети.

2. Подготовка, организирање и реализирање на 53. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, како и организирање на 47. Меѓународната научна конференција

53. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, се одржа од 17. 8. 2020 до 28. 8. 2020 година на далечина (онлајн) на ZOOM платформата.

53. Летна школа беше отворена на 17. 8. 2020 г., со обраќањето на г. **Стево Пендаровски, претседател на Република Северна Македонија**, а свои обраќања имаа и **ректорот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, проф. д-р Никола Јанкуловски**, како и **директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска**.

На оваа летна школа учествуваа 24 стипендисти од десет (10) земји. Учесниците беа предложени од страна на лекторатите и на центрите, каде што се изучува македонскиот јазик, литература и култура и по препорака на лекторите и универзитетските професори. Оваа година на летната школа учествуваа магистранти од областа на македонистиката и славистиката, преведувачи и студенти кои го изучуваат македонскиот јазик, литература и култура, а дел од нив во своите научни истражувања особено внимание посветуваат на македонистиката.

Учесниците имаа можност да го изучуваат или да го усовршуваат македонскиот јазик преку лекторски вежби кои се одржуваа секој работен ден во траење од десет дена во период од 9 до 12 часот и тоа на далечина. Учесниците беа поделени во лекторски групи според три степени на познавање на македонскиот јазик.

Лекторската група за основен почетен степен (A1) имаше вкупно 3 семинаристи. Во оваа група учесниците беа главно од несловенско потекло. Учесниците во оваа група студираат или студирале некој словенски или балкански јазик. Според лекторката **м-р Биљана Стојановска**, семинаристите од почетната група биле многу мотивирани, вредни и посветени. Темпото на работа било брзо, а совладувањето на материјата – успешно. Почетниците во оваа група работеле по учебникот за изучување на македонскиот јазик на почетно рамниште „Тешкото“ од авторот Симон Саздов, потоа од учебникот „Божилак“ од авторките Искра Пановска-Димкова и Татјана Гочкова-Стојановска, како и од учебникот „Macedonian, a course for beginning and intermediate students“ од авторките Кристина Крамер и Лилјана Митковска. Фокусот на наставата во оваа група бил свртен кон запознавање со основните јазични структури и оспособување на семинаристите почетници за примена на македонскиот јазик во различни комуникациски ситуации (запознавање, претставување, давање информации за себе и за други, изразување благодарност, барање/одбивање и сл.).

Курсот за напреднати почетници (A2) го предводеше **д-р Борче Арсов**. Во групата годинава имаше вкупно 4 семинаристи. Како главно учебно помагало се користеше учебникот „Тешкото“. Дополнително се користеле и многу други материјали од други учебници за македонски јазик за странци, како и специјални и оригинални вежби, однапред подготвени од страна на самиот лектор. Според неговиот извештај, на учесниците им биле споделувани материјали преку алатките на „Гугл драјв“, се водела и евиденција за сработеното, а дополнително секој учесник имал и своја папка каде што ги прикачувале своите домашни задачи. Часовите во рамките на лекторите вежби биле организирани во неколку дела: граматика, слушање и разбирање, зборување и пишување. Семинаристите ги следеле и предавањата и курсевите на далечина, кои беа објавувани на интернет-страницата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура на УКИМ (http://www.ukim.edu.mk/mk_content.php?meni=200&glavno=34).

Како што нагласува д-р Борче Арсов, севкупниот впечаток на семинаристите е крајно позитивен и тие не ги штеделе зборовите за да го изразат своето задоволство од организацијата на 53. летна школа, како и желбата да присуствуваат на некоја следна летна школа.

Средниот курс (Б1) го водеа **Марија Пандева** и **м-р Бојан Петревски**, а во работата на групата учествуваа шестмина семинаристи. Во фокусот биле повеќе граматички, конверзациски и лексички вежби. Во таа смисла, поголемиот дел од граматичкиот материјал се однесувале на:

- функциите и употребата на предлозите (со акцент на полифункционалноста на некои од нив);
- изразувањето на неопределеноста и на определеноста во именската група (разликите помеѓу т.н. неопределен член и неопределените заменки, како и функционалната и морфолошката дистрибуцијата на определениот член);
- удвојувањето на директниот и на индиректниот објект (со стојбата во практиката наспроти перспективата на нормата и случаите интересни во насока на дополнителната граматикализација на оваа појава);
- категоријата *вид* и минатите времиња (основните и дополнителните значења на минатото неопределено, наспроти минатото определено свршено и несвршено време, како и аористните форми од морфолошки аспект).

При разработката на секоја од граматичките теми, посебно место заземале најчестите грешки при изучувањето на македонскиот јазик како странски.

Групата за средниот курс (Б2) го водеше **м-р Бобан Карапејовски**, а во оваа група учество зедоа шест семинаристи. Како основно помагало бил користен учебник за македонски јазик за странци – средно рамниште „Лозје“ од авторката Гордана Алексова. Од голема корист и помош било тоа што Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура обезбеди електронско издание на учебникот, со што се олесни пристапот до наставните содржини и се пилотираше користењето на оваа книга и за ваков начин на настава. Резултатите покажале дека нејзината концепцијата ги издржува највисоките критериуми и со ваково користење. Исто така, бил користен и учебникот „Суница“ од истата авторка, прирачникот „Македонски јазик за странци“ од Лилјана Минова-Ѓуркова, како и вежби подготвени во рамките на проектот „Изучување на јазиците на другиот – активни студенти за општествена кохезија“, кој се спроведе на Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ (2019),

а автори на вежбите биле Станислава-Саша Тофоска-Јанеска, Бојан Петревски и Бобан Карапејовски. Се разбира, се користеле и други авторски текстови и вежби.

Напреднатиот курс за јазик го водеше д-р **Гордана Алексова**, а овој курс го посетуваа пет слушателки. Курсот се изведувал, главно, според содржините од прирачникот „Златоврв“ од Анета Дучевска. Акцентот на наставните содржини бил ставен на синтаксата, морфосинтаксата и стилистиката.

Оваа година, според програмата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура се реализираа сите предвидени предавања и тоа од различни области, од страна на универзитетски професори и истакнати научни работници.

Во областа на јазикот предавањата ги реализираа:

проф. д-р Емилија Црвенковска:

ОД ГЛАГОЛИЦА ДО СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА КИРИЛИЦА

(по повод 75 години од македонската азбука),

проф. д-р Марјан Марковиќ:

ПРИНЦИПИТЕ НА ЛИНГВИСТИЧКАТА ГЕОГРАФИЈА ВО ОБРАБОТКАТА НА МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ

(по повод 100 години од раѓањето на академик Божидар Видоески),

проф. д-р Симона Груевска-Маџоска:

ЈАЗИЧНАТА ПОЛИТИКА ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД НЕГОВАТА СТАНДАРДИЗАЦИЈА ДО ДЕНЕС

(по повод 75 години стандарден македонски јазик).

Во областа на литературата и културата предавањата ги реализираа:

проф. д-р Димитар Пандев:

Г. ПРЛИЧЕВ НАСПРОТИ К. МИЛАДИНОВ (по повод 190 години од раѓањето на Григор Прличев и Константин Миладинов),

проф. д-р Ангелина Бановиќ-Марковска:

В. ЧЕРНОДРИНСКИ НАСПРОТИ Д. ДУКОВСКИ (по повод 120 година од праизведбата на „Македонска крвава свадба“ од Војдан Чернодрински),

проф. д-р Ѓоко Ѓоргеvски:

ДУХОВНОТО НАСЛЕДСТВО НА СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ,

проф. д-р ТРАЈЧЕ СТАМЕСКИ:

АСПЕКТИТЕ НА *ПРОЗАТА* НА МАРКО ЦЕПЕНКОВ
(по повод 100 години од смртта на Марко Цепенков),
проф. д-р СОЊА СТОЈМЕНСКА-ЕЛЗЕСЕР:
РАСКАЗИТЕ НА ЈАНЕВСКИ – ВУЛКАН ОД ФАНТАЗИЈА И
ЛЕКСИЧКО БОГАТСТВО
(по повод 100 години од раѓањето на Славко Јаневски)

Предавања имаа и:

проф. д-р Елена Јовановска-Грујовска:
НАУЧНА ПРОШЕТКА СО ИЗДАНИЈАТА НА ИНСТИТУТОТ
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК „КРСТЕ ПЕТКОВ МИСИРКОВ“,
проф. д-р Маја Јакимовска-Тошиќ:
НАУЧНА ПРОШЕТКА СО ИЗДАНИЈАТА НА ИНСТИТУТОТ
ЗА МАКЕДОНСКА ЛИТЕРАТУРА и
проф. д-р Анастасија Ѓурчинова:
ИЗБОР ОД НАУЧНИТЕ ИЗДАНИЈА НА ФИЛОЛОШКИОТ
ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“ ВО СКОПЈЕ.

Програмата на 53. летна школа беше збогатена и со курсеви по избор, според интересот на учесниците. Курсевите беа реализирани од: проф. д-р Славица Велева (курс по македонски јазик), проф. д-р Кристина Николовска и проф. д-р Никос Чаусидис (курс по македонска литература и култура).

Сите предавања и курсеви како видео-записи, но и како PDF и PowerPoint материјали беа (се) поставени на **интернет-страницата** на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура на УКИМ (http://www.ukim.edu.mk/mk_content.php?meni=200&glavno=34), а секојдневно беа постирани и на ФБ на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (<https://www.facebook.com/msmjlk/>).

И оваа година, како и претходните, во реализација на предвидените активности на 53. летна школа, беа вклучени повеќе единици на УКИМ, меѓу кои: Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Филозофскиот факултет, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за македонска литература, Православниот богословски факултет и Македонската академија на науките и уметностите.

На крајот беше спроведена анкета во која слушателите даваа мислења, сугестии, пофалби и критики. Повеќето од семинаристите беа исклучително задоволни од програмата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, но и

од нејзината реализација на далечина, а особено од можноста да ги усовршат и да ги збогатат своите знаења од областа на македонистиката.

На 4 и 5 септември се одржа и 47. Меѓународна научна конференција на која учествуваа 30 учесници во живо (со почитување на сите протоколи во услови на пандемија).

За секцијата ЈАЗИК координатор беше проф. д-р Гоце Цветановски, а темите за јазик беа:

1. Дијалектологијата – предизвик на 21 век (мост што ги поврзува историските и современите проучувања во јазикот)

2. 75 години стандарден македонски јазик

Образложение

1. Дијалектологијата – предизвик на 21 век (мост што ги поврзува историските и современите проучувања во јазикот)

Повод за првата тема е 100-годишнината од раѓањето на акад. Божидар Видоески (1920 – 1998), основоположникот на македонската дијалектологија.

Иако се смета за релативно млада наука, дијалектологијата спаѓа меѓу најразвиените дисциплини на македонската лингвистика и има специфичен однос кон појавите што се случувале во минатото, но и кон состојбите на современ план. Во таа насока, чувствуваме потреба од дискусии за тенденциите во новите дијалектолошки проучувања, за новите пристапи и методологии во дијалектологијата.

Македонската дијалектологија во 20 век е опишана како генетсколингвистичка дисциплина во која централно место заема локалниот говор кој се опишува како потполна реализација на системот на мал ограничен простор. Природниот идиом е дефиниран како говор на една социјално цврста, етнички хомогена, затворена и дефинирана заедница, што значи говор на конкретно село или група поврзани села. Секој месен говор може да се смести во определена група говори, следствено на тоа и на група дијалекти или наречја.

Меѓутоа, во денешно време на постојани миграции и урбанизација на населението тешко е да се најде идеален испитаник во духот на традиционалната дијалектологија. Оттука се поставува дилемата дали современата дијалектологија треба да се занимава и со варијациите што се јавуваат во рамките на природниот идиом, или тоа да ѝ се препушти на социолингвистиката.

Дијалектолозите денес ја воочуваат потребата за интегрален, мултидисциплинарен пристап на проучување на говорите, особено во дијаспората. Таков пристап обврзува теориско познавање од етнографијата, урбаната дијалектологија, етнолингвистиката, социолингвистиката, контрастивните и ономастичките истражувања, а во тие рамки посебно е интересно прашањето за меѓудијалектниот контакт во рамките на еден јазик, како и односот дијалект – стандарден јазик.

2. 75 години стандарден македонски јазик

Втората тема е поврзана со два важни историски настани:

1) Решението на Президиумот на АСНОМ за македонската азбука и

2) Официјалното усвојување на македонскиот правопис.

Донесувањето на азбуката и правописот претставува значаен придонес во чинот на кодификација на македонскиот стандарден јазик. Со тоа се олеснува стандардизацијата на јазичната норма во јазичната практика.

Во рамките на втората тема очекуваме дискусии за проучувањата на македонскиот стандарден јазик на сите рамништа (фонетика, фонологија, морфологија, лексикологија, лексикографија, зборообразување, фразеологија, синтакса, текст-лингвистика и стилистика), како и дискусии за употребата на стандардниот јазик во сите сфери на општественото живеење (наука, воспитно-образовен процес, политика, медиуми итн.).

Проучувањата можат да се однесуваат само на состојби во македонскиот јазик или контрастивно/компаративно да претстават јазична состојба во македонскиот наспроти друг јазик, словенски или несловенски.

За секцијата ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА, координатор беше проф. д-р Наташа Аврамовска, а темата гласеше:

1. Колективната меморија и нејзината трансформација во литературата и културата

Образложение

Темата на научната конференција годинава во секцијата за литература и култура е замислена како одбележување на две значајни годишнини: 100 години од смртта на собирачот на народни приказни и кажувања Марко Цепенков и 100 години од раѓањето на македонскиот поет и писател Славко Јаневски, при што го-

динава одбележуваме и 70 години од објавувањето на неговата новела „Улица“.

Она што им е заедничко на двата книжевни дејци е нурнувањето во просторот на колективната меморија, нејзините претстави, митски слики и наративни обрасци. Марко Цепенков завештува богата ризница на книжевни мотиви и наративи, чиешто публикување во почетокот на седумдесеттите години ќе има непосредно влијание во развојот на македонското раскажувачко, а секако и драмско писмо при што директно влијае и за создавање на првото постмодерно драмско сценарио („Јане Задрогаз“, 1974 на Горан Стефановски), и со несмален интензитет до денешен ден неговите приказни се провокација за нови театарски прочити („Силјан Штркот Шанца“, на Срѓан Јанакијевиќ, 2016). Разновидниот книжевен опус на Славко Јаневски, од друга страна, поетски и прозен, за деца, млади и возрасни изнаоѓа различни начини на сооднесување со претставите и јазикот на заедницата, нејзината дамнешна меморија („Евангелие по Итар Пејо“ 1966, „Астропеус“ 1979, „Кукулино“), но и онаа којашто како колективна се создава во текуштиот ден („Село зад седумте јасени“, 1952, „Депонија“, 2000), како и онаа на другите, далечни култури („Змејови за игра“, 1983).

Во книжевноста, меморијата на заедницата најнепосредно ја означуваме како народно или колективно знаење (фолклор), на коешто му е иманентен соодветен мнемотехнички јазичен код. Современата македонска, но и светска литература, изнаоѓа бројни начини на кореспондирање со сликите и јазикот на колективната меморија: на одредена заедница или универзална, а воедно, особено денес, креира и интеркултурни мостови за препознавање на споделените универзални аспекти во претставите на одделните заедници. Во таа смисла, може да се рече дека живееме во време коешто битно креира универзален наратив на човештвото.

Заемното огледување на македонскиот фолклор и современата македонска поезија, проза и драма воедно, допуштаат нивно проследување и во интеркултурен контекст, во компаративни проследувања со сродни тенденции во европските и други литератури. Годинашнава тема е замислена како широко подрачје на интержанровски, интермедиијални, интердискурсивни и интеркултурни читања на македонската книжевност и нејзиниот развој, како и на нејзиниот сооднос со другите литератури на планот на книжеvnата меморија и нејзината трансформација.

Одржувањето на 53. Летна школа и 47. Меѓународна научна конференција, како дел од Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, како и секоја година е во организација на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, а соодветна финансиска поддршка дава и Министерството за култура на Република Северна Македонија. Семинаристите посебно ја истакнуваат својата благодарност кон Универзитетот што им овозможува извонредни услови за нивно усовршување. Оваа година успешноста на реализацијата на целокупната предвидена програма и на 53. Летна школа и на 47. Меѓународна научна конференција лежи и во Информатичката служба при Универзитетот.

Сите настани беа и медиумски покриени, така што во текот на целиот месец август и на почетокот на септември имаше постојано информации околу работата на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Во овој извештај ги изделуваме следниве:

- Разговор со проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура, при УКИМ, на [fakulteti.mk](https://www.fakulteti.mk/news/08082020/makedonskiot-jazik-go-izuchuvaat-duri-110-studenti-na-istanbulskiot-univerzitet) (<https://www.fakulteti.mk/news/08082020/makedonskiot-jazik-go-izuchuvaat-duri-110-studenti-na-istanbulskiot-univerzitet>) од 8. 8. 2020 година;
- Гостување на проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска за предизвикот да се организира 53. Летна школа на далечина, во Вести од културата, по Вестите во 17. 30 на Алфа ТВ (https://www.youtube.com/watch?v=2imAD28jcuQ&fbclid=IwAR3gOBFMQk1tAfrHUEEhxzPsAGZ_q3gyEit2Snuv3BbVO0PSQv_RvpbaJI8U) од 9. 8. 2020 година;
- Гостување на директорката на МСМЈЛК на австралиското државно радио Ес-Би-Ес (SBS), програма на македонски јазик, а разговорот го водеше Милчо Јованоски (https://www.sbs.com.au/language/macedonian/audio/53rd-international-seminar-on-macedonian-language-literature-and-culture-this-year-goes-live-on-internet_1?cid=lang%3Asocialshare%3Afacebook) на 26. 8. 2020 година;

- Интервју за Нова Македонија на проф. д-р Весна Мојсова-Чепишевска, директорка на МСМЈЛК, како резиме на штотуку завршената 53. Летна школа и најава за претстојната 47. Меѓународна научна конференција (<https://www.novamakedonija.com.mk/prilozi/lik/%d0%bf%d0%be%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b1%d0%bd%d0%b8-%d0%bd%d0%b8-%d1%81%d0%b5-%d1%81%d0%b5%d1%80%d0%b8%d0%be%d0%b7%d0%bd%d0%b8-%d0%b8-%d1%81%d1%83%d0%bf%d1%82%d0%b8%d0%bb%d0%bd%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be/>) од 2. 9. 2020 година;
- Прилог за ДВ на македонски за 53. Летна школа и 47. Меѓународна научна конференција на МСМЈЛК, а разговорот го водеше Милчо Јованоски (<https://www.dw.com/mk/%D1%98%D1%83%D0%B1%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%B8-100-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D0%BE%D0%B4-%D1%81%D0%BC%D1%80%D1%82%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%86%D0%B5%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%B2-%D0%B8-100-%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D0%BE%D0%B4-%D1%80%D0%B0%D1%93%D0%B0%D1%9A%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D1%98%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D0%B4%D0%BE%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8/a-54824476?maca=mk-Facebook-sharing>) од 5. 9. 2020 година.

3. Издавачка дејност за потребите на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура (изданија наменети за летната школа и за лекторатите и за Меѓународната научна конференција)

Во рамките на издавачката дејност на Меѓународниот семинар за македонскиот јазик, литература и култура во учебната 2019/2020 година беа објавени:

„Зборник – Предавања на 52. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура“ (Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2020) и

„Зборникот од 46. Меѓународна научна конференција“ (Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2020).

4. Организирање подготвителна настава по македонски јазик за странските студенти што ќе се запишуваат на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“

Во надлежност на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје во учебната 2019/2020 година се одржа подготвителна настава за изучување на македонскиот јазик за странски студенти. Во првиот семестар беа запишани 27 студенти, додека во вториот семестар 18 студенти. Наставата се одвиваше во два семестри, а беше реализирана од страна на професорите при Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

**ОД ГЛАГОЛИЦА ДО СОВРЕМЕНА
МАКЕДОНСКА КИРИЛИЦА
(ПО ПОВОД 75 ГОДИНИ ОД МАКЕДОНСКАТА АЗБУКА)**

Поводот за ова предавање е одбележувањето на 75-годишнината од усвојувањето на македонската азбука. Во 1945 година е усвоена современата македонска кирилица со којашто и денеска се служиме. Но, писменоста во Македонија има вековна традиција и јубилејот дава поттик за еден преглед на азбуките што се користеле во Македонија за текстови пишувани на старословенски, црковнословенски и на македонски јазик, а тоа се глаголица, кирилица (од старословенска до современа), грчко писмо и латиница.

Глаголица

Една од фазите на развитокот на облата глаголица, првото словенско писмо, непосредно е поврзана со Македонија. Во развитокот на облата глаголица се izdelуваат четири фази (Moszyński 2006: 65-67): солунска (860-863) којашто не е засведочена во текстовите, се реконструира од абецедарите и од јазичните особености сочувани во подоцнежните текстови; моравско-панонска (863-885) се однесува на периодот на непосредно делување на Кирил и Методиј и одразена е во Киевскиот мисал; чешка (885-1097), одразена во Прашките ливчиња; охридска (886-XII век.) започнува со доаѓањето на учениците на Кирил и Методиј во Охрид, со создавањето на Охридската школа на Климент Охридски.

Глаголицата во Македонија се употребувала од крајот на IX до крајот на XI век. Речиси сите старословенски глаголски ракописи како Зографското, Мариинското и Асемановото евангелие, Синајскиот псалтир, Синајскиот евхологиј и др. потекнуваат од овој простор. Потврда за тоа се наоѓа во јазичните особености на овие текстови, како, на пример, вокализацијата на еровите $z > o, ь > \epsilon$ што доаѓа до израз веќе во Зографското евангелие, потоа рефлексивата на прасловенските групи $*tj > \psi$ и $*dj > жд$ и сл. (повеќе за ова в. Црвенковска 2016). Има и некои фонетички фактори кои укажуваат на тоа дека глаголските ракописи се поврзани со Охридската книжевна школа, да го земеме за пример само Асемановото евангелие во чиј синаксар (месецослов) се споменуваат

Св. Наум. За тоа дека смената од глаголица на кирилица не била извршена одеднаш сведочат и траги од глаголица во кирилските ракописи: Битолски триод, Охридски апостол, Шафариковиот триод и др.

Подоследна употреба на кирилицата на просторот на Македонија може да се следи од XII век. За најстар кирилски ракопис што ѝ припаѓа на македонската редакција на црковнословенскиот се смета Добромировото евангелие.

Кирилицата постапно се реформирала, употребата (или неупотребата) на некои знаци била наложена од фонетските промени. Конески (2001: 125) истакнува: „Кирилските текстови од XII–XIII в. покажуваат извесен стремеж за регулирање на ортографијата сообразно со настанатите промени во изговорот“. Преку писмото ги следиме историските промени во јазикот, особено промените во фонологијата. Така, во ракописите од македонска редакција има нов начин на употреба на јусовите. Депалатализационите процеси се одразиле и во писмото при што дошло до појава на мешање на носовките, се намалува бројот на прејотираните вокали, се упростувал правописот со избирање на само една ерова буква (едноеров правопис), на пример Добромировото евангелие, Битолскиот триод и други употребуваат само ер, Охридскиот апостол, Болоњскиот псалтир и други употребуваат само јор и сл. Од XIV век, кога се наметнува српската редакција на црковнословенскиот, јусовиот правопис изостанува, односно јусовите знаци биле заменети со неназални вокали. Во текстовите со народен карактер, записи, натписи, кодици, почнуваат, веќе во време на османлиското владеење, да навлегуваат и др. буквени знаци: ħ (за к и г) и ц.

Во периодот од XVI до XVIII век се забележува осовременување на пишаниот јазик, напуштање на црковнословенскиот код и приближување до народниот јазик. Од XVI век прво во световните текстови, а подоцна и во црковната литература се прават свесни обиди да се пишува на јазик што е разбирлив за народот, односно на јазик со црковнословенска основа во кој се вклучувале елементи од народниот јазик. Првите осовременувања се присутни во дамаскинарската книжнина, а подоцна и во зборниците каков што е кај нас Тиквешкиот зборник, потоа во манастирските кодици, на пр. Трескавечкиот кодик, лекарствениците, ерминиите и друг вид литература.

Грчко писмо

Прв познат текст напишан со грчко писмо е од XVI век, речничето од Костурско, објавено од Цанели и Вајан во 1958 год. Со грчко писмо е пишуван и првиот печатен текст на македонски јазик (на охридски говор), а тоа е македонската паралела во Четиријазичникот на Даниил од Москополе (прво издание 1794, второ 1802 во Венеција). Речникот содржи четири колони: на грчки, аромански, албански и на македонски и сите се напишани со грчки алфавит.

Како што истакнува Поленаковиќ (1971: 202): „...зачестената употреба на грчкиот алфавит во Македонија, за македонски јазик, и не само за него, станува поевидентна од времето по укинувањето на самостојната Охридска архиепископија, во 1767 година, кога се засилува грчката културна, црковна и книжевна пропаганда, кога започнува воведувањето на грчкиот јазик во богослужбата и кога во речиси сите градови во Македонија се основаат школи на грчки јазик со грчка наставна и друга литература“.

Веќе понатаму, во XIX век било обично да се пишуваат македонски текстови со грчко писмо. И текстот на Зборникот на Миладиновци (Зборник 1983) бил првобитно напишан со грчко писмо, што се дознава од едно писмо на Штросмаер. Константин можел да мисли оти во Македонија, особено во Охридско и во Егејскиот дел на Македонија, полесно ќе се шири Зборникот напечатен со грчки алфавит.

Во јужните македонски краишта (Егејска Македонија) со грчко писмо се пишуваат преводи на евангелијата правени на преминот од XVIII во XIX век: Кониковското евангелие од XVIII-XIX век¹, Кулакиското евангелие², од 60-те години на XIX век, Трлиското евангелие, Бобошчанското евангелие³.

Латиница

Под меѓународен притисок во Грција бил направен обид да се воведат македонскиот јазик како наставен во основните училишта за задоволување на потребите на македонскиот народ во Егејска Македонија. За таа цел, во Атина во 1925 год. бил отпечатен

---

1 <http://www.helsinki.fi/~jslindst/268/>

2 <http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0010-Kulakia.pdf>

3 <http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0009-Andre-Mazon.pdf>

Абецедарој на латиница⁴. Заснован е на црти од битолскиот и леринскиот говор, но не бил пуштен во употреба.

XIX век: постепено упростување на црковнословенската кирилица и обиди за стандардизација

Како што истакнува Стаматоски (1997: 82), во врска со создавањето на македонската азбука: „Клучот беше во опитот на творците од македонскиот XIX век, низ кој се развиваше македонската литературна норма“.

Со почетоците на афирмацијата на народниот јазик во писменоста, која е поизразита во XIX век, низа од културните дејци во Македонија од овој период почнале да се залагаат за модернизација на графискиот систем. Правени се одделни обиди за воспоставување некаква норма во писмото, некогаш со приклучување кон една или друга варијанта на словенската кирилица, како и со отфрлање на некои графеми. Со текот на времето, а особено во XIX век кога веќе се јавуваат автори кои создаваат сопствени книжевни дела (повеќе за ова в.: Конески 1986) како: Крчовски, Пејчиновиќ, па преку Зографски, Жинзифов, Миладинови, Прличев, Пулевски, Цепенков, Шапкарев, Џинот и други, сè до Мисирков, се трудат да воспостават еден поупростен систем.

Кај првите македонски писатели од XIX век, Крчовски и Пејчиновиќ, видливо е приклучување кон графиските правила од руската редакција на црковнословенскиот, со појава на некои елементи од домашната традиција, на пр. кај Пејчиновиќ *ѣ*, *ѣ* за изразување на мекост на претходниот консонант. Почнува да се осознава дека македонските народни говори, т. е. македонскиот народен јазик е единствениот што може да ја остварува општествената, соединителна и просветителна функција среде македонскиот народ.

Во текот на векот за азбуката и правописот се искажувале речиси сите значајни дејци во Македонија. Во упростувањето на азбуката свој придонес дава Јордан Хаџи-Константинов Џинот (1852) кој прв се изјаснил против „литерите“ *ѣ*, *ж*, *ѣж*, бидејќи се изговараат „со затнат нос“ и со „врзани вилицы како на мртовец“ (сп. Стаматоски 1997: 83). Константин Миладинов во предговорот кон Зборникот (Зборник 1983) пишува дека на некој начин го ре-

---

⁴ <http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0006ABECE-DAR-1925.pdf>

формирал, го упростил правописот. Тоа е еден обид за воспоставување некаква норма: „Правопис употребихме по возможноста најлесен и најсходен со произношението од словата; на пр. вместо трите букви ъ, њ, ж, кои имаат еднакво произношение, употребихме една: ж; на пр. сџнце, сџрце, рџка вм. сџнце, сџрце, рџка. Каде по грам. правила се пишит ж, но се произносат а, се употреби последново“. И уште укажува дека според изговорот (произношение) пишувале безвучни букви на крајот од зборот, апостроф како замена на испуштен глас и сл. Темко Попов го истакнува значењето на Вуковата реформа (1868). Ѓорѓи Пулевски е автор на два речници. Во првиот: *Речникъ оѣѣ чейѣири језика*, 1872 ги употребувал знаците ъ, њ, ѣ и ю, а исто така и еровите ѣ и њ. Во вториот речник: *Речник оѣѣ ѣири језика*, 1875⁵, самиот наведува дека неговата книга е пишувана само со следниве 35 словенски (!) букви: а, б, в, г, д, е, је, ж, з, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, ји, ја, ѓ, ѣ и ју. Така, ъ = је, њ = ји, ѣ = ја, ю = ју.

Најмаркантната фигура на македонскиот XIX век секако е Крсте Петков Мисирков. Покрај многуте ставови искажани за него, го пренесуваме мислењето на истакнатиот руски славист Самуил Борисович Бернштејн: „К. П. Мисирков (1874-1926) има големи заслуги в историји македонскогo литературногo јазыка, в историји современногo македонскогo културногo. Это не противоречит тому факту, что идеалы Мисиркова были реализованы через много лет после его преждевременной смерти. Современные деятели македонскогo културногo во многом следуют, ему, творчески развивают его идеи“ (Бернштейн 1958: 178). Мисирков во неговата програмска книга „За македонцките работи“ (Мисирков 1903) издадена 1903 год. се залага за фонетски принцип со мали отстапки, наложени од морфолошки фактори, на етимологијата: при асимилација на /г, д, т/ на морфемска граница: градски, родство, предци, другпат... звучни консонанти пред членските морфеме и во финална позиција, зопта, ‘ржта, еж...во пишуваче на финални групи: -ст, -шт, -жд, -зд: лист /лис/-листот, грозд /грост/-гроздот, не се одбележува одбележуваче на –в во: овца, крвта...и сл. Мисирков употребува 29 знака, јотата ја бележи со і, палаталните консонанти со записка десно над буквата н’, л’, к’, г’. Само s и ц ги бележи со

---

⁵ <http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0001Pulevski-Trijazichnik.pdf>

диграми: дз и дж, рѣ со р, лѣ со ол. Подоцна, во единствениот број на списанието „Вардар“, Одеса 1905, ја вклучува буквата а, пат, раќа за темен вокал. Овој знак се користи и во списанието „Лоза“. Во списанието „Вардар“ Мисирков, меѓу останатото, истакнува: „Нашіот месечник іет нешчо ново, што к’е привлечит внімаін’ето на свите, шчо се интересуваіет со мак’едонцкото прашаін’е...Тоі требит да покажит нагледно да іет нашиіот іазик самобитен, да тоі не іет ни српцк’и, ни бугарцк’и и да іет способен за литературно развиваін’е (сп. Бернштейн 1958: 180).

Меѓу двете светски војни

Кон крајот на триесеттите години од XX век и за време на Втората светска војна во илегалниот печат од вардарскиот дел на Македонија се употребувала една азбука приспособена за македонскиот јазик. Но и таму, при бележењето на некои гласови, особено палаталите к, г, љ, њ, имало случаи еден ист глас, да се предава на три до четири различни начина (Илиевски 2006: 8).

Нормирање на македонската ортографија во 1945 година

Хронологијата на најважните настани поврзани со кодификацијата на македонскиот јазик и усвојување на македонската азбука, може да се претстават по следниов редослед:

На 2 август 1944 АСНОМ, на првото заседание во манастирот Прохор Пчињски, донесе документ за воведување на македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава и тоа решение се состои од два члена:

Чл. 1. „Во македонската држава како службен јазик се заведе народниот македонски јазик“;

Чл. 2. „Ова решение влегуе веднага во сила“.

„Тој акт беше индикативен, бидејќи покажуваше дека на јазикот му се одделува особено внимание и му се дава особено значење во моментот кога се работеше за врвна објава на националната идентификација на Македонците“ (Конески 1985: 9).

По ослободувањето на Скопје (13 ноември 1944) од Президиумот на АСНОМ е назначена посебна Комисија за јазик и правопис, која добила задача да изработи предлог за азбука и правопис.

Дефинирањето на ортографијата е еден од предусловите за стандардизација на еден јазик, освен создавањето на граматички правила.

Усвоени се основни принципи: За основа на македонскиот литературен јазик треба да се земе западното македонско наречје, и тоа неговите централни говори. Македонската азбука треба да содржи онолку знаци (букви, графеми) колку што има гласови (фонемии) во литературниот јазик. Правописот да се изработи врз фонетскиот (фонолошкиот) принцип.

Комисијата за јазик и правопис била во состав: Блаже Конески, Крум Тошев, Васил Иљоски, Мирко Павловски, сите четворица лингвисти, Владо Малески, Венко Марковски, писатели, Киро Хаџи Василев, Илија Топаловски и Густав Влахов, публицисти. Оваа комисија подготвува проект за македонската азбука, а на 3 мај 1945 год. донесува и резолуција за азбуката. Предлогот на македонската азбука беше усвоен од Народната влада на Федерална Македонија на истиот датум, а решението на Владата е објавено во весникот „Нова Македонија“ на 5 мај 1945 год., заедно со азбуката составена од 31 буква, а по текстот напомена од редакцијата кои се новите букви во азбуката: *ќ, ѓ, ѕ, љ, њ* и *џ*.

Кирилицата веќе имала долга традиција во Македонија. Требало само да се одлучи при изборот на графемите за меките согласки /*ј, љ, њ, ќ, ѓ*/ за африкатите /*ѕ, џ*/ и за темниот глас којшто не се јавува на целата македонска територија (Видоески 1996: 19). Оваа кирилица е комбинација од системот на Мисирков: *ќ, ѓ* и на Вук: *љ, њ*. Со воведувањето на *ј*, кое постоело од XIX век, се исклучуваат прејотираните знаци од системот. Знакот за *ѕ* постоел и во старословенската кирилица. За означување на вокално *р* се одбрал апостроф во комбинација со оваа графема. Знакот за *џ* се јавува од XIV век во кодиците.

Со овие настани бил заокружен процесот на стандардизација на современата македонска кирилица. Потоа следат уште некои важни дати поврзани со македонскиот јазик: 1946 излегува од печат првата македонска граматика од Круме Кепески; 1946 се формира Филозофскиот факултет во Скопје (од 1974 Филолошки факултет) и Катедрата за јужнословенски и балкански јазици со посебен Семинар за македонски јазик (од 1974 год. се преименува во Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици); 1946 год. одржан е прв курс по македонски јазик на странски универзитет (Антонин Фринта на Карловиот универзитет во Прага); 1948 год. почнува да се издава гласило на Факултетот *Годишен зборник*; 1950 год. излегува од печат *Македонски правопис со правописен*

речник (автори: Блаже Конески и Крум Тошев); 1950 год. почнува да се објавува првото специјализирано списание за македонски јазик: *Македонски јазик*, во кое со свои трудови за македонскиот јазик се јавуваат македонските и странските македонисти.

Користена литература:

- Бернштейн Самуил Борисович 1958: „Вардар“ К. П. Мисиркова. *Slavistična revija*, XI, 3-4, 178-186.
- Видоески Божидар 1996: Пет децении од донесувањето на македонската азбука и правопис. *Предавања на XXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, лингвистика и култура*, Скопје, 15-32.
- Зборник 1983: Димитрија и Константин Миладиновци. 1861 (1983). *Зборник на народни песни* под редакција на Харалампие Поленаковиќ и Тодор Димитровски, Скопје.
- Илиевски Петар Хр. 2006: Македонскиот правопис од 1945. *XXXII научна конференција на XXXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, лингвистика и култура. Лингвистика*. Скопје, 7-18.
- Јакимовски Антонио, Толевски Игор 2016: Глаголички натписи на керамички садови откриени при археолошките ископувања во Скупи (Скопје). *Slověne*, No 2, 2016, 179-197. http://slovene.ru/2016_2_Jakimovski,_Tolevski.pdf
- Кодов Христо 1966: Фрагмент од старобългарски рѣкопис с глаголическа приписка. *Климент Охридски. Сборник статии по случај 1050 години от смртта му*. Софија, 121-131.
- Конески Блаже 1985: Кодификацијата на македонскиот литературен јазик. *Свечен собир посветен на 40-годишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис*. МАНУ, Скопје 1985, 9-14.
- Конески Блаже 1986: *Македонскиот XIX век*. Скопје.
- Конески Блаже 2001: Развитие на македонската азбука и правопис. Во: *Историска фонологија на македонскиот јазик*. Скопје, 125-130.
- Мареш Франтишек Вацлав 2008. *Компаративна фонологија и морфологија на македонскиот јазик*. Скопје.
- Мисирков Крсте Петков 1903: *За македонските работи*. Софија. <http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0005-Za-makedonkite-raboti.pdf>),
- Михеев Савва Михайлович 2013: Два кратки глаголически графити в манастире св. Наума под Охридом и в Св. Софии в Стамбуле. *Slověne*, No 2, 2013, 52-63. http://slovene.ru/2013_2_Mikheev.pdf
- Moszyński Leszek 2006: *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa.
- Поленаковиќ Харалампие 1971: Грчки алфавит употребуван во македонските книжевни текстови во текот на вековите. *Slovo* 21, 201-211.
- Стаматоски Трајко 1997: Современиот македонски графиски систем. *Педесет години на македонската наука за јазикот*. Скопје: МАНУ, 79-89.

Црвенковска Емилија 2016: Првобитниот словенски комплекс на богослужбени книги по византиски обред („корпусот на Климент“) и формирањето на македонската редакција на црковнословенскиот. *Slověne*, No 2, 2016, 198-230. http://slovene.ru/2016_2_Crvenkovska.pdf

Г. ПРЛИЧЕВ НАСПРОТИ К. МИЛАДИНОВ

Со ова предавање ги одбележуваме 190-те години од раѓањето на Григор Прличев и Константин Миладинов. Имаме предвид дека и едниот и другиот биле предмет на особен интерес не само на македонистиката, туку и на славистиката воопшто, од една страна, преку синтеза на позитивистичкиот и естетскиот пристап, односно преку филолошката постапка, заснована врз интуиција која под-разбира вживување во ликот и делото на нашите претходници по перо и јазик, и оваа постапка во голема мера кај нас ја применил Блаже Конески, не само по однос на Григор Прличев, туку и на други значајни личности од македонската културна историја.

(Оваа постапка, поодделно, како за Григор Прличев, така и за Константин Миладинов, по повод одбележувањата на претходни јубилеи, ја применуваат и Харалампие Поленаковиќ, Димитар Митрев, Гане Тодоровски, на своевиден начин и Васил Иљоски, како и др. Филолошката примена на методот на интуицијата кај овие не само јазикопроучувачки, туку и јазикотворечки личности заслужува посебно внимание за секој од нив одделно, но и споредбено. Во таа смисла особено е упатно излагањето на Д. Митрев „Критиката меѓу две димензии“ во која ја истакнува релевантноста на анализите на Лео Шпицер врз бројни книжевни дела, „за да се дојде до проницливоста на дефиницијата за стилот како *биографија на душата* или до определбата на изразот како *сонце на ѝсаятеловиоџи сончев систем*“ (сп. Митрев, Димитар, 1960. „Критиката меѓу две димензии“, во: Пристапни предавања, прилози и библиографија на првите членови на МАНУ, Скопје, с. 98), што подразбира извлекување на биографизмот од творештвото на авторот. Од друга страна, неоспорно е дека македонскиот XIX век е исполнет со личности кај кои творештвото им е во сенка на биографијата, а биографијата под товарот на општеството, нешто што самиот Митрев го осмислува како „Самото општество почнува да се препознава како своевиден јазик“, пред сè што не сме уверени, дека кога го пишувал ова Митрев ја имал предвид и македонската преродба. Во хиерархијата, пак, на податоците, по однос на нашата тема, оваа размисла, во чијашто основа е изоморфизмот на системите од знаци, – во лингвосемиотичка смисла, е

од суштествено значење. Од друга страна, станува збор за културни дејци со преисполнет општествен живот, т.е. плероматичен биографизам, во кој од фактографијата не се препознава личноста на писателот, т.е. тешко се доловува неговиот личностен профил.)

Во согласност со едно вакво надоврзување врз македонската интуитивно-филолошка мисла (насочена кон филолошкиот круг на анализа на книжевното дело), овој пат, ние се определуваме за структурално-лингвистичкиот пристап, односно за лингвосемиотичката постапка заснована врз структурен метод, која подразбира вмрежување во систем од вредности на значајни личности и дела од македонската, и пошироко општословенската, општобалканската и европската културна историја, врз значајни лингво-културолошки признаци со кои се определува концептосферата на една национална (конкретно: македонската) култура. Оттаму, како клучна рамка за вмрежување личности во системи на општества и култури, во однос на Г. Прличев и К. Миладинов, го земаме биографизмот, особено новиот биографизам, којшто во извесна смисла ја отвора фреквенцијата меѓу биографијата, онаа романескната, на значајните личности и научниот пристап кон нивниот живот. Како почетни точки во посреќавањето на Г. Прличев и К. Миладинов, можеме да ги имаме предвид редоследно: моментот на фактичко посреќавање во просторот и времето, моментот на нивните вистински средби, моментот на разединувањата и моментот на духовното надоврзување на Григор Прличев врз делото на Константин Миладинов.

(Македонскиот XIX отвора можности за типолошки споредби на стамените просветителски, преродбенски и револуционерни профили, независно од нивните меѓусебни контакти, имено, меѓу личности за кои нема веродостојна потврда за нивно посреќање: *Прличев насѝроѝи Жинзифов*, преку личности кои колку и да биле заедно и заемно во определен простор и време, секогаш би биле на разминување, зашто не сакале да се посретнат: *Прличев насѝроѝи Шайкарев*, личности кои од различни причини не оствариле средба, а барем еден од нив посакал: *Прличев насѝроѝи Парѝениј Зоѝрафски*, а од друга страна со личности кои оствариле успешна соработка во определено време и простор во заемни културни акции: *бракаѝа Миладиновци*, *Консѝанѝин Миладинов* и *Рајко Жинзифов*. Од особено значење, пак, за панорамската претстава на македонскиот XIX век се оние навидум случајни, но конкрет-

ни средби со далекусежна апстрактна фреквенција на осмислено повторување сочувана когниција кај едниот од нив – во неговата свест – од единствената средба: *Димитрија Миладинов и Марко Цейенков*. Секоја од средбите меѓу кои било од нив остава јасна трага на македонистичката линија во просветителско-преродбенските заложби на нашите претходници, при што секако треба да имаме предвид дека Прличев, независно од неговиот прек карактер бил во мошне сложени општествени ситуации со голем број личности од јавниот живот во Македонија(но и пошироко) во своето време, без кои тешко би се доловил нервничкиот дух на Прличев што самиот си го заложил во „Мечта на еден старец“, текст во кој (во дијалог) го продемонстрирал и својот поглед на европската политика – од охридскиот лекар Залокоста, преку највидните охриѓани од тоа време: Робевци и Владиковци, свештените лица Мелетиј и Натанаил, уметникот Дичо Зограф, професорите од солунската гимназија Димитар Матов, Петар Драганов, учениците Ѓорче Петров и Гоце Делчев, до војводата дедо Иљо Малешевски, – за разлика од Константин Миладинов.)

Биографизмот како рамка за вмрежување во општествено-културен систем. Веднаш да кажеме, и Г. Прличев и К. Миладинов се родени во иста година, двајцата се ученици во школата на Димитрија Миладинов, и приврзаници на неговото учење. Ако сакаме наједноставно да го претставиме нукулеот на учењето на Д. Миладинов, тогаш секако (во онаа смисла во која идеите на учителот се мисли водилки во делото на ученикот), треба да го цитираме неговиот ученик Партениј Зографски еден од најучените луѓе на македонскиот 19-ти век: „Учи напред книга на свој јазик, после ако имаш време учи и на други јазици“. Мораме, патем, да споменеме, иако тоа не е нужно за научни акрибии, дека меѓу Димитрија и Григор, доаѓа до извесни несогласувања поради несовпаѓањата на нивните карактери. Од една страна, го имаме предвид импулсивниот, избувливиот карактер на Г. Прличев, кој за најмала ситница знаел да се возбуди (да нервничи) и да предизвика мали недоразбирања во околината, а од друга страна, треба да го имаме и небрежниот однос на Димитрија кон стварноста, кому, можеме слободно да кажеме, за многу нешта од општествата во коишто живеел и низ коишто се провлекувал (според полилингвално-поликултурниот модел *оџиџесџво во оџиџесџво* според кои функционира Отоманската империја, а

поединецот од маргините на едно можел да се издигне на врвовите на друго), не му било грижа. Инаку, не би го направил она што го направил за општословенското дело и, бездруго, за македонското, за извлекувањето на македонското општество од отоманско-византиските јазли.

Клучната тема е дека, по смртта на браќата Миладиновци, Г. Прличев, воспоставувајќи духовно култ кон нив, го продолжува нивното дело.

Детализација. Можеме овие прашања и да ги детализираме и да споменеме дека во годината во којашто се родени Г. Прличев и К. Миладинов, Србија стекнува целосна автономија, а Грција станува кралство. Македонија и Бугарија ја делат истата судбина во рамките на Отоманската Империја. Овие податоци не се неважни за понатамошниот нивен развој во овој балкански котел, во кој за јужнословенската опстојба се насираат различни форми на опстојба, иницирани не толку од внатрешни колку од надворешни фактори. Треба да имаме предвид дека, ако споменеме дека двајцата се ученици на Д. Миладинов, Прличев му бил ученик во дел од охридскиот период на Д. Миладинов, а за Константин слободно можеме да кажеме дека Димитрија, значи неговиот брат, му бил учител во текот на сето негово образование, но и понатаму, независно дали како основен учител или пак, како учител, водител во текот на неговиот живот. Значајно е дека двајцата во иста година заминуваат за Атина на универзитет, но Прличев никаде не го наведува овој податок, – едноставно, Константин, одделно, не се споменува во неговата автобиографија. Кога ги имаме предвид можните несогласувања меѓу Димитрија и Григор, бездруго можеме да ја наведеме и онаа воздржливост на самиот Прличев, околу учителското место во Магарево. Ова место го добива Константин, би рекле буквално три за три, бидејќи токму селаните од ова село го стипендираат неговото понатамошно учење (три години го стипендираат – три години им учителствува). Од друга страна, една од клучните причини за можните несогласувања, е и причината на Димитриевата незаложба и непосредување за евентуално испраќање на Григора во Русија. Тоа е време кога голем број македонски воспитаници и воспитаници од јужнословенските земји, одат на учење во Русија, меѓутоа, за Димитрија, како и за Партениј Зографски, којшто бил главниот, би рекле, испраќач (со посовремена терминологија: координатор) на македонските

кадри во Русија, Прличев сè уште бил неподобен за еден ваков пат, и слободно можеме да кажеме, кога Константин заминува за Русија, Прличев останува во Охрид, па животните патишта им се разминуваат во спротивни насоки. Не е за пренабрегнување, да го исцртаме и животниот круг на Прличев, како еден вид смирена пикареска, наспроти животната отсечка на Константин, како еден вид трагична судбина.

Животниот круг на Прличев наспроти животната отсечка на Константин:

Прличев: Охрид (1830) – Тирана(1848) – Атина (1849) – Белица (1850-1852) – Прилеп (1853) – Охрид (1853-1859) Атина (1859-1962) – Охрид (1862) – Цариград (1868) – Дебар – Струга (1877) – Габрово (1877) – Софија (1880) – Битола (1881) – Охрид (1883) Солун (1883-1890) – Охрид (1890 – јануари 1993)

Животниот пат на Прличев започнува во Охрид и завршува во Охрид. Во Охрид го поминува и поголемиот дел од својот живот. И најважните настани од животот му се поврзани со Охрид.

Константин: Струга (1830) – Свети Наум – Јанина (1844-1847) – Атина (1849-1952) – Света Гора (лето 1952) Магарево – (1952-1856) – Одеса (ноември 1956) – Минино (до август 1857) – Москва (1857/58 до јули 1860) – Виена – Загреб (јануари 1861) – Сремски Карловци – Белград – Стамбол (јануари 1962)

Константин е најмалку во својот роден град! Освен реминисценциите од детството, ништо значајно од тоа време освен здобиеното рано образование.

Експликација: Прличев го започнува својот пат во Охрид, преку Тирана, Атина, Белица, Прилеп, Охрид, Атина, повторно Охрид, Цариград, Дебар, Струга, Габрово, Софија, Битола, повторно Охрид, Солун, за на крајот да се упокои смирено во Охрид, како што обично се вели, со неговите љубими песни, од коишто, една, повеќе пати ќе ја споменеме „Вишничича род родила”, и покрај својот семеен амбиент, би рекле, покрај пола литар вино, чекоштинско, во бокал, и покрај неговите деца кои од него ги барале неговите песни, меѓу другото и онаа револуционерната песна, посветена на Христо Момир, еден од основачите на Охридскиот заговор. Со други зборови, животниот пат на Прличев започнува во Охрид и завршува во Охрид. Во Охрид, Прличев го поминува и поголемиот дел од својот живот и најважните настани од животот му се поврзани со Охрид.

Животниот пат на Константин е пат без враќање. Започнува во Струга, преку Свети Наум, Јанина, Атина, Света Гора, Магарево, Одеса, Минино, Москва, Виена, Загреб, Сремски Карловци, Белград, за да го заврши својот живот во Стамбол, во цариградските зандани, тоа е пат од кој нема враќање.

Образованост: Една од клучните теми на биографскиот метод бездруго е образованоста, т.е. не фактичко формалното образование, бидејќи тоа е чисто позитивистички факт, туку пошироката духовна наобразба во општествена и во културна смисла, па можеме да кажеме дека Прличев е творечка личност со широк опсег на знаење од различни области: литература, филозофија, политика и со разновидно творештво, од песни со политички карактер до автобиографија со критички поглед кон општествената стварност. Константин пак, е филолог, израснат врз најдобрите класични и славистички традиции, но сиот свој живот му` е верен на родниот јазик и на една, единствена цел – објавување на „Зборникот“, по секоја цена. Притоа, треба да имаме предвид дека дел од образованоста, е да се отпочне мит или култ, а митот за браќата Миладиновци, освестено, што ќе рече – свесно и пожртвувано, го почнува Прличев. Тоа е можеби, причина да се врати дома, иако може да постојат и повеќе причини за Прличевото враќање во Охрид. Една од нив, може да биде и времето на немири во Грција, кои доведуваат до симнување на кралот Отон Први од тронот, но тоа е тема која што бара мошне широка експликација.

(Прличев бездруго не бил случајна личност во политичкиот живот на Грција, дури би рекле повеќе и бил потребен нејзе, отколку таа нему, независно дали само со она што го потврдил со својата поема, или со она што таа му го ветила, – стипендија на европски универзитет, а тој несомнено ќе требало триж пати по толку да ѝ се оддолжи, независно дали во европски учени кругови, т.е. во Западна Европа, или пак во самата Грција, а зошто не и пошироко во оние аспирации што веќе биле проектирани во грчката мегало идеја?! Си дозволиме ли при една ваква опсервација извесно објективно вживување, вдлабочено сондирање во охридскиот нерв на Прличев, не без подлога на здржаните раскажувачки на Поленакоски и Иљоски, кои не си дозволуваа луцидни забелешки, можеме само да се посомневаме во улогата на раскажувачката моќ на охридскиот лекар Залокоста, по потекло од Јанина, кој не веруваме дека не бил горд на својот род, попрецизно, на поетот Залокоста,

еден од атинските лавроносци, и едноставно му дал препорака на Прличев да може да биде во негова близина, а со тоа и до високото атинско општество. Од друга страна, во која мера упатеноста во високата европска, пред сè, англиска, политика кон Отоманската империја, па и кон самата Грција, му „помогнала“ на Прличев на приказната за Кузман капидан да ѝ даде бајроновска смисла.)

Повеќејазичноста на Григор и на Константин:

Мајчин јазик: македонски

Прличев (јолилој во висинска смисла): ѓрчки, влашки, албански, ѓурски, италијански, француски; слабо владееше буарски, слободно зборувал руски.

К. Миладинов, бездруго, одлично го владеел рускиот, а имал можност да го совлада и буарскиот (во Москва) и хрватскиот / српскиот, но и другиите словенски јазици (наречја), како студентот јо словенска филологија, во која како една од главните специјалности веќе се насирала споредбената граматика на словенските јазици (наречја).

Објективно, К. Миладинов можел и требал подобро да го владее ѓрчкиот, барем до 1956, но немаме податоци дека творел на овој јазик.

Јазици на творење:

Прличев: ѓрчки, македонски народен јазик, ошлословенско есиранио засновано врз охридскиот говор, мешан македонско-буарски-руски

Константин: македонски народен јазик (на рамниште на прејознатлив идиосил, што подразбирало јазик на фолклорот, но и стилска синтеза на македонскиот со други словенски јазик со пресијж – рускиот)

Треба да имаме предвид дека и за Прличев и за Миладинов е карактеристична повеќејазичноста. Тие, како и повеќето Македонци, од чаршиузлии и светски револуционери и шарлатани до стамена интелигенција со солидно образование на светските универзитети од тоа време од тоа време – се полиглоти. Тие ги употребуваат балканските и светските јазици во еден вид диглосија, којашто се движи од улична или чаршииска диглосија (во онаа смисла во која чаршијата е училиште во кое се печат занаети, но и социолекти кодирани во својата професионална терминологија и фантазмагорична фразологија; црковна диглосија (во која престижен е јазикот на псалтирот и на апостолот), па сè до учена полиглотија

(во меѓусебната комуникација на енциклопедиски воспитаната интелигенција, заискрена во Москополската академија но продолжена во Јанина, Атина, но и во Лајпциг и Москва, во чиј составен (реален или проектиран) дел ќе се профилира и самиот Прличев. А Прличев е полиглот во вистинска смисла. Да наброиме некои од јазиците за коишто можеме да кажеме дека суверено ги владеел, се разбира, покрај својот мајчин македонски јазик, заснован врз западномакедонското наречје, попрецизно врз охридскиот говор, но и пошироко низ македонските градови и села во кои учителствувал, тој ги владеел, па и ги говорел јазиците како што се: грчкиот (подобро од кој и да е образован Грк), влашкиот (како дел од неговото учителствување во Белица), албанскиот (од неговото учителствување во Тирана), турскиот (како официјален јазик во Турската империја), италијанскиот, францускиот (како составни делови од мозаикот на неговата лектира и професура). Се наведува дека слабо го владеел бугарскиот јазик (кој друг ако не Нешо Бончев му ја залепил таа етикета, бездруго, сакајќи да биде предводник на бугарската преродба но, уви, Прличев и него го надживеал, при сè што чудесно страдалничка е неговата умирачка, година дена потем маченичката пост делириум тременс смртна постела на Рајко Жинзифов), но дека слободно го зборувал рускиот (чисто речнички, а зошто не и во контакти со престижни Руси, кои сега излишно би биле да ги спомнуваме, од клисарот на руската црква до руската дипломатија во Солун). Треба да имаме предвид дека објективно, К. Миладинов можел и требало подобро да го владее грчкиот, барем до 1956 година, кога му завршува формално образованието на грчки јазик, но немаме податоци дека творел на овој јазик. А и зошто би?! К. Миладинов, бездруго, одлично го владеел рускиот, а имал можност да го совлада и бугарскиот и хрватскиот односно српскиот јазик и да има познавања од другите словенски јазици (наречја), студирајќи словенска филологија и движејќи се во јужнословенските и словенофилските кругови во Москва. Но ниту трага од тоа, освен можеби по некој заскитан партицип во преводната му книжнина, кои повеќе заличуваат на охридскиот глаголски прилог. Прличев твори на различни јазици и варијанти, додека Константин му останува верен на македонскиот народен јазик, на рамниште на препознатлив идеостил издигнат врз јазикот на македонската народна песна, но и во контакт со рускиот – не

само како јазик на неговото образование, туку и како јазикот од кој преведувал содржини со актуелно *јорешитѝа* содржина.

Отворени теми:

Григор во контекст на македонските преродбеници кои твореле и на грчки јазик. (Македонската преродбена епистоларија)

Константин како преведувач. Зошто Константин, а не некој друг го превел делото на Јоан Флеров?

Овде секако ни се отвораат и повеќе теми, споредбени теми. Да го поставиме имено Григор Прличев во контекст на македонските преродбеници кои твореле и на грчки јазик. Пред сè, ја имаме предвид македонската преродбена епистоларија, бидејќи писмата најчесто ги пишувале на грчки јазик, но треба да имаме предвид дека тоа бил и јазикот на писмената комуникација, и да го имаме предвид Константин како преведувач, овде нам ни се отвора темата: Зошто Константин, а не некој друг, го превел делото на Јоан Флеров? – имено, дали толку добро го знаел рускиот јазик во тоа време, за да може да преведува, или пак, друга личност не се нафакала на оваа тема.

Религиозноста на Григор и Константин: *Прличев меѓу грчката и буѓарската црква насироити Константин меѓу православиеито и унијатсивоито.*

Клучни теми:

Контекстот на Прличев: охридскиот цѝан олицетворен во Стефанија ѝоѝ Димитриев Владиков и сеито тркофилско охридско сиво; охридскиот заговор: Христѝо Узунов, Христѝо Момир како иницијална каѝисла на македонската револуционерна борба во која интелектуален влоѝ се Прличева солунска ученичка таласија: Гоце Делчев, Горче Петров, а воинсѝвена лѝисѝика им е сам гедо Иљо Малешевски, леѝионерскиот војвода македонски.

Контекстот на Константин: православните кои ја насеѝуваат унијатската наезда, во кои се вклучени не така мал број образовани личности од руско-ѝолска и/или белоруско-украинска ѝровениција, меѓу кои најистакнатѝ во секој ѝолед би бил Виктор Иванович Григорович, кој да немал тѝроа унијатско расѝоложение, не би бил така жестѝок собирач на древните талолски и кирилски ракоѝиси, нѝѝу би имал така смелѝѝ за тѝолку обемна чисѝѝка ѝо македонските цркви и манастири. Осѝанува неѝознатѝо како и зошто „светоѝорецоѝѝ“, кој за руски православни цели тѝ беше превел Флеров, за јужнословенски и унијатски цели, тѝ ѝрифакѝа

Чолаков? (Со првојто си ја отишла сѝиендијата, со второјто то оживува Зборникот).

Отворени теми:

Во која мера буарскиите ѝсни то декомонираат Зборникот на Миладиновци?

Односот на Констанин и Григор кон Охридската архиепископија

*Симонот за Охридската архиепископија кај Констанин
Заложбите на Прличев за обнова на Охридската архиепископија
Споредбена тема: Македонското буаропробежито на Г.
Прличев и југословенската буарофилија во К. Миладинов.*

Буаризмот на Прличев е беитво од елинизмот, а буарофилијата во југословенските кругови, во кои е витурна Миладинов, е зраичен залак на една недоволна нејознајница поитицната не толку од руското словенофилство колку од руското пробив на јужните мориња.

Влоит на Констанин и Григор во македонската преродба: Народниот довит на Прличев насроит Новородвејето на Миладинов

Религиозно-поитичкиот околност во кои е создаван „Сердарот“ и „Зборникот“, како и ѝсниот на Констанин.

Односот кон анонимноста на ѝкситовите (Григор: конкурсноит услов: Г.П.: Маритолозит насроит неитицианиите итворби во „Дунавски лебед“ и во „Бларски книжици“.

Бездруго, овде треба првенствено да ги имаме предвид и религиозно-политичките околности во кои е создаван и „Сердарот“ на Прличев и „Зборникот“ на браќата Миладиновци, како и песните на самиот Константин Миладинов. Како еден од клучните признаци што ги поврзува Константин и Григор, треба да ја имаме предвид нивната религиозност. Оттаму, ако зборуваме за контекстот на Прличев во една ваква тема, пред нас се отвора еден широк дијапазон, којшто можеме да го претставиме во една низа од прашања, имено, како борците ироит иркаита иаитријаршија во Охрид, ситанаа борци ироит езархијата, и како борците ироит езархијата, ситанаа македонски револуционери. Во оваа рационалистички интонирана реченица, чинам, можеме да ја сместиме сета македонска преродба. Впрочем, овде ги имаме оние меѓусебни недоразбирања, но и меѓусебни поврзувања на Прличев, со оној „цган охридски“, како што тој го нарекува, но

Првите читачи на првите песни на Прличев наспроти првите претплатници на Зборникот на Миладиновци

Нафрлени одговори: Прв истакнат читач на Прличев: архимандрит Антонин (руската црква во Атина, подоцна основач на Руска палестина).

Птрестижна тема (во поширок светски контекст): ултрамонтанството (преку планините): парадоксите на Прличев и на времето: *Појолем Грк од Грциџе! Може ли ѝаѝаѝа да биде неѝѝалијанец? Може ли водачоѝ да биде од друѝ народ (сп. Отон Први)?? Можна ли е ѝреобразбаѝа од Савел на Павел???*

Истакнати претплатници на Зборникот:

Хрвати: Петар Прерадовиќ, Август Шеноа, Ватрослав Јагиќ;

Македонец: Константин Петковиќ;

Бугарин: Петар Берон;

Чех: Мориц Фијалка;

Србин: Панта Среќковиќ: темата за Марковиот манастир и за Леген град. Сп. А што беа легенски христијани! Зборник, Мил.30)

Едни од престижните окружија на Григор и Константин бездруго се нивните професори на соодветните универзитети или, поинаку кажано, обајцата биле дел од окружијата на нивните професори. Да ги споменеме професорите на Атинскиот универзитет: Рангавис, Орфанидис и Вернардакис, исто како што, да ги споменеме и професорите на Константин на Московскиот универзитет, па да заклучиме дека Григор и Константин, биле во окружие на најзнаменитите личности на атинскиот и московскиот универзитетски живот. Не е за пренабрегнување и темата за првите читачи на песните на Прличев, наспроти првите претплатници на „Зборникот” на Миладиновци. Доволно е да споменеме дека прв, истакнат читач на Прличев, и можеби најдобар проучувач во тоа време на делото на Прличев, е архимандритот Антонин, а да истакнеме дека меѓу најистакнатите претплатници на „Зборникот” на Миладиновци, меѓу повеќето значајни имиња кои што подоцна ќе се остварат во хрватскиот културен живот, но и пошироко, спаѓа меѓу другото и Србинот Панта Среќковиќ, –академикот Панта Среќковиќ, којшто бездруго, инспириран и од оваа книга, („Зборникот” на Миладиновци), или со поддршка на оваа книга, ќе ја обработи темата за Марковиот манастир и за Легенград. Легенград, едно од оние митолошки места што се споменува во „Зборникот” на Миладиновци, а којшто бил чиста реалност, осо-

бено од оној стих - „А што беа Леѓенски христијани?“. Разбирливо, дека секој од овие значајни имиња, нашол по нешто во „Зборникот“ на Миладиновци. Треба да го имаме предвид и односот на Константин кон народното творештво, и погледот на Григор кон народната песна. Не е за пренабрегнување да се спомене дека 30 песни запишал Прличев, за потребите на Димитар Миладинов, и тие се внесени во „Зборникот“ на Миладиновци. Од друга страна, треба да ја имаме предвид и улогата на студентот К. Миладинов во потврдата на митолошките теории на Фјодор Буслаев. Во голема мера, великиот Фјодор Буслаев се инспирирал од идеите на К. Миладинов. Буслаев бил еден од првите проучувачи на делото на Кирил и Методиј, еден од престижните граматичари на своето време, при сè што, останува познат како приврзаник на митолошката теорија на браќата Грим. Можеме да се досетиме дека во прилог на расветлувањето на оваа теорија од голема полза можеле да му бидат митолошките песни за свети Ѓорѓија и ламјата, особено струшката и кукушката верзија поместени подоцна, по Константиновото студентствување, во Зборникот.

И многу други нешта кои бараат попрецизна елаборација. Особено, зошто не бил печатен Зборникот во Москва, кога универзитетската типографија била во рацете на професорот Осип Бодјански, па само неговиот збор би бил доволен да се отпечати книгата, бездруго, како *Зборник македонски народни ѝсни*. Или толку биле перфидни игрите и рацете во бели ракавици што никакво да дофатат литографија?

Односот на Константин кон народното творештво наспроти погледот на Григор кон народното творештво.

Отворени теми: *Улоѓаѓа на ученикот Григор Прличев во собирањето народни ѝсни за Димитрија Миладинов наспроти Улоѓаѓа на студентот Константин Миладинов во потврдата не само на митолошките теории на Фјодор Буслаев (ѝсниите за Свети Ѓорѓи и ламјата), туку и на неговиот археолошки интерес за Македонија, што ќе дојде до израз кај неговиот ученик Никодим Кондаков, предводникот на Македонската експедиција, во која активно учество има и Петар Лавров, не без помошта на Крсте Мисирков.*

Отворени загатки:

1. Триесетте песни на Прличев во Зборникот на Миладиновци (Дел сторихме, Јано, вера и клејва насиројти Убавиџа Нега. Охридските свадбени песни во Зборникот.

2. Можно ли е дел од стирскиите песни да ти собрал Прличев, од Дејна Каваева, и тоа да било вовед нивниот поетско-љубовен дијалог кој преродбенски пребликнува во „Илјада и седмстотин шестдесет и второ лейо“.

3. Толкувањето на Прличев зошто убавициите во нашите народни песни се нарекуваат Гркињи.

4. Триесетте песни на најоменајтиот Прличев во предговорот, насиројти седумдесетте песни на пренајласениот Чолаков.

Дополнителна тема:

Европскиот дух во македонската народна песна (Дојшекол е мајтен Дунав) и во љубимите песни на Прличев (Вишничница род родила)

Парадоксите на Константин и Григор.

Отворени теми:

Прличев, наспроти архимандритот Антонин и рускиот цар (Бога вишњаго да славим и честитаго царја)

Константин „Македонијата“, наспроти „пројугословенскиот“ Штросмаер

Дополнителна тема:

Којнијивно-културолошки приспад кон концепциите ВИШ: Боја вишњаго да славим и честитијата царја наспроти Вишничница род родила)

Прличев, од една страна, влегува во судир со архимандритот Антонин, но тоа не е причина подоцна да го воспитува рускиот цар. Оваа парадоксална двојност можеби ќе му спаси главата во отоманско-фанариотскиот јазол во кој ќе биде подјармен, по сила на околностите во кои пикаресно ќе заглавува. Не е за пренебрегнување и подакото дека средбата, макар и за миг, со знамените личности, ќе го возгордее Григора, паа ќе сфати дека политичката борба за слобода мора да се води од внатре, идеја што јасно му ја сфаќа и самиот Антонин од нивната охридска средба. Прличев не ќе достоин на оваа своја идеја, идеја што ќе ја прифатат и неговиите ученици, идните македонски револуционери од внатрешната

македонска организација, независно кој од нив колку доследно останува на истите позиции. И колку биле во право?

Од друга страна, бездруго, треба да имаме предвид, кога во Русија сите го нарекувале Константин – *Македонијати*, на кој начин, неговиот „Зборник# се именува како „Зборник на бугарски народни песни”.

Воспоставување на култот на Миладиновци наспроти култот на Григор Прличев.

Григор Прличев го воспоставува култот кон браќата, Кочо Рацин, пак, го реafirмира култот кон Миладиновци.

Култот кон Григора се создава уште при живе на поетот во солунската гимназија. Логистика на култот на Прличев му даваат неговите ученици и соработници (неговиот ученик Георги Балаз и професорот Димитар Матов), следбениците на неговиот род (Борис Бојациски, Иван Точко), и особено втемелувачите на македонската просвета (Васил Иљоски) и на македонската филологија (Димитар Митрев, Блаже Конески, Харалампие Поленаковиќ, Божидар Настев, Блаже Ристоски).

Треба да имаме предвид дека овие два култа и ден денес се живи во Охрид, во Струга и пошироко во Македонија, пред сè преку Прличевите беседи и преку „Струшките вечери на поезијата”.

И да не забораваме да нагласиме: и Григор Прличев и Константин Миладинов биле честа тема на Летнава македонистичка школа, и преку предавања, но и преку конференции. Ова предавање е уште само еден мал прилог кон чествувањето на нивниот влог во македонската преродба и воопшто, во македонистиката.

(Забелешка: Делот од предавањето печатен со регулар букви е препис од говорената верзија на предавањето (во траење од 18 минути) поставено на интернет-страницата на УКИМ, додека деловите ставени во заграда и печатени со италики букви беа подготвени како теми за дискусија пред слушателите на предавањето на Летната школа.)

БИБЛИОГРАФИЈА:

Конески, Б., 1981. *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.

Конески, Б. 1993. „Односот на Григор Прличев спрема локалниот говор и писмениот јазик“, *Литературен збор* XL 1-6, стр. 3-9. Скопје: сојуз на Друштвата за македонски јазик и литература на Република

Македонија

- Митрев, Д. 1962. „По трагите од подвигот на Миладиновци“, Предговор на студијата кон Зборникот на Миладиновци, (1861-1961), Кочо Рацин, Скопје, с. 5-66
- Тодоровски, Г. 1979. *Маџејсан мејдан*. Скопје: Култура. „За конфликтот меѓу Прличев и охридскиот митрополит Натанаил“
- Пандев, Д. Димоски, С. Г. 2019. *Анџолоџија на ловорой*, Општина Охрид
- Петрушевски, М. Д., 1981. „За полемиката на Г. С. Прличев со Т. Орфанидис“, Прилози XII/1-2, стр. 5-23. Скопје: МАНУ.
- Поленаковиќ, Х., 1953. „Григор С. Прличев (1830-1893) – живот и дело“, Млада литература, бр. 2, стр. 3-35, Скопје
- Поленаковиќ, Х. 1958. Константин Миладинов. Живот и дело. Монографија кон изданието „Творби“ од К. Миладинов, Кочо Рацин, Скопје
- Поленаковиќ Х. 1953. Три прилога за познавањето на браќа Миладиновци, Годишен зборник на Филозофскиот факултет, VI, Скопје, с. 87-104
- Поленаковиќ, Х. 1978 „Македонската литература во 19 век“, Предавања на VI семинар за македонски јазик, литература и култура, 85-102, Скопје : УКИМ
- Поленаковиќ Х. 1989, Избрани дела, Во екот на народното будење, книга IV, Скопје : Македонска книга
- Прличев, Г., 1974. Автобиографија, Скопје: Македонска книга

ЧЕРНОДРИНСКИ VS. ДУКОВСКИ: РЕДЕФИНИРАЊЕ НА ТРАДИЦИОНАЛНИОТ ЖЕНСКИ ИДЕНТИТЕТ ВО ДРАМИТЕ

МАКЕДОНСКА КРВАВА СВАДБА И БАЛКАНОТ НЕ Е МРТОВ

Ова предавање⁶ е инспирирано од еден јубилеј – 120 години од публикувањето и праизведбата на драмата *Македонска крвава свадба*, битово-социјална трагедија напишана од Војдан Чернодрински во 1900 година и нејзината преработка во текстот насловен *Балканот не е мртов или Маџија егелвајс*, постмодернистичко дело на Дејан Дуковски од 1992 година.

Драмскиот текст *Македонска крвава свадба* (филмуван 1967 година) има класична композициска рамка со црно-бела матрица. Базирана врз реален историски настан⁷, фикционалната драмска рамка во која е сместено реалното сиже е речиси идентична со историската, освен последниот чин кога мелодрамата преоѓа во трагедија. Текстот на Чернодрински има евидентни уметнички и драматуршки недостатоци, но со оглед на времето во кое се појавил (предилинденскиот период) и темата која била не само актуелна, туку и индикативна, тој го свртел вниманието на народот кон националните идеали. Во книжевна смисла, времето на кое реферира драмскиот текст на Чернодрински отсликува еден специфичен книжевен период, кога романтизмот минува кон фолклорен реализам. Придобивките на реализмот ги препознаваме во критиката на општествено-класните противречности, небаре подвижно огледало на писателската имагинација која ги преломила не само револуционерните, туку и националните и социјалните антагонизми на еден народ и на едно време.

---

⁶ Текстот е наменет за странските слависти, учесници на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, и е придружен со пауер поинт презентација, објавена на официјалниот сајт на Семинарот.

⁷ Настанот бил објавен како дописка во весникот *Реформи*, како кратка дописка од внатрешноста за некој турски бег кој грабнал македонска девојка од кукушкото село Варландово, додека жнеела на неговата нива. Таа се обидела да изврши самоубиство, фрлајќи се во бунарот на неговиот чифлиг. Кога родителите побарале помош од странските конзули, девојката изјавила дека не сака да се потурчи, па била ослободена.

Како битова⁸ драма, *Македонска крвава свадба* е одличен пример за сценска книжевност, за еден специфичен начин на живеење и мислење, одраз на една сублимирана национална култура која во пресликаниот драмски и миметичен свет, посакала да се препознае себеси.

Експозицијата на драмскиот текст открива една прилично развлечена стазисна ситуација, со очигледна фолклорна преобладавањето, во која ликот Спасе крадешкум разменува нежни погледи со Цвета. Оваа идила ја нарушува Осман бег со својата придружба: наумил да ја грабне Цвета, ако не со арно, тогаш насила, да ја турчи и да ја прави анамка. Од овој миг започнува заплетот на драмското сиже.

Градено врз причинско-последична, црно-бела матрица, дејството открива љубовен триаголник меѓу двајца млади и турски феудален моќник. Тоа се труди да задоволи две тематски сили со различен вектор. Едната тематска сила е прикажана во ликот Осман бег и неговата придружба (Расим, Шефкија, Исмаил), а втората во ликот Цвета и нејзините најблиски (братот Дуко и љубениот Спасе) кои се спротивставуваат, но Осман е посилен: наоружан е и со придружба, ја добива првата битка (но, не и последната). Како и да е, во овој дел од драмата, исходот е следен: Дуко е претепан, селаните се беспомошни, Цвета е грабната и е на пат кон чифлигот на Осман бег.

Фактот дека во драмата се инсистира на идеолошките, националните и верските разлики, нè уверува дека до самиот крај, таа ќе биде лишена од семантички трансформации. Ние, всушност, и не очекуваме дека во актантната констелација ќе дојде до големи измени. Имено, својот клиширан, стереотипен (позитивен vs. негативен) идентитет, ликовите го добиваат благодарение на предвидливите постапки што им ги доделува авторот: тие стану-

---

⁸ Битова драма е еден, строго детерминиран, модел на драмско писмо. Таа подразбира „редење на веристички слики од животот“ (imitatio vitae, imago veritatis). Тие се сценски адаптирани, илустрирани со етнографски и фолклорни елементи. Има типизирано драмско сиже. Станува најчесто збор за архаична, црно-бела матрица (попречена љубов, спротивставени етнички припадности). Битовите драми се поприлично наративни и миметични. Имаат типични ликови и типични ситуации кои овозможуваат едноставна рецепција и идентификација. Поради својата остензивност, битовите драми го почитуваат пресликувањето и преобликувањето на животните ситуации. Имаат симплифицирана поетика која се потпира врз дидактички ракурс кој илустрира извесни политички, социјални и национални односи.

ваат поларизирани ентитети уште во првиот чин, па доделените улоги гордо си ги играат до самиот крај на драмата.

Кулминацијата е постигната во третиот чин. Осман, заедно со Селим оца и со анамките Крста и Петкана, се обидува насила да ја потурчи Цвета. Ако се потпреме на фактот дека субјектот ќе се реализира само во однос на некој објект и врз основа на дејството кое го презема по однос на него, се наметнува прашањето за неговата мотивација. Која тематска сила го насочува Осман кон Цвета?

Кога се работи за ликот Осман (како субјект на дејството *грабнување*), мотивацијата е јасна: станува збор за сексуална страст (опсесија, ерос), која влече напред, а ќе биде задоволена само ако биде остварена. Сè додека кај Осман доминира *еросот* како импулс, како експлицитно изразена желба, сижето ќе се движи напред и ќе има динамика. Дури и тогаш кога ќе биде одбиен од Цвета (како потенцијален љубовник), желбата за поседување нема да исчезне, ниту ќе загуби на интензитет: само ќе се трансформира во *освеќа*. Така, стрелката на еросот ќе стане стрелка на омразата (јатаганот), зашто секоја неоставрена желба имплицира потиснат нагон⁹, а тоа води кон деструкција. Така, Осман нема да сака да ја придобие љубовта и наклоноста на Цвета, туку да ја потчини девојката на најбрутален начин. Но, оној миг кога Цвета ќе го убие Османа, кога во последниот чин ќе му забодне нож в гради, динамичката сила кај Осман ќе исчезне, па тој *agentus* ќе премине во *pattientus*.

Во случајот со ликот Цвета, работите стојат поинаку. Имено, мотивацијата за нејзиното однесување ја дефинира *аџоноџ* (односно *оџџороџ* кон туѓото и непознатото, кое буди желба да се сочува етничкиот и верскиот идентитет). Штом ќе се најде во сарајот на Осман бег, Цвета ќе се почувствува како во зандана: харемската идеологија налага потчинување и се коси со сфаќањето за слободен, неомеѓен живот на поле. Ако скромниот, идиличен живот и љубовта кон Спасе ги доживувала дотогаш како спокојство, раскошот и богатството во харемот на Османбег ќе ги доживее како ропство. Растргната меѓу желбата за слобода и потребата да преживее, Цвета ќе побара спас во беговиот бунар.

---

⁹ Осман му вели на Селим оца: „Арна девојка грабнав, ама инаетчија е, не се турчи“, а овој му одговара: „трнот ако не го исечеш, ќе ти ги ископа очите“.

Како опоненти на овој женски лик, се јавуваат потурчените Македонки, Крста и Петкана кои живеа во сарајот на Осман. Нивните судбини ја опоменуваат Цвета дека, ако сака да преживее, таа ќе мора да направи компромис (да ја прифати ропската судбина). Иако Петкана, дискретно признава: „Бугарки¹⁰ бевме, сега сме Туркини, пусти робинки“, тоа не ја оправдува пред решеноста на Цвета, да постапи онака како што налага честа македонска. Затоа, опасноста од губење на верата и честа, Цвета ќе ги доживе како страв од загуба на личниот идентитет (не ќе ја препознаат домашните, ќе ја презираат пријателите, љубениот Спасе, ќе биде погана, обесчестена, отфрлена), па на едно место од драмата ќе му каже на Осман: „Коли ме, беси ме, што сакаш прај, ама ја Туркина не бидувам!“. Сцената во судницата открива первертирана слика на вредности (многу корупција/рушвет), но и изневерени очекувања: наместо рисјанка присутните гледаат девојка во црно фереце, која под притисок (под иљач), е спремна да се откаже од своите принципи. За среќа, Цвета се свестува, го симнува ферецето и одрекува дека самата сакала да постане со Осман. Потоа се враќа дома.

На денот на свадбата, никој не верува дека Осман бег ќе остане рамнодушен поради загубата на својот плен: ако ништо друго, ќе се обиде да му напакости на селото Страдалово. Но ако е тој куче, селаните не се овци, вели Спасе, спремен да ја брани честа македонска, оти нели, честа на Цвета е чест македонска, света чест како слободата, поради која вреди и да се умре. Последната сцена од драмскиот текст открива општа веселба. Неколку истрели грмнуваат. Влегуваат Осман бег, Шефкија, Расим и други Турци. Настанува метеж: Осман го убива Дука, ја грабнува Цвета, таа пак, вади кама од неговиот појас и ја забива во неговите гради. Шефкија пука во Цвета, Спасе го коле Шефкија, Цвета умира, но Турчинка не станува. Крајот ја испишува логиката на македонската *крвава судбина*: ропство или слобода / живот или смрт!

2.

Деведесет и две години подоцна, на македонската културна сцена се појавува драмскиот текст *Balkan is not dead или Маџија*

---

¹⁰ Во драмата на Чернодрински, Македонките се Бугарки, но тоа е само одраз на „историскиот данок на времето“ во кое е пишувана, публикувана и играна драмата.

еделвајс. Напишан 1992 година (а филмуван 2013), како постмодернистички личен прочит на драматургот Дејан Дуковски, текстот е травестија и рециклажа на култната драма на Чернодрински, од почетокот на 20 век. Во него, не само што е реконструирано и ресемантизирано драмското дејство од *Македонска крвава свадба*, туку е деконструиран и непокорот на македонската патријархална жена, како и митот за другоста, воопшто. Биполарната матрица карактеристична за драмата на Чернодрински, е преиспитана и надградена со приказните на неколку нови драмски лика, од различни етникуми и конфесии: едната приказна говори за љубовта меѓу историските личности Мустафа Кемал и убавата битолчанка Елени Каринте¹¹; другата за фикционалните ликови Анѓа (сестра на Елени) и Осман бег, а третата за Едис (султановата главна анамка) и Влавот Икономо.

Сите три приказни засведочуваат еден интеркултурален (балкански) хронотоп во кој ќе бидат олабавени традиционалните стеги и рedefиниран монолитниот (верски и национален) идентитетот на македонската жена. Драмата нуди можност за помирување наместо конфликт, но клучното прашање сепак е, дали на Балканот има повеќе љубов или омраза?

Пред да одговорам на ова прашање, ќе потсетам дека кај драматургот Дуковски има поприлично комплексен културолошки амбиент. Илустративноста на амбиентот е изразена преку една динамична драмска фабула која укажува на една (интер)културна и феноменолошка текстовна конфигурација, во која се случува допир на културите. Како функционира тој „допир“ во еден балканоцентричен топос, каков што е нашиот?

Општ впечаток е дека во драмата *Балканот не е мртв*, потрагата по чисти идентитети и неконтаминирани култури е, речиси, целосно напуштена, па оперативните стратегии карактеристични за примарниот драмски (кон)текст на Чернодрински (кој се базира на една културно-антрополошка вредносна доминанта), се заменети со интеркултурален и метатекстуален простор во кој другоста станува поперцептибилна и податлива за анализа. Дуковски ин-

---

¹¹ Повеќе од еден век живее љубовната приказна за Мустафа Кемал (таткото на модерна Турција) и младата битолчанка Елени Каринте, ќерка на богатот трговец со јажина и восок, Евтим Каринте. За да биде историски засведочена, на оваа романса ѝ недостигаат факти, но се прикажува дека младата девојка била маѓепсана од сините очи и перфектниот француски јазик на Ататурк.

систира на посредувањето, преломувањето, на преработката на женскиот патријархален идентитет, кој посакува да го промени патријархалниот менталитет на македонскиот човек и традиционалната културна матрица, со типични, етноцентрични тенденции.

Но релацијата кон Другиот е, најчесто, релација на мистерија. Другиот не е само алтер его, тој е она што ние не сме, она што, можеби, воопшто и не сакаме да бидеме. Но кога станува збор за феноменот *балкански идентитет*, добро ќе биде да се подвлече важноста на разликите. Имено, балканскиот субјект секогаш настајувал да ја задржи и покаже својата Другост, не само како припадност кон некоја етно-културна, туку и кон соодветна религиозна заедница. Можеби затоа алтеритетот на Балканот се доживува(л) и како закана, која раѓала одбранбени механизми. Заправо, идентитетот претпочита извесен степен на сепарација, одвојување од другиот/другите. Затоа и се вели дека идентитет е она поради кое ние не сме идентични со ниту едно друго лице (тој ја потврдува нашата посебност), но нема идентитет без алтеритет. Без него нема ни идентификација, па макар таа се отсликала и како негатив врз другоста, зашто ние сме незамисливи без неа. Другоста не е само нашиот *контрасивен*, таа е и нашиот *контраивен* елемент. Оттаму, идентитетот се конституира само со помош на алтеритетот – алтеритетот вклучува, алтеритетот исклучува – па процесот на идентификацијата ја подразбира, нужно, и сликата на другоста.

Имено, ќе потсетам дека другиот во балканските книжевности (и пошироко), речиси редовно се јавувал како непријател. Тој секогаш имал контрола и моќ врз конструирањето на идентитетската приказна. Во корпусот песни за Црна Арапина, на пример, овој лик секогаш бил доживуван преку прилепениот негативен предзнак (црн, брутален, страшен, поган, далечен, инокултурен друг) и редовно бил поврзуван со Турчинот, носител на семантичките потенцијали на зло и деструкцијата. Оттаму и прашањето: како балканскиот субјект, поточно, како балканската жена, требала да се постави кон тоа зло, кое будело во неа немир и хистерија?

За да дадеме одговор на ова прашање, да видиме како е прикажана имагологијата на другоста во *Македонска крвава свадба* (1900) и *Балканскиот не е мртв* (1992)? Ќе се обидам да ја проследам преку однесувањето и репликите на централните женски ликови, но најнапред ќе потсетам дека и во двете драми, „другиот“

е всушност „ориенталниот друг“. Сепак, ако кај Чернодрински тој е прикажан како развратен, поган и насилен, „нашиот“ е прикажан како чесен, правоверен и кроток. За разлика пак, од него, кај Дуковски имаме поинаква перцепција на другоста. Неговиот драмски текст открива еден „контаминиран“ (не)патријархален женски идентитет кој благодарение на разбудената сексуалност, ќе ја доживее другоста не само како зазор, туку и како предизвик кон еден (харемски) егзотичен симбол со (не)откриен телесен (еротски) потенцијал.

Различниот пристап кон другоста можеме да ја увидиме и преку споредбата на монолозите на двата централни женски лика. Имено, Цвета од *Македонска крвава свадба* на Чернодрински, вели: „Турчинка да бидам?!... У, чувај ме господи, умирам, ама Турчинка не станувам!“, но Анѓа од *Балканот не е мртов* на Дуковски, размислува вака: „Знаев дека има смисла... Решив да останам со Осман. Доста е од крв. Доста е од омраза. Не е во Осман ѓаволот. Во сите е...“. Што ни кажува тоа?

Монологот на Цвета открива еден пасивен драмски лик (лишен од глас, од избор, сексуалност и моќ). Таа го претставува монолитниот идентитетски концепт на македонската жена, родена од стереотипното имаго на другоста: младата Цвета е симбол не само за непокорот на македонската патријархална жена (истрајна, девствена, верна), но и на македонската нација (на колективниот, политички идентитет). Од друга страна пак, монологот на Анѓа открива драмски субјект со избор. Таа ја урива стереотипната претстава за монолитниот (национален и верски) идентитет на македонската жена: ја отфрла другоста како закана и преку еден ритуален премин (венчавка со Осман), се позиционира во центарот на драмското дејство. За Анѓа (на Дуковски), Осман не е противник, туку продуктивен соговорник, кој добива егзистенцијално значење за нејзиното себесознавање. Оттаму, наместо очекуваната култна реплика „Умрев ама Турчинка не станав“ (својствена за Цвета на Чернодрински), Анѓа на Дуковски вели: „Умрев ама...“, оставајќи ја отворена дилемата, дали и во овој драмски текст, Балканот (не) е навистина мртов...

Но покрај прашањето за женската субјективност, Дуковски ја доведува во прашање и „средбата“ меѓу Истокот и Западот (меѓу муслиманите и христијаните), нудејќи една поинаква поетика и естетика. Неговата постмодернистичка драма укажува на поинак-

ва перспектива која води кон „средба“ и разбирање на двата света, но предрасудите се сè уште доволно силни, па ќе предизвикаат драма и раздор во семејството на Анѓа. Сепак, од конзервативна и патријархална, љубовта кај Дуковски ќе се трансформира во либерална и отворена, исцртувајќи поинаков љубовен графикон од оној во *Македонска крвава свадба*. А тој нема да биде базиран само врз односот кон верата и нацијата, туку пред сè врз еротскиот потенцијал на ликовите (Турчинот е сега тој што привлекува и раѓа љубопитност кон неговата различност). Така средбата со другоста ќе ги надрасне постојните стереотипи, и преку еден специфичен ритуал на трансценденцијата, ќе оствари премин отаде границите на традицијата.

Ако Цвета на Чернодрински беше анамката која им робуваше на националните и верските стереотипи, Анѓа на Дуковски е жената која, во рамки на феминистичкиот дискурс, ќе се избори за својата слобода во мислењето и дејствувањето. И тоа благодарение на Осман-бег, кој кај Дуковски не е оној зол и одбивен Турчин, туку привлечен Некој¹², преку кого Цвета ќе се потврди како самосвесна и страсна жена, чии претсмртни зборови оставаат можност за отворено толкување на драмата и нејзиниот идентитетски концепт. Тој нема да биде одбрана на националното и колективното, туку алузија на ослободувањето од патријархални стеги и националните предрасуди, кои ги наметнала историјата. Тоа ни дава за право да кажеме сега, дека колку и да бил стереотипизиран и стигматизиран, балканскиот субјект секогаш бил отворен за приемот на различното, кое – некогаш целосно, некогаш делумно – успевало да се интегрира во него, потиснувајќи ја несреќната демонизација на другоста, во неговите очи.

---

¹² Сликата на ориенталниот маж кај Дуковски, неговиот фалогоцентричен дискурс, ќе ги поттикне женските ликови да посакаат да се ослободат од робувањата на црно-белата реторика, па присвојувајќи го искуството на асиметричниот друг, ќе го первертираат во оваа драма традиционалниот дискурс на македонската жена. Тоа ќе ги направи потенцијално субверзивни, зашто, по однос на предвидливата патријархална матрица (карактеристична за драмата на Чернодрински), балканските жени во драмата на Дуковски (мислам тука на Елени Каринте која, посакувајќи ја различноста во Кемал Атартук, ќе се потврди себеси како слободна и независна жена, чии ставови ќе бидат спротивни од оние на нејзиниот татко), ќе си допуштат преформулација на стабираните структури во едно „машки“ ориентирано општество, минувајќи од етикеција кон атрибуција (или одразено „прави“).

Марјан Марковиќ

ПРИНЦИПИТЕ НА ЛИНГВИСТИЧКАТА ГЕОГРАФИЈА ВО ОБРАБОТКАТА НА МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ

1. Истражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ – МАНУ

Истражувачкиот центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ (ИЦАЛ) е основан во 2000 година, како научна единица на Македонската академија на науките и уметностите – МАНУ (<http://manu.edu.mk/>). Во работата на Центарот се вклучени голем број научници од повеќе научни и образовни центри од земјава и странство. Редовно во Центарот работат: акад. Зузана Тополињска, доп. член Марјан Марковиќ, д-р Ангелина Панчевска, м-р Соња Миленковска и м-р Давор Јанкулоски. Центарот се занимава со истражување на улогата на факторот простор во животот и еволуцијата на јазикот. Мултикултурната и мултилингвалната балканска средина претставува идеална база за истражувања од областа на ареалната лингвистика, т.е. за развивање на теоријата на меѓујазичните контакти и за изучување на механизмите на јазичната интерференција.

Во ИЦАЛ се работи врз следниве проекти:

1. *Меѓународни лингвистички атласи*, т.е. 1.1. *Ойшћословенски лингвистички атлас (ОЛА)* и 1.2. *Европски лингвистички атлас (Atlas Linguarum Europae) - АЛЕ*. ОЛА е меѓународен, мултилатерален проект координиран од Меѓународниот комитет на славистите. Целта е да се претстави типолошка диференцијација на словенските говори и патиштата на таа диференцијација. АЛЕ, според меѓународниот наслов *Atlas Linguarum Europae*, претставува картографска проекција на лексиката, во перспектива и на грама-тичката структура на сите јазици на Европа независно од нивното потекло и правниот статус. Ексерпцијата се спроведува според парцијални прашалници. Лексичкиот дел на АЛЕ носи пред сè информација за културните наслојки во европската омонимија.

2. *Местото на македонскиот јазик во словенскиот и во балканскиот јазичен свей*. Работата врз проектот започна во 2001 год. Целта на проектот е да се утврди географијата на морфосинтаксичките модели карактеристични за членовите на Балканскиот јазичен сојуз и да се определи нивниот статус во функционалната

(прагматичка, семантичка) структура на соодветните јазични кодови (стандардни и дијалектни). Појдовна точка на анализата е ситуацијата во македонскиот јазик. Проектот се работи во рамките на теоријата „смьсл > текст“. Предмет на анализата се формите на реализацијата на одделни категоријални значења во балканските и словенските јазици.

Дигитализација на лингвистички материјали:

Во рамките на дигитално издаваштво на ИЦАЛ, на интернет страницата на ИЦАЛ поставени се петнаесетина зборници и монографии во дигитална форма: <http://ical.manu.edu.mk/index.php/publications>

Од страна на соработниците на ИЦАЛ, во 2018 година е изработен и е поставен на интернет новиот портал *Дијалектни ресурси на македонскиот јазик*: <http://drmj.manu.edu.mk/>

Повеќе информации за работата на Центарот може да се прочита на веб-страницата: <http://ical.manu.edu.mk/>

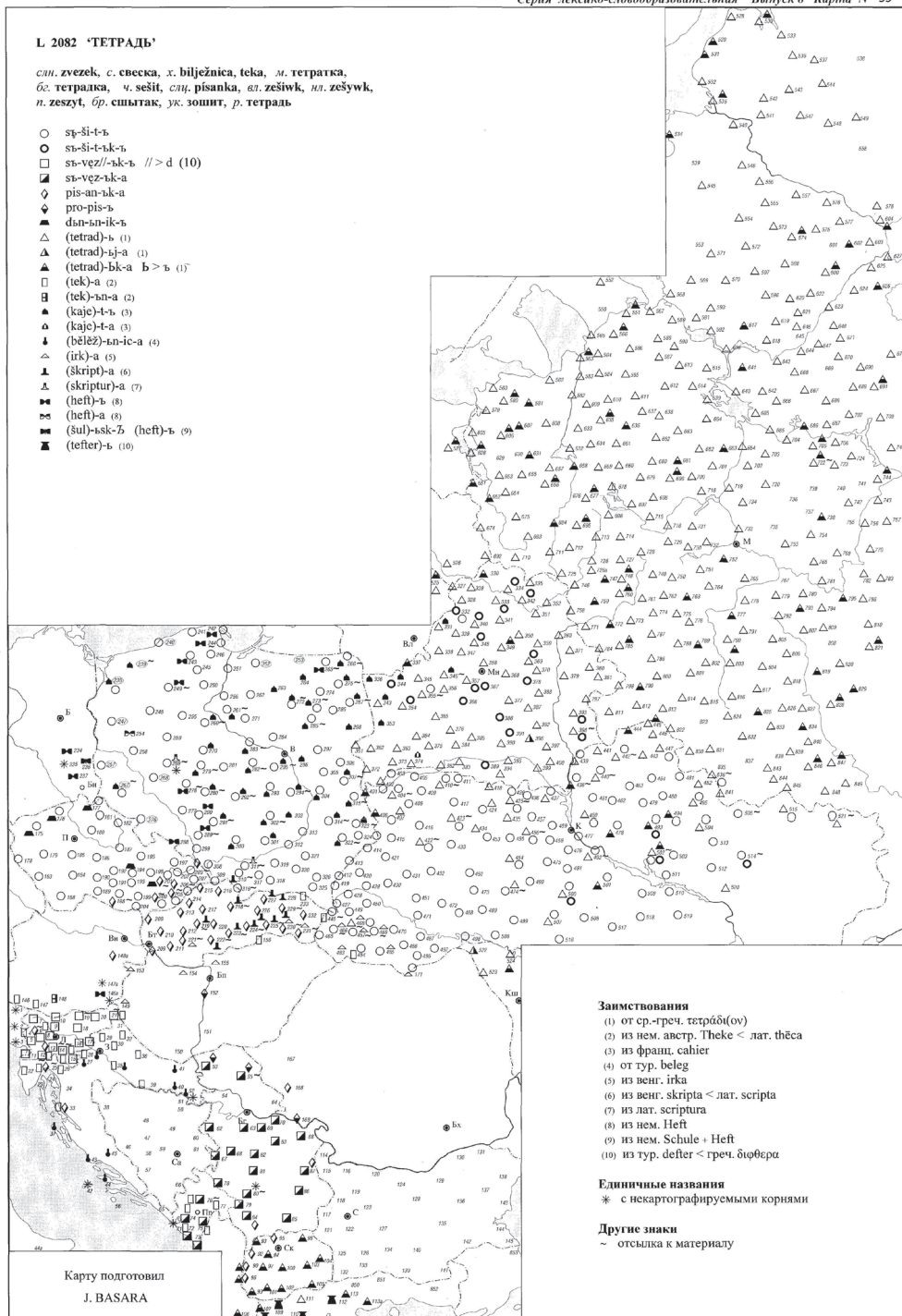
2. Општословенски лингвистички атлас – ОЛА

Во МАНУ, уште од 1971 година, се работи на меѓународниот проект Општословенски лингвистички атлас - ОЛА (<http://www.slavatlas.org/>), кој претставува еден од најголемите меѓународни проекти во словенскиот јазичен свет и е под покровителство на Меѓународниот комитет на славистите. Проектот е реализиран од страна на академиите на науките од сите словенски земји: во ОЛА се застапени 13 национални академии на науки и/или соодветни институти од сите словенски земји. Во објавуваните лексички и фонетско-граматички атласи на ОЛА се картографираат резултатите од 3.454 дијалектни прашања собирани во преку 850 населени места на целата словенска јазична територија, при што македонската јазична територија е застапена со 24 населени места. Со овој меѓународен проект, првпат во историјата на словенската лингвистика, според единствена програма и единствена транскрипција, се истражуваат сите словенски јазици и нивните дијалекти на огромна територија, која тие ја зафаќаат на европскиот континент. Во рамките на овој проект, од страна на Македонската национална комисија, се врши теренска ексцерпција и историска и типолошка интерпретација на македонскиот дијалектен материјал, како и мериторна и компјутерска обработка на лингвистички карти од целата словенска територија. ИЦАЛ е еден од центрите во кои се врши компјутерска обработка и картографирање на материјалите на

КАРТА № 35 – МАТЕРИАЛ

1 kva'derno (kvadern)-o из итал. диал. quaderno)	81-83 s'veska s'vëska	k'nig-y)	330 c'it'ratka 331 kaj'et, 237 heft c'it'rac'	412 z'oşat 413-416 'zoşyt 417 'zoşyt 418 c'it'rac'	501 'zoşyt, t'i'trad'ka	614-616 t'et'rat' 617 t'et'ratka 618 t'et'rat 619 t'et'rat'	744 t'et'rat', t'et'ratka 745 t'et'rat 746 c'it'rac'
2 búk'va (buk-vv-a) (книга и тетраль)	85-86 s'veska s'veska	kaj'et (r)	332 'šatak, 'zešat	419-421 'zoşyt 422 k'i't'rad, 'zeşyt (r)	502 'zoşyt, š'ytok, t'yt'rad'ka, t'yt'rad' (r)	620-625 t'et'rat' 626 t'et'ratka 627 t'et'rat' 628 t'et'rat',	747 t'et'ratka 748 t'et'ratka, t'et'rat' 749 t'et'rat',
3 k'n'iž'ica (kniž'-ic-a) 4 t'e'ka	88 s'veska 90 pi'sanka	z'ešit, 'zeft	240 z'ešyt, 241 z'ešit 242 z'ešit, 'zeft 243 z'ešit, 'zeft	333 'šatak, c'i't'rac'	503 'zoşyt, 504 t'yt'rad', 'zoşyt	629-630 631 t'et'ratka 632 t'et'rat' 633 t'et'rat'	750-751 t'i't'rat' 752 k'i't'ratko 753-754 t'i't'rat' 755 756-757 t'et'rat'
5 z'vez'ek	92 pi'sanka	z'ešit, 'zeft	245-246 z'ešit	334 'šatak, c'a't'rac'	505 'zoşyt 506 'zoşyt 507 'zoşyt	634 t'et'rat' 635 t'et'rad',	756-757 t'et'rat' 758 c'a't'rac'
6 't'e'ka, 'pi'sanka, 'z'wi'esek	93-94 t'et'ratka 95 pi'sanka	z'ešit, 'zeft	247 z'ešyt 248 z'ešyt	335 c'i't'rac' 336 k'a'jet, 337 c'e't'ratka	514 'zoşyt 'š'ytok (r)	636 t'et'ratka 637-640 t'et'rat' 641 t'et'ratka	759 t'et'ratka, 760 t'et'ratko,
7-8 z'v'e'sk	96 t'et'ratka	z'ešit	249 z'ešyt, 'y'eft	340 c'i't'rac', 'š'atak	515 'zoşyt	637 t'et'ratka 638 t'et'rad',	761 t'et'ratka, 762 t'et'rat' 763 t'et'ratka
9 z'vez'ok	97 t'et'ratka	z'ešit	250 z'ešyt	341 c'i't'rac', 342 c'i't'rac',	516-519 'zoşyt 520 t'et'rad',	639 t'et'ratka 640-644 t'et'rat' 645	764-765 t'i't'rat' 767 768-769 t'a't'rat' 770 t'et'rat' 771 c'e't'rac'
10 z'vez'dak	98 t'et'ratka	z'ešit	251 z'ešyt	343 k'a'jet, 344 'šatak, kaj'et	521 'zoşyt, 't'i't'rad' (r)	646 t'et'rad' 647-648 t'et'rat' 649 t'et'ratka	772 t'et'ratka 773 t'et'rat' 774 k'e't'rat' 775 t'et'rat',
11 z'vez'ek	99-101 t'et'ratka	z'ešit, 'zeft	252 z'ešyt	345 c'i't'rac', 346 c'a't'rac',	522 t'i't'rad'a, 523 t'et'rad',	650 t'et'ratka 651 t'a't'ratko 652 t'et'ratko	776 t'et'ratka 777 t'et'ratka 778 t'et'rat'
12 't'e'ka, 'z'vez'ok	102-104 t'et'ratka 105 t'et'ratka	z'ešit, 'zeft	253 254 z'efta 255 z'ešyt	347 c'i't'rac', 348 'šatak, 349 c'i't'ratka, c'i't'rac'	524 t'i't'rad'a, 525 t'i't'rad'a, 526 t'et'ratka, 527 t'et'rat',	653-654 c'a't'rac' 655 t'et'rat' 656 t'et'ratka 657 t'et'rat'	779 t'et'ratka 780 t'et'rad' 781 t'et'rat' 782 t'et'rat'
13 z'vez'ok, 'pi'sanka	106 t'et'ratka	z'ešit, 'zeft	256-259 z'ešyt	350-352 c'i't'rac', 353 k'a'jet 354 c'a't'rac',	528 t'et'ratka 529 t'et'ratka 530 t'et'rat',	658 t'et'ratka 659 t'e't'rat' 660 t'i't'rat'	783 t'et'rat' 784 c'o't'rac' 785 t'a't'rat', 786-788 t'i't'rat' 789 t'et'ratko
14 z'vez'ok, 't'e'ka	107 t'et'ratka	z'ešit	260-261 z'ešyt, 'kaj'et (r)	354 c'a't'rac', 'š'atak 355 c'e't'rac',	531 t'et'ratka 532-533 t'et'rat' 534 t'et'ratka	661 t'et'rat' 662 t'et'rat' 663-668 t'et'rat' 669	790 t'et'rat', 791 t'et'rat' 792 t'et'rat' 793 t'et'ratka 794 t'a't'rat'
15 't'e'ka, z'v'e'sek	108-110 t'et'fer 111 t'i't'rat	z'ešit	262 z'ešyt	356 c'i't'rac', 357 'šatak, 358 c'a't'rac'	535 t'et'rad', 536 t'et'ratka 537 t'et'rat'	670 t'et'ratka 671 t'et'rad', 672 t'et'ratka	795 t'et'ratko 796 t'a't'rat' 797 t'a't'rat' 798 t'i't'rat'
16 z'vez'ok	112 t'et'fer	z'ešit	263 kaj'et	359 c'i't'rac', 360 c'i't'rac'	538-539 540 t'a't'rat'	673 t'et'ratka 674 t'et'rat' 675 t'et'rat'	799 t'et'ratka 800 t'i't'rat'
17 z'vez'ek	113 t'i't'ratka	z'ešit	264 kaj'et	361 t'i't'rad', 362 c'i't'rac', 363 c'e't'rad',	541 t'et'rat' 542-549 t'et'rat'	676 677 t'et'rat' 678 t'a't'ratka	801-803 t'i't'rat' 804-806 t'a't'rat'
18 z'vez'ek	113a t'et'ratka	z'ešit, 'zaft	265 z'ešyt, 'zaft	364 c'i't'rac', 365 c'e't'rac',	554 t'i't'rat' (!) 555-557 t'et'rat'	679 t'et'rad', 680 t'et'ratka	807 t'et'rat' 808
19 z'vez'ek	114-145	z'ešit, 'ka'jet (r)	266 z'ešyt, 'ka'jet (r)	366 'šatak, 367 'š'atak 368 c'i't'rac',	558 559 t'et'ratka 560 t'i't'rat',	681 t'et'ratka 682 t'et'rat' 683 t'et'ratka	809-810 t'a't'rat' 811-812 t'i't'rat' 813 t'a't'rat' 814-815 t'i't'rat' 816 t'a't'rat'
20 z'vez'ek	146 t'e'ka	z'ešit	267 z'ešyt	369 c'i't'rac', 'š'atak	561 t'et'rat' 562 t'et'rat',	684-685 t'et'rat' 686 t'et'ratka 687 t'et'rat',	817 t'i't'rat' 818 t'a't'rat', 819 t'a't'ratka 820 t'a't'rat'
21 t'e'ka, 'z'vez'ek	146a 'šra'd'pja'ž' (š'ra'ž'pja'ž')-o	z'ešit	268 z'ešyt	369 c'i't'rac', 'š'atak	563 t'et'rat', t'yt'rad',	688 t'et'rat' 689-690 t'et'rat' 691 t'et'rat',	821 t'et'rat', 822 t'i't'ratka 823 t'et'ratko
22 t'e'ka	147 t'e'ra	z'ešit	269 z'ešyt	370-371 c'i't'rac', 374 kaj'eta, t'i't'rad'	564-565 t'et'rat' 566 t'et'rat' 567 t'et'ratka	692 t'et'rat' 693 t'a't'rat' 694 t'a't'ratka	824 t'i't'rat' 825 t'et'ratka 826 t'et'rat' 827 t'et'rat' 828 t'i't'ratko 829 t'i't'ratka, t'et'ratko
23	147a k'n'iž'ice (k'n'iž'-ic-a)	z'ešit	270 z'ešyt, 'ka'jet (o-klad-šk-a)	372-373 t'i't'rad', 374 kaj'eta, t'i't'rad'	568 t'et'rat', 569 t'et'rat', 570 t'et'ratka	695 t'a't'rat', 696 t'a't'ratka 697 t'a't'rat' 698 t'et'rat',	830-833 t'i't'rat' 834 t'et'ratka 835 t'i't'rat' 836 z'ešyt (r), t'i't'rad'
24	147b k'n'iž'ice	z'ešit	271 z'ešyt	375 t'i't'rad' 376 t'et'rad',	571 t'et'rat' 572 t'et'rat' (!) 573 t'et'rat',	699 t'et'ratka, 700 t'et'rat', 701 t'et'rat'	837 t'i't'rat' 838 t'i't'rat' 839-840 t'i't'rat' 841 t'et'rat'
25 'pi'sanka, 't'e'ka	148 t'e'ma 148a pi'sanka	z'ešit	272-273 z'ešyt, 'kaj'et	377 c'a't'rac', 378 'šatak	574 t'et'rat', 575 t'et'ratka	702-704 t'et'rat' 705 t'o't'rat', t'et'ratko	842 t'i't'rat' 843 t'i't'rat', 844 t'i't'rat', 845 t'et'ratka, k'i't'rad'
26 t'e'ka	149 t'ir'ka	z'ešit	274 z'ešyt	379-381 c'i't'rac', 382 t'et'rad',	576 t'et'ratka 577 t'et'rat' 578 t'et'rat'	706-707 t'et'rat' 709 t'et'rat 710 t'et'rat'	846 t'et'rat', 847 t'et'ratka 848 t'et'rat',
27 bi'l'ež'nica	150-151	z'ešit, 'ka'jet	275 z'ešyt, 'ka'jet	383 c'i't'rac', 384 c'i't'rac',	579 t'et'rat' 580 t'et'rat', 581 t'et'ratka	711-712 t'et'rat' 713-714 t'et'rat' 715 t'i't'rat',	849 t'et'rat', 850 t'et'rat' 851 t'et'ratka, 852 t'et'rat'
28 t'e'ka, bi'l'ež'nica	150-151 152 p'ropis	z'ešit	276 z'ešyt	385 c'e't'rac', 386 'š'atak	582-584 t'et'rat' 585 t'i't'rat'	716 t'i't'rat'	853 t'et'ratka, 854 t'i't'rat' 855 t'et'ratka, 856 t'et'rat'
29 t'iž'ka	153 t'ir'ka	z'ešit	277 z'ešyt	387 c'a't'rac', 388 c'i't'rac',	586-588 t'et'rat' 589 t'i't'rat' 590-593 t'et'rat' 594 t'et'rat',	717-720 t'et'rat' 721 t'et'rat', 722 t'et'rat', 723-724 t'et'rat' 725 t'i't'rat'	857-858 t'et'rat' 859-840 t'i't'rat' 841 t'et'rat', 842 t'et'ratka, k'i't'rad'
30 t'e'ka	154 t'ir'ka	z'ešit, 'zeft	278 z'ešyt, 'zeft	389 c'e't'rac', 390 c'e't'rac',	595 t'et'ratka 596 t'et'rat'	726 t'i't'rat', 727-728 t'a't'rat' 729 t'i't'rat',	843 t'et'rat', 844 t'i't'rat', 845 t'et'ratka, k'i't'rad'
31	155 t'ir'ka	z'ešit	279 z'ešyt	391 'š'atak 392 c'a't'rac',	597 t'et'rat' 598 t'et'rat',	729 t'et'rat', 730 t'a't'rat'	846 t'et'rat', 847 t'et'ratka
32 t'e'ka	167	z'ešit, 'kaj'et	280 z'ešyt, 'kaj'et	393 'š'atak, 394 c'i't'rac',	599 t'et'rat', 600 t'et'rat',	731-734 t'i't'rat' 735-737 738 t'et'ratka	848 t'i't'rat', 849 t'i't'rad'
33 t'e'ka, pi'sanka	168 pi'sanka 169 p'ropis	z'ešit	281 z'ešyt, 'kaj'et	395 c'i't'rac', 396 c'i't'rac',	601 602 t'et'ratka 603 t'et'rad',	735-737 738 t'et'ratka 739-741	849 t'i't'rad'
34	171 'zoşyt, 'ir'ka	z'ešit	282 z'ešyt, 'kaj'et	397 c'i't'rac', 398 c'i't'rac',	604 t'et'ratka 605 t'et'rat',	742-743 t'et'rat'	850-853
35 t'e'ka, bi'l'ež'nica	175-177 z'ešit, 178-191 z'ešit, denik	z'ešit, 'ka'jet	283 z'ešyt, 'ka'jet	399-400 c'e't'rac', 401 k'i't'rad',	606 t'a't'rat', 607 t'et'ratka 608 t'et'rad',	744 t'et'rat', 745 t'et'rat', 746 c'it'rac'	854 t'et'rat', 855 t'et'ratka, 856 t'et'rat' 857 t'et'rat' 858 t'et'rat', 859-840 t'i't'rat'
36 t'e'ka	178-191 z'ešit, denik	z'ešit, 'ka'jet	284 z'ešyt, 'ka'jet	402 z'oşyt, 403 k'i't'rad', 404 z'oşyt	609-610 t'i't'rat' 611 t'et'rat', 612 t'et'rad',	747-748 t'et'rat' 749 t'et'ratka 750 t'et'rat',	859-840 t'i't'rat'
37 bi'l'ež'nica, 'by'ež'nyca	192-193 z'ešit, 194 z'ešit, denik	z'ešit, 'ka'jet	285 z'ešyt, 'ka'jet	405 z'oşit 406 t'i't'ratka	613 t'et'rad',	751 t'et'ratka 752 k'i't'rad', 753 t'et'ratka	859-840 t'i't'rat'
38	195-196 z'ešit	z'ešit	286 z'ešyt	407 z'oşit, 408 t'et'rad',	614 t'et'rad',	754 t'et'ratka 755 t'et'ratka	859-840 t'i't'rat'
39 t'e'ka	197 z'ešyt	z'ešit	287 z'ešyt	409 z'oşyt	615 t'et'rad',	756-757 t'et'rat'	859-840 t'i't'rat'
40 bi'l'ež'nica 41 bi'l'ež'nica	198 pi'sanka	z'ešit, 'zeft	288 z'ešyt, 'zeft	410 k'i'd'rad', 'zoşit	616 t'et'rad', 617 t'et'rad', 618 t'et'rad',	758 t'a't'rat' 759 t'et'ratka 760 t'et'ratka,	859-840 t'i't'rat'
42 lib'rič (lib'r)-it'ž-o (lib'r)-it'ž-o из итал. libro < лат. liber)	199 z'ešit 200 z'ešit, 'pi'sanka	z'ešit, 'ka'jet	289 z'ešyt, 'zeft 290 z'ešyt, 'zeft 291 z'ešyt, 'kaj'et	411 z'oşyt	619 t'et'rat', 620 t'et'rad', 621 t'et'rad',	761 t'et'ratka 762 t'et'rat' 763 t'et'ratka	859-840 t'i't'rat'
43 bi'l'ež'nica 44 bi'l'ež'nica	201 z'ešit, 'denik, 'pi'sanka	z'ešit, 'ka'jet	292 z'ešyt, 'kaj'et 293 z'ešyt, kaj'et 294 z'ešyt, 'kaj'et	412 z'oşat 413-416 'zoşyt 417 'zoşyt 418 c'it'rac'	622 t'et'rad', 623 t'et'rad', 624 t'et'rad', 625 t'et'rad',	764-765 t'i't'rat' 767 768-769 t'a't'rat' 770 t'et'rat' 771 c'e't'rac'	859-840 t'i't'rat'
45 bi'l'ež'nica	202 z'ešyt, kaj'et (r)	z'ešit	295 z'ešyt	419-421 'zoşyt 422 k'i't'rad, 'zeşyt (r)	626 t'et'ratka 627 t'et'rat' 628 t'et'rat',	772 t'et'ratka 773 t'et'rat' 774 k'e't'rat' 775 t'et'rat',	859-840 t'i't'rat'
46-51	203 pi'sanka	z'ešit	296 kaj'et	423 t'i't'rad', 'zoşit	629-630 631 t'et'ratka 632 t'et'rat'	776 t'et'ratka 777 t'et'ratka 778 t'et'rat'	859-840 t'i't'rat'
52 k'niga (k'nig-a), bi'l'ež'nica	204 z'ešit	z'ešit	298 kaj'et	424 z'ešyt 425 t'et'rad',	634 t'et'rat' 635 t'et'rad',	779 t'et'ratka 780 t'et'rad' 781 t'et'rat'	859-840 t'i't'rat'
53 s'veska, 'p'ropis	205 z'ešyt, pi'sanka (r)	z'ešit, 'ka'jet	299 z'ešyt	426 z'oşit 427-429 z'oşyt 430 z'oşyt	636 t'et'ratka 637-640 t'et'rat' 641 t'et'ratka	782 t'et'rat' 783 t'et'rat' 784 c'o't'rac' 785 t'a't'rat', 786-788 t'i't'rat' 789 t'et'ratko	859-840 t'i't'rat'
54	206 z'ešyt, 'pi'sanka	z'ešit, 'ka'jet	300 z'ešyt, 'ka'jet	431 z'oşyt	642-644 t'et'rat' 645	789 t'et'ratka 790 t'et'rat', 791 t'et'rat' 792 t'et'rad',	859-840 t'i't'rat'
55 p'ropis, 's'veska	207 z'ešit	z'ešit	303 kaj'et	432 t'i't'rad', 433 z'oşyt	646 t'et'rad' 647-648 t'et'rat' 649 t'et'ratka	793 t'et'ratka 794 t'a't'rat' 795 t'et'ratko 796 t'a't'rat' 797 t'a't'rat' 798 t'i't'rat'	859-840 t'i't'rat'
56-61	208-214 pi'sanka	z'ešit	304 z'ešyt, kaj'et	434 k'a'jet, 434-435 k'i't'rad'	650 t'et'rad',	799 t'et'ratka 800 t'i't'rat'	859-840 t'i't'rat'
62 s'veska	215 pi'sanka	z'ešit	305 z'ešyt	436 z'oşit 437 t'et'rad',	651 t'a't'ratko 652 t'et'ratko 653-654 c'a't'rac' 655 t'et'rat'	801-803 t'i't'rat' 804-806 t'a't'rat' 807 t'et'rat' 808	859-840 t'i't'rat'
63 s'veska 64-66	216-217 pi'sanka 218-219 pi'sanka,	z'ešit, 'ka'jet	306 z'ešyt 307 z'ešyt, 'ka'jet	438 t'a't'rad'ka, 439 t'et'rad', 440 t'et'rad',	656 t'et'ratka 657 t'et'rat' 658 t'i't'ratka	809-810 t'a't'rat' 811-812 t'i't'rat' 813 t'a't'rat' 814-815 t'i't'rat' 816 t'a't'rat'	859-840 t'i't'rat'
66-68 s'veska 69-70 s'veska	219-225 pi'sanka, 'š'kripta	z'ešit, 'ka'jet	308 z'ešyt 309 z'ešyt	441 t'et'rad', 442 z'oşyt, 443 t'et'rad',	659 t'e't'rat' 660 t'i't'rat'	817 t'i't'rat' 818 t'a't'rat', 819 t'a't'ratka 820 t'a't'rat'	859-840 t'i't'rat'
71 za'dač'a (za-da-t-j-a)	220 pi'sanka 221 pi'sanka,	z'ešit, 'ka'jet	310 z'ešyt, 'ka'jet	444 t'et'rad'ka, 445 t'et'rad',	661 t'et'rat' 662 t'et'rat' 663-668 t'et'rat'	821 t'et'rat', 822 t'i't'ratka 823 t'et'ratko	859-840 t'i't'rat'
72 s'veska, 't'e'ka	222-227 pi'sanka, š'kripta	z'ešit, 'ka'jet	311 z'ešit, 'š'kripta 'š'kriptura	446 t'et'rad', 447 t'et'rad',	664 t'et'rad' 665 t'et'rat', 666 t'et'ratka	824 t'i't'rat' 825 t'et'ratka 826 t'et'rat' 827 t'et'rat'	859-840 t'i't'rat'
73 s'vjeska 74-75 s'veska,	228 š'kripta 229 pi'sanka,	z'ešit, 'ka'jet	312-313 z'ešyt 314-315 z'ešyt	448 't'yt'ka, 449 t'et'rad',	667 t'et'ratka 668 t'et'rat', 669-670 t'et'rat'	828 t'i't'ratko 829 t'i't'ratka, t'et'ratko	859-840 t'i't'rat'
76 s'vjeska, 't'e'ka	230-231 pi'sanka, 'ir'ka	z'ešit	317-318 z'ešyt 319-321 z'ešyt	449-453 z'oşyt 454 t'et'rad',	674 t'et'rat' 675 t'et'rat'	829 t'et'ratka 830 t'et'ratka 831 t'et'ratka	859-840 t'i't'rat'
77 t'e'ka	232 pi'sanka	z'ešit, 'ka'jet	322 z'ešyt, 'ka'jet	455 z'oşyt	676 677 t'et'rat'	832 t'et'ratka 833 t'et'ratka 834 t'et'ratka	859-840 t'i't'rat'
78 s'veska	233 t'e'ka	z'ešit, 'ka'jet	323 z'ešyt, 'ka'jet	456 z'oşyt	678 t'a't'rat' 679 t'et'rad', 680 t'et'ratka	835 t'i't'rat' 836 z'ešyt (r), t'i't'rad'	859-840 t'i't'rat'
79 s'veska	234 heft	z'ešit	324 z'ešyt	457-459 z'oşyt 460 z'oşyt, t'et'rad'	681 t'et'ratka 682 t'et'rat' 683 t'et'ratka	837 t'et'rat' 838 t'i't'rat' 839-840 t'i't'rat'	859-840 t'i't'rat'
80 k'niga (k'nig-a),	235 k p'san'u k'n'i (kš pis-an'-ej-u	z'ešit	325 z'ešyt	461-465 z'oşyt 466-467 'ir'ka, 558 559 t'et'ratka	684-685 t'et'rat' 686 t'et'ratka 687 t'et'rat', 688 t'et'rat' 689-690 t'et'rat' 691 t'et'rat',	844 t'i't'rat', 845 t'et'ratka, k'i't'rad'	859-840 t'i't'rat'

ОЛА. Работата врз Општословенскиот лингвистички атлас (ОЛА) започна врз основа на одлуката на 4-тиот Меѓународен конгрес на славистите (Москва, септември 1958 г.). При Меѓународниот комитет на славистите се организираше Комисија за ОЛА, во која влегоа претставници на одделни славистички центри. Комисијата од своја страна создаде меѓународна работна група. Предмет на истражување на ОЛА е група сродни јазици – словенските, а не еден јазик. Додека националните атласи истражуваат дијалектни разлики во границите на еден јазик, ОЛА се концентрира врз разлики релевантни од гледна точка на целата јазична територија, разлики со општословенско значење. Колективот на ОЛА е соочен со два типа проблеми: историско-споредбени и синхроно-типолошки. Теренската екскерпција носи материјал што ќе дозволи да се одговори на прашањата од тие две различни научни области. Во првата област спаѓаат такви прашања како создавањето на словенската јазична заедница и нејзината натамошна дијалектна диференцијација, и натаму: создавањето на современите словенски јазици. ОЛА донесува материјал кој дозволува да се реши проблемот на појдовната словенска јазична територија и нејзиното подоцнежено ширење на контактите меѓу словенските и несловенски јазици и култури, т. е. контактите со Германите, Балтите, Келтите, Тракијците, Иранците, Финоугријците, Турците, Илирите, Грците, Романците. Сета тоа во поголема или помала мера се одразува на картите на ОЛА. Втората задача, не помалку важна, а истовремено и релативно нова, е синхронотиполошка. Типолошката диференцијација на словенските јазици на сите нивоа од нивната структура е прилично голема, иако се работи за група блискородни јазици. Согласно на концепцијата на самото издание, колективот на ОЛА работи во две секции: лексичко-зборообразувачка и фонетско-граматичка: (<http://www.slavatlas.org/publications.html>).

Во организациската структура на ОЛА постои и поткомисија за обопштувачка транскрипција – тука се врши морфолошка анализа на материјалот, се отстранува регуларната фонолошка диференцијација и се утврдуваат обопштени легенди за лексичко-зборообразувачките карти. Во последно време, организирана е и поткомисија за проблемите на компјутеризацијата на работата врз атласот. Во работата врз ОЛА учествуваат: Академијата на науките и уметностите на Босна и Херцеговина, Белоруската академија на науките, Бугарската академија на науките, Институтот

на лужички јазик, литература и култура (Бауцен – Budyšin), Македонската академија на науките и уметностите, Полската академија на науките, Руската академија на науките, Словачката академија на науките, Научно-истражувачкиот центар на Словенечката академија на науките и уметностите, Српската академија на науките и уметностите, Украинската академија на науките, Хрватската академија на науките и уметностите, Црногорската академија на науките и уметностите и Чешката академија на науките.

Македонските дијалектни материјали, собирани според прашалниците на ОЛА, се запишувани од македонските дијалектолози во период од десетици години. ОЛА е еден од најголемите меѓународни проекти во словенскиот јазичен свет и се изведува под покровителство на Меѓународниот комитет на славистите. Досега се објавени десетина фонетски и лексички томови во коишто се картографирани резултатите од 3.454 дијалектни прашања собрани во преку 850 населени места на целата словенска јазична територија – од Балтичко Море на север, па сè до Егејско Море на југ.

Македонските дијалектни материјали собирани според прашалниците на ОЛА се запишувани од македонските дијалектолози во период од десетици години. Тие материјали се чуваат во форма на прашалници и опфаќаат 24 населени места (16 на територијата на Р.С. Македонија, 1 во Р. Албанија, и 7 во Егејска Македонија, денешна Р. Грција).

Македонски пунктови во ОЛА:

90. **Лазарополе**. РМ, оп. Дебар.; 92. **Вруток**. РМ, оп. Гостивар.; 93. **Теарце**. РМ, оп. Тетово. 94. **Ракотинци**. РМ, оп. Скопје.; 95. **Љубанце**. РМ, оп. Скопје.; 96. **Радожда**. РМ, оп. Струга. 97. **Звечан**. РМ, оп. Македонски Брод.; 98. **Шлегово**. РМ, оп. Кратово.; 99. **Пештани**. РМ, оп. Охрид. 100. **Извор**. РМ, оп. Велес.; 101. **Дихово**. РМ, оп. Битола.; 102. **Витолиште**, РМ. оп. Битола. 103. **Радовиш**. РМ, оп. Радовиш.; 104. **Берово**. РМ, оп. Берово.; 105. **Фурка**. РМ, оп. Гевгелија. 106. **Бобошчица** (алб. Boboshtica). Албанија, обл. Корча.; 107. **Вамбел** (грч. Мосχοχώριον). Грција, р-н Костур.; 108. **Нестрам** (грч. Νεστοριον). Грција, р-н Костур.; 109. **Тиолишча** (грч. Τοχιον). Грција, р-н Костур. 110. **Тремно** (грч. Καρδια). Грција, р-н Кајлар.; 111. **Кронцелово** (грч. Κερασσεα). Грција, р-н Воден. 112. **Висока** (грч. Οσσα). Грција, р-н Солун.; 113. **Секавец** (грч. Λιβαδοχώριον). Грција, р-н Серез. 113а. **Плевна** (грч. Πετρούσσα). Грција, р-н Драма.

3. Македонски дијалектен атлас – МДА¹³

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје

Проектот Македонски дијалектен атлас (МДА) е инициран во далечната 1959 година на Конгресот на југословенските слависти во Загреб, од страна на академик Божидар Видоески, негов основач, организатор и раководител до крајот на својот живот (1998 г.). Овој проект е долгогодишен проект од највисоко национално значење бидејќи со него треба да се истражат и опишат географски (на дијалектолошки карти) сите говори од територијата на етничка Македонија, односно од Република Македонија, Пиринска Македонија, Егејска Македонија, регионот во пограничјето со Албанија каде што се зборува македонски и регионот на Гора (што сега припаѓа делумно во Албанија и делумно во Косово). Во изминатиов период од шеесетина години, на проектот МДА биле вклучени повеќе десетици соработници, од кои дел вработени во Институтот за македонски јазик, а дел надворешни соработници. Собрани се три големи картотеки: 1) картотека со тетратките од собраниот теренски материјал според Прашалникот за собирање материјал за Македонскиот дијалектен атлас изработен од Божидар Видоески, од пунктовите избрани за МДА (вкупно 392 пункта); 2) Картотека на МДА со испишани ливчиња за секое одделно дијалектно прашање од Прашалникот со околу 2 милиони ливчиња и 3) картотека на семинарски и магистерски работи коишто се изработени од студенти со менторство на професорот Божидар Видоески и на другите соработници на проектот.

Главен истражувач: д-р Веселинка Лаброска (labroska_v@yahoo.com)

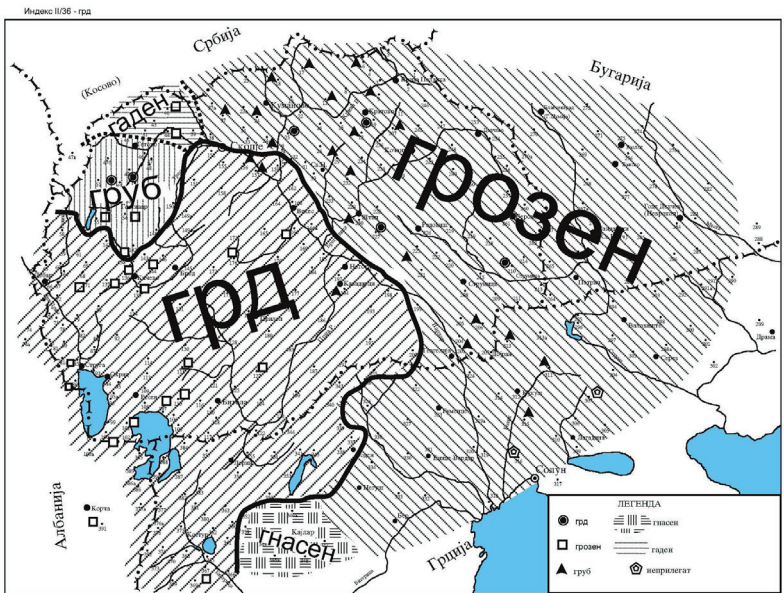
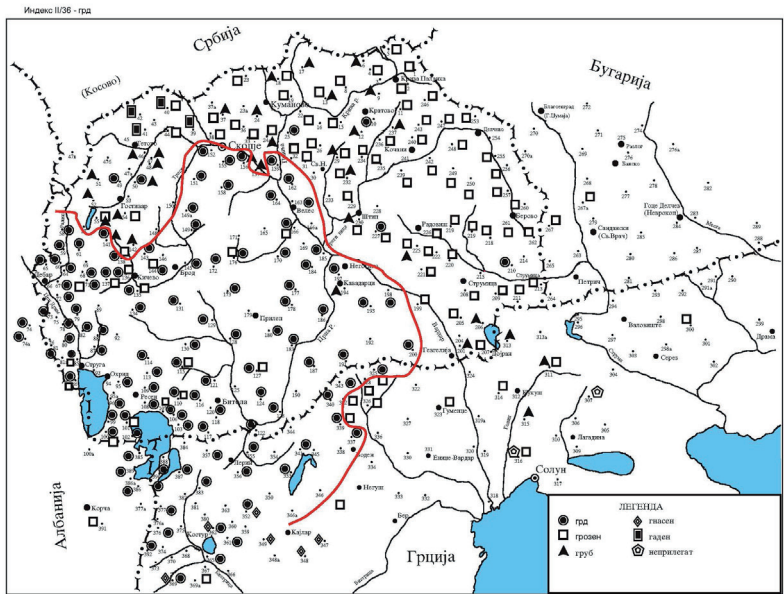
Соработници: д-р Светлана Давкова-Ѓоргиева, д-р Еленка Стоевска-Денчова, д-р Гоце Цветановски

Досегашни резултати:

МАКЕДОНСКИ ДИЈАЛЕКТЕН АТЛАС, ПРОЛЕГОМЕНА (воведниот том на МДА), ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје 2008 год. под редакција на д-р Убавка Гајдова (главен редактор), д-р Светлана Давкова-Ѓоргиева, д-р Веселинка Лаброска, д-р Марјан Марковиќ, д-р Еленка Стоевска-Денчова и д-р Гоце Цветановски; рецензенти: академик Зузана Тополињска, академик Петар Илиевски Досега се објавени и десетина монографии кои обработуваат или одделен пункт/регион од МДА, или одделно семантичко поле според материјалот од картотеките.

---

¹³ *Преземено од: <http://imj.ukim.edu.mk/Proekti.aspx?IdLanguage=1&IdRoot=7&Status=0&Id=11>

4. Лингвистички атлас на македонските дијалекти (според материјалите на Општословенскиот лингвистички атлас - ОЛА)

Истражувачки центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ - МАНУ

Во Лингвистичкиот атлас на македонските дијалекти (според материјалите на ОЛА) се поместени 50 карти и легенди, кои ја покриваат македонската дијалектна територија, претставена во мрежата на населени пунктови во рамките на Општословенскиот лингвистички атлас – ОЛА. Изборот е направен во однос на тоа колкава е разнообразноста на називите, кои се јавуваат на македонската дијалектна територија, и во однос на нивната поврзаност со другите словенски дијалекти. Иако картите на ОЛА се објавувани со знаци и симболи, во картите на овој Атлас се давани целосните називи (во кирилична транскрипција), кои се јавуваат на македонската дијалектна територија (според ОЛА). При изработката на легендите се водевме од неколку основни начела: објаснување на прашањето според Прашалникот на ОЛА, во кој том е објавено и обработено; потоа следуваат литературните називи во сите словенски јазици; доколку има потреба, се пренесува и речничка одредница за соодветниот назив; се izdelуваат називите на македонската територија и се дава нивната географска дистрибуција со соодветните ареали; се врши етимолошка (и семантичка) анализа на македонските називи; доколку на другата словенска територија (а особено во непосредната околина) се јавуваат називи од истата основа, се дава објаснување и нивна географска дистрибуција; доколку има видлива семантичка мотивација на одредени називи, се дава соодветно објаснување. Некои називи, за кои не е најдена соодветна етимологија и/или оние кои се јавуваат како поединечни, не се предмет на анализа во легендите. На тој начин, следејќи ги наведените начела, авторскиот колектив се обиде одново да го интерпретира и картографски да го прикаже македонскиот дијалектен материјал, кој веќе е објавен во повеќе лексички томови на Општословенскиот лингвистички атлас.

Подолу се наведени томовите на ОЛА во кои се објавени обработените карти. Од Првиот лексички том на ОЛА „Животински свет“ (Выпуск 1. Животный мир) се обработени следниве карти: 7 верверица (LSI 23 ‘белка’ /*Sciurus vulgaris*/ белка – *veverica* – *wiewiórka*), 8 твор (F24 дъхогъ хоръ, хопек – *tvor* – *tchórz*), 9 ласица (LSI 25 ‘ласка’ /*Mustela nivalis*/ ласка – *lasica*, *nevestica* – *łasica*), 13 стаорец (L 38 ‘крыса’ /*Rattus domesticus*/ крыса – *štakor*, *pacov* – *szczur*), 20 клукајдрвец (F 58 дѣтълъ || дѣтелъ || дѣтъль, дятел – *detao*, диал *djeteo* – *dzięcioł*), 22 препелица (LSI 66 ‘перепелка’ /*Coturnix coturnix*/ перепелка – *prepelica* – *przepiórka*), 32 крастава жаба (L

86 'жаба'/*Bufo*/ жаба – *krastava žaba*, *krastača* – горуча), 33 полноглавец (L 87 'головастик, то, что развивается из икри лягушки, жаби' головастик – *punoglavac* – *kijanka*), 35 гол полжав (L 94 'улитка без раковины' улитка – *golać* – *šlimak*), 44 бубамара (L 112 'божья коровка' /*Coccinella*/ божья коровка – *bubamara* – *biedronka*), 48 светулка (L 117 'насекомое, которое светится в летние ночи' /*Lampyris noctiluca*/ светляк – *svitas*, *kresnica* – *świetlik*).

Од Вториот лексички том на ОЛА „Сточарство“ (Выпуск 2. Животноводство) се обработени следните карти: 1 пастув (L 156 'некастрированный самец лошади' жеребец – *pastuh*, *pastuv* – *ogier*), 4 брав, овен (L 225 'некастрированный самец овцы' баран – *ovan* – *baran*), 6 прч, јарец (L 242 'некастрированный самец козы' козел – *prć* – *kozioł*), 7 нерез (L 246 'некастрированный самец свиньи' кабан – *perast* – *knur*), 13 патор, шатор (LSI 314 'самец утки' селезень – *patak*, *plován* – *kaczor*), 49 рилка (L 265 'то, чем свинья роет землю, рыло' рыло – *njuška*, *ćuša*, *rilo* – *ryj*), 56 бодe (L 206 'бодает' /корова/ бодает – *bode* – *bodzie*). Од Третиот лексички том на ОЛА „Растителен свет“ (Выпуск 3. Растительный мир) се обработени следните карти: 2 стебло (L 345 'ствол, часть дерева от земли до кроны' ствол – *stablo*, *deblo* – *pień*), 4 и 5 гранка (L 357 'ветвь хвойного дерева', L 358 'ветвь лиственного дерева' ветвь, ветка – *grana* – *gałąź*), 9 грмушка (L 371 'куст' /о. н./ куст – *žbun*, *džbun*, *grm* – *krzew*, *krzak*), 10 честак (L 374 'густые заросли в лесу' чаща – *čestar*, *guštara*, *gušta* – *gąszcz*, *gęstwina*), 11 шума (L 375 'лес' /о. н./ лес – *šuma* – *las*), 20 смрча (L 386 'ель' /*Picea excelsa* ель, елка – *smrča*, *smreka* – *świerk*), 45 јагода (LSI 439 'земляника' /*Fragaria*/ земляника – *jaгода* – *poziomka*), 54 печурка (L 447 'съедобный гриб' /о. н./ гриб – *rečurka*, *gljiva* – *grzyb*), 57 трат (L 449 'гриб-паразит, растущий на дердвях' трутовик – *guba*, *trud* – *huba*). Од Осмиот лексички том на ОЛА „Професии и општествен живот“ (Выпуск 8. Професии и общественная жизнь) се обработени следните карти: 4 столар, дрводелец (LSI 2007 'человек, который строит деревянный дом или деревянную часть дома' плотник – *drvodelja*, *tesar*, *tesač* – *cieśla*), 7 тенекеција (LSI 2010 'человек, который делает печи' печник – *rečar* – *zdun*), 8 бочвар (LSI 2011 'человек, который делает деревянные бочки и кадки' бондарь – *bačvar*, *kačar* – *bednarz*), 13 кондурација, чевлар (LSI 2017 'человек, который шьет и чинит обувь' сапожник – *obučar*, *postolar* – *szewc*), 16 шивач, кројач (LSI 2021 'человек, который шьет одежду' портной – *krojač* – *krawiec*),

22 готвачка (Sl 2035 ‘женщина, которая готовит еду’ кухарка, повариха, стряпуха – kuharica, kuvarica – kucharka), 23 пастир, овчар (Sl 2036 ‘пастух, человек, пасущий скот’ пастух – pastir – pasterz), 35 тетратка (L 2082 ‘тетрадь’ тетрадь – sveska – zeszyt), 36 молив (L 2083 ‘карандаш’ карандаш – olovka – ołówek), 37 мастило (L 2084 ‘чернила’ чернила – mastilo, tinta, crnilo – atrament), 55 крадец (L 2153 ‘человек, который крадет’ вор – kradljivac, lupież, lopov, tat – złodziej), 59 просјак, питач (L 2164 ‘человек, который просит милостыню’ нищий – prosjak – żebrak), 67 војна (L 2176 ‘война’ война – rat – wojna). Од Деветтиот лексички том на ОЛА „Човек“ (Выпуск 9. Человек) се обработени следните карти: 8а, 8б, 8в зеница (L 1345 ‘зрачок’ зрачок – zenica, gledeće – źrenica), 9 клепка (L 1363 ‘глазное веко’ веко – očni kapak – powieka), 17 усни (L 1388 ‘губы’ /Npl/ губы – usne, usnice – wargi), 23 брчки L 1305 ‘морщины’ /Npl/ морщины – bore – zmarszczki), 26 плетенка (L 1298 ‘коса, заплетенные волосы у женщины’ коса – pletenica, vitica – warkocz), 33 тупаница (L 1520 ‘кулак’ кулак – pesnica – pięść), 41 зглоб (L 1544 ‘запястье, часть руки между предплечьем и кистью’ запястье – članak, zglob – przegub), 47 трага, стапалка (L 1575 ‘след стопы’ след – trag, sled, stopa – stopa), 48 табан (L 1576 ‘подошва, нижняя часть стопы’ подошва, ступня – taban – podeszwa), 50а, 50б стомак, мев (L 1647 ‘живот человека’ живот – trbuh, kulja – brzuch).

Линк до **Лингвистичкиот атлас на македонските дијалекти**: http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2020/05/Lingvistichki_atlas_na_makedonskite_dijalekti_sporod_OLA_2020.pdf

При изработката на **Лингвистичкиот атлас на македонските дијалекти** најголем предизвик беше фактот што на македонската дијалектна територија постои голема лексичка разновидност којашто е наслоена со векови и има различно потекло. Најголем дел од називите можат да се реконструираат во однос на нивното прасловенско потекло, но на македонската дијалектна територија се јавуваат и не мал број туѓи називи кои се плод на многувековната интеракција со несловенските балкански јазици. Дел од нив припаѓаат на оној лексички слој кој навлегувал од разни страни, поради специфичните општествени, политички и културни влијанија на кои постојано бил изложуван македонскиот јазик и македонските дијалекти.

Како илустрација на погорекажаното, ќе наведеме два примери (в. Прилог 3 и 4):

Предмет на обработка е картата на која се претставени македонските дијалектни називи за "полноглавец", врз фонон на истоничните називи на останата словенска територија, офатени во прашањето L 87 'головастик, то, что развивается из икры лягушки, жаби', според *Прашалникот на ОЛА* (1965), и обработени во картата бр. 33 од *Лексичкиот Шем I* на ОЛА од областа на животинскиот свет (1988: 90-91).

Полноглавецот се дефинира како лявца од водоземци, живее исклучиво во вода, има жабри и долга опашка која служи за движење, со метаморфоза се преобува во кошено-водна жаба (сп. *Биологичкиот енциклопедички словарь*, 1986: 148).

Литературните називи за словенските јазици се: рус. *головастик*, бгр. *аналоник*, укр. *пуголюок*, пол. *kijanka*, луж. *tyřhóžka/głowak*, слч. *žubřenka*, чеш. *pulec*, слп. *paglavac*, хрв. *punoglavac*, срп. *пуноглавиц*, буг. *попова лажница*, мак. *ивановица*, *кауберка*.

На македонската дијалектна територија, претставена преку пунктите на ОЛА, можат да се издвојат неколку типови називи: *кауберка*, *мрморец*, *жајче*, *мајгорец*, *скордокопан*, *абујска риба*, *кучешка риба*.

кауберка

Називот *кауберка* се среќава во девет населени места на македонската дијалектна територија (со варијантите *каубер*, *куберца* и сл.), а во дел од нив се јавува паралелно со називите *мрморец*, *жајче*.

Овој назив потекнува од итврч. *kauberos* со значењата 'монах; човек со среќна старост (итврч. *kaibos* 'убав, добар' и итврч. *rajos* 'старост'); 'домашен сад со свој соцветен од правци; куќа за печка или онакв вилева за боснене аџиша и сл.' (сп. Аргировски 1998: 132). Веројатно мотивацијата за доделување на називот е асоцијацијата со формата на лицата или предметите кои ги означува.

На пошироката словенска јазична територија, според материјалите на ОЛА, називи од исто потекло се јавуваат во три пункта на црногорската и на бугарската територија.

мрморец

Називот *мрморец* се среќава во осум населени места на македонската дијалектна територија.

Според Скок (Skok II, 1972: 469), станува збор за ономаџејска редупликација како во срп. и хрв. *mrmorci* = *mrmorci*–*mrmarci*, па оттука поствербално *mrmor...* Ономаџејата станува термин за многу животни дрвци (иптак), *mrmojak* (triton vulgaris) – ром. *potolose*. Според *Речникот на македонскиот јазик* (1996: 425) *мрморец* е *gammarus fluviatilis*, а тоа е вид на речно ракче. Заедничкото за сите оние животни е дека живеат во вода и додека се движат низ неа испуштаат звук, т. е. мрмор, жубор.

Според материјалите на ОЛА, слични називи се среќаваат во неколку пунктови на српската дијалектна територија и во два пункта на бугарската дијалектна територија.

жајче

Називот *жајче* се среќава во пет населени места на македонската дијалектна територија, со варијантите *жајиче*, *жајка* и сл.

Станува збор за леминитивна форма од *жаба* чиешто потекло, според Скок (Skok III, 1973: 669), се поврзува со ие. *gheba за кое смета дека е добиено по пат на ономаџејска, додека Бецај (Bezaj IV, 2005: 432) го поврзува со ие. корен **gēh(h)/**, со значење 'слузест, лизгав; слузесто животно', а ономаџејската природа ја става под прашалник. Со овој назив се доловува фазата на развој која ѝ претходи на жабата, односно младицето од жаба.

Слични називи, според картата на ОЛА, спорадично се среќаваат на српската, босанската и на словачката територија.

мајгорец

Називот *мајгорец* се среќава во едно населено место на македонската дијалектна територија.

Овој назив, можеби потекнува од тур. *mangal* со значење 'сад со посебен облик, направен обично од бакар (а може да биде и од месинг, глех или земја) и во него се чува жар со цел да се грее сабата, или да се подгрее свареното кафе или јаденето' (Škaljić 1989: 445). Мотива-

ција за називот најверојатно е асоцијација со обликот на садот. Називот *мајгорец* се спомнува и во *Дијалектниот на македонскиот јазик* (Видоески II, 1999: 98), во контекст на промената на носовската *o во костурско-корчанскиот говор во *ai*, *iai* пред нелабјални, звучни преградни согласки.

На пошироката словенска јазична територија, според картата на ОЛА, не се среќаваат називи од истото потекло.

скордокопан

Називот *скордокопан* се јавува во едно населено место на македонската дијалектна територија.

Се претпоставува дека потеклото е од итврч. дим. *skordokopano* со значење 'палица; стап кој на едниот крај има шумка, главница' (Аргировски 1998: 234). Најверојатно, формата на овие видови стапови асоцира на формата на полноглавецот.

Овој назив, според анализираната карта на ОЛА, се јавува во еден пункт и на бугарската дијалектна територија.

абујска/кучешка риба

Називите *абујска риба* и *кучешка риба* се среќаваат во едно населено место на македонската дијалектна територија.

Станува збор за културно мотивирани називи, односно мотивацијата е поттикната од ситуации кога нешто отстапува од вообичаеното, кога нешто се доживува како доволно еднодувно, односно како туѓо. Полноглавецот се класифицира во таквиот концепт поради својата специфичност, бидејќи не е ниту риба ниту жаба.

Називи од овој тип се среќаваат и на словачката дијалектна територија.

ЛИНГВИСТИЧКИ АТЛАС НА МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ (според материјалите на ОЛА)

* Слични примери има и во називите за два дијалекта, каде што се среќаваат *циљиска бујка* и *бујска бујка*. В. коментар на карта 9.

1. На картата бр. 8 изработена од Соња Миленковска се претставени називите за „полноглавец“. Македонските народни говори, водејќи се пред сè од семантички импулси кои најчесто биле мотивирани по асоцијативен пат од обликот на полноглавецот, изнедриле голем број називи за овој поим. Па така, на македонската дијалектна територија, покрај називите *жайче*, *жайка*, *жабиче*, се среќаваат и називите *јолноглавец*, *јулоглавац*, *шабулавец*, *морорец*, *глаголец*, *манторец*, *кучешка риба*, *аѓујска риба*, *калуѓерка*, *калуѓерица*...

2. Вториот пример е „бубамара“, од картата бр. 10, чијшто автор е Давор Јанкулоски. За поимот „бубамара“, на целата словенска територија се среќаваат голем број различни називи. Познато е дека називите за *бубамара* во повеќето јазици се поврзани со митологијата, религијата и народните верувања и затоа најчесто во тие називи е вградено и името на Богородица Марија. Но, она што е интересно е дека, на пример, на руската територија, претставена со повеќе од 200 населени места, најчесто се среќава еден назив – *божја коровка*, слично како и на српската и хрватската територија каде што исто така се сретнува називот *бубамара*.

Предмет на обработка претставуваат дијалектните називи чиј референт е 'бубамара' – 'инсект тврдокрилец со црвена или жолта боја и со црни дамци' (TRMJ I, 2003: 190) – на македонската дијалектна територија, претставена преку пунктите на *Обширнословенској лингвистички ајтас (ОЛА)*. Истоганите називи на ареалот на словенските дијалекти, опфатени со прашањето L 112 'божја коровка' /Coccinella) според *Правашицкој на ОЛА* (1965), се претставени во картата бр. 44 во *Првиот лексички јам на ОЛА* од областа на животниот свет (1988: 112-113).

Литературните називи за 'бубамара' во словенските јазици се: рус. *божја коровка*, брп. *божја каровка*, укр. *сонечко*, пол. *biedronka*, луж. *(boże) stončko*, слч. *rámbožovka kravická/lienka*, чеш. *slunéčko (sedmitéčné)*, смр. *rikarolotica*, грч. *bubamara/božja ovčica*, срп. *бубамара*, буг. *кашанка*, мак. *бубамара*.

На македонската дијалектна територија, претставена преку пунктите на ОЛА, се регистрирани голем број називи за 'бубамара', меѓу кои: *бубамара*, *лејмаро*, *кашманка*, *каша бубага*, *кравница божница*, *вештерн*, *нашканица*, *баба кале* итн.

бубамара

Називот е застапен во четири населени места на македонската дијалектна територија, претставена на картата.

Образуван е од два елемента, лексемата *буба* и личното име *Мара* < *Марија* (сп. БЕР III, 1986: 640). Лексемата *буба* во македонскиот јазик означува 'инсект', доаѓа од прасл. *buba – како и буг. *buba*, срп. *буба*, хрв. *buba* 'инсект', укр. *буба*, брп. *буба* 'арно' итн. (ЭСЈЈ II, 1975: 229-230; Skok I, 1971: 223). Сличен назив со значење 'свиленка буба' се среќава и во алб. *bubë*. Според БЕР (I, 1971: 85), потеклото се ложира во не. **b(h)ub(h)-* со првенствено значење 'нешто надуено, набаврено', сп. срп. *бубулица* 'мозолака', чеш. *boubel* 'меур', литв. *buburai* 'осни на кожата', латв. *bubulis* 'јазол', грч. *βουβών* 'жлезда', швед. *bubba* 'оток' итн.

Името *Мара*, како составен дел од називот, произлегува од народните верувања, според кои *бубамаријата* најчесто се поврзува со култот на св. Богородица Марија. *Мара* претставува народна варијанта на името на Божјата Мајка. Според едно од народните верувања, „бубата е соз-

дадена од плукацата на св. Богородица“ (Вражиновски 1998: 135) при тажењето на Христос кога го симнале од крстот.

На пошироката словенска територија, според картата на ОЛА, називи од овој тип се среќаваат само на словенскиот југ, покрај на македонската, уште и во пунктите на српската, црногорската, босанската и хрватската територија.

лејмаро

Називите од овој тип се јавуваат во шест населени места на македонската дијалектна територија, претставена на картата, во неколку фонетски варијанти *лејмаро*, *лејмар*, *лејши* итн.

И овој назив е составен од два елемента од коишто вториот произлегува од името *Марија* (в. *бубамара*), додека првиот елемент упатува на основата *леј-* со значење 'движење во воздухот со помош на крила'. Етимологијата го континуира прасл. *leiti, како и рус. *лететь*, пол. *lecieć*, срп. *leitašiti* итн. (ЭСЈЈ XIV, 1987: 145-148). Се преполоага (сп. Derksen 2008: 271; Snoj 2016: 379) дека прасловенската форма води потекло од башто-словенскиот корен **lekt-*, впрочем, блиски лексеми по значење и форма се наоѓаат во литв. *lėkti* 'лета' и латв. *lēkt* 'свока, лета'.

Според анализираната карта на ОЛА, слични називи се застапени и на мал број пунктови на српската и бугарската дијалектна територија.

кашманка

Називот *кашманка* е регистриран во две населени места на македонскиот југоисток.

Претставува заемка од грч. *καλημάνα*, составено од *καλή*, ж. р. од *καλός* 'убав, добар' и *μάνα* 'мајка' што, исто така, упатува на Божјата Мајка, т. е. на мотивот од народните легенди (в. *бубамара*).

Слични називи, според материјалите на ОЛА, се среќаваат уште и на бугарската дијалектна територија.

каша бубата

Овој назив е запишан во две населени места на македонската дијалектна територија, претставена на картата.

Составен е од две компоненти, варијации од грч. придавка *καλή* (в. *кашманка*) и лексемата *буба* (в. *бубамара*).

Ваков назив е забележан на поширокиот словенски ареал, според анализираната карта на ОЛА.

кравница божница

Називот е запишан во едно населено место на македонската дијалектна територија.

Се состои од две компоненти, од коишто првата претставува образбување со суф. *-ница* од лексемата *кравна* 'домашно животно' (< прасл. *krava, в. ЭСЈЈ XI, 1984: 106), веројатно поради понитивување ефект на рима' со втората компонента – *божница* 'женско божество', *nomina feminina* од *бог* со суф. *-ница* (< прасл. *boğь, в. ЭСЈЈ II, 1975: 161), којшто упатува на мотивот од епонемота народна легенда.

Ваков тип називи, кои покрај компонентата деривирана од *boğь, вклучуваат и име на одредено (најчесто домашно) животно, се карактеристични за поширокиот словенски ареал. Според материјалите на ОЛА, слични називи за 'бубамара', особено се застапени на словенскиот исток – на руската, белоруската, поретко и на украинската територије, се јавуваат и во одделни пунктови на словенскиот запад – на полската и на словачката дијалектна територија. На словенскиот југ, називи од овој тип се регистрирани уште на бугарската, хрватската и на словенечката територија.

вештерн/нашканица

Овие два назива се регистрирани како последични само на македонската дијалектна територија во Р Грција. Мотивот за именуванието на инсектот *Coccinella* со овие називи, веројатно, произлегува од народните верувања за создавањето на овој инсект од страна на св. Богородица при опанувањето на Исус Христос – настан кој му претходи и се поврзува со Велиден, денот на воскресувањето на Христос (в. Вражиновски 2000: 88). Називот *вештерн* претставува дијалектна варијанта на *вештерн*,¹ од прасл. *veitkь + *dьlvь (в. Derksen 2008: 514, 134), додека називот *нашканица* е изведен од грчкиот назив за *Велиштерн* – *Παύσα*.

* Сп. Контар во ОЛА, *Выпуски 1. Животниот мир*, 1988: 131.

¹ Ковачиновот *Г* се испушта во групата *-шр* во некои костурски говори (сп. Ковачинов 2000: 296).

Од друга страна, на македонската дијалектна територија, претставена со само 24 населени места, се среќаваат околу 16-тина различни називи: бубамара, џуџмара, лејмара, лијмара, лејинимара, марушка, кравичка, велиден, џаскалица, калиманка, калајмала, кала бубала, баба кале, кравајче мравајче, кралица малица, кравица божица...

Со картографската, етимолошката и семантичката обработка на овие 50 карти во *Лингвистичкиот атлас на македонските дијалекти*, водејќи се од принципите на лингвистичката географија е прикажано непроценливото лексичко богатство што во себе го содржат македонските дијалекти. Не само дијалектната лексика, туку и целата јазична структура на македонскиот јазик покажува дека еден јазик може да се адаптира кон променливата општествена и културна околина, а долг период, немајќи литературна норма, и да опстане, длабоко реорганизирајќи го својот граматички систем. Токму таа уникатност и посебност на македонскиот јазик е една од причините за неговото високо место во меѓународните лингвистички, социолошки и културолошки проучувања.

КОРИСТЕНА И КОНСУЛТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

ОЛА: *Общеславянски лингвистически атлас. Серия лексико-словобразователна.*

Выпуск 1. *Животниот мир*, 1988, ред. Р. И. Аванесов. Москва.

Выпуск 2. *Животноводство*, 2000, ред. J. Basara и др. Warszawa.

Выпуск 3. *Растителниот мир*, 2000, ред. А. И. Подлужный. Минск.

Выпуск 8. *Професии и општествена животина*, 2003, ред. J. Basara, J. Siatkowski.

Warszawa.

Выпуск 9. *Човек*, 2009, ред. J. Siatkowski, J. Waniakowa. Kraków.

Болгарски материали, 2013. Москва – Санкт-Петербург.

Аргировски, М. 1998. *Грчкиот јазик во македонскиот јазик*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Видоески, Б. 1998. *Дијалектниот на македонскиот јазик*, I. Скопје: МАНУ.

Видоески, Б. 1999. *Дијалектниот на македонскиот јазик*, II. Скопје: МАНУ.

Видоески, Б. 1999. *Дијалектниот на македонскиот јазик*, III. Скопје: МАНУ.

Видоески, Б. 2000. *Фонолошки бази на говорниот на македонскиот јазик*. Скопје: МАНУ.

Вопросник на общеславянскиот лингвистически атлас, 1965, ред. Р. И. Аванесов и др.

Москва: Наука.

Јашар-Насиева, О. 2001. *Турскиот лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје:

ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Конески, Б. 1986. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје: Култура.

МДА: *Македонски дијалектен атлас: Проломена*, 2008, тл. ред. У. Гајдова. Скопје:

ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Муртоски, З. 2005. *Речник на македонскиот јазик*. Скопје: Просветно дело.

Муртоски, З. 2011. *Толковен речник на современиот македонски јазик*. Скопје:

Филолошки факултет „Блаже Конески“.

РМЈ: *Речник на македонскиот јазик*, 1996, ред. Блаже Конески. Скопје: Македонска

книга.

Шатковски, Ј. 2005: „Грчки лингвистички влијанија во Општословенскиот лингвистички

атлас“, *Ареална лингвистика – теорија и методи*, 229-243. Скопје: ИЦАЈ – МАНУ.

Boryś, W. 2005 [2008]. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Krakow: Wydawnictwo Literackie.

- Buck, C. D. 1949 [1988]. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European*.
Chicago: The University of Chicago Press.
- Chantraine, P. 1968. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque, tome 1*. Paris: Éditions Klincksieck.
- Derksen, R. 2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden, Boston: Brill.
- Machek, V. 1957 [1968]. *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha: Československá akademie věd.
- Mallory, J. P., Adams, D. Q. 2006. *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*. Oxford: University Press.
- Miklosich, F. 1886. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: W. Braumüller.
- Orel, V. 1998. *Albanian etymological dictionary*. Leiden, Boston, Köln: Brill.
- Rejzek, J. 2001. *Český etymologický slovník*. Vožice: Leda.
- Siatkowski, J. 2004. *Studia nad wpływami obcymi w Ogólnosłowiańskim atlasie językowym*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski Wydział Polonistyki.
- Siatkowski, J. 2005. *Słowiańskie nazwy wykonawców zawodów w historii i dialektach*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski Wydział Polonistyki.
- Siatkowski, J. 2012. *Słowiańskie nazwy części ciała w historii i dialektach*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski Wydział Polonistyki.
- Siatkowski, J. 2015. *Studia nad słowiańsko-niemieckimi kontaktami językowymi*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski Wydział Polonistyki.
- Skok, P. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga I*. Zagreb: JAZU.
- Skok, P. 1972. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga II*. Zagreb: JAZU.
- Skok, P. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knjiga III*. Zagreb: JAZU.
- Snoj, M. 2016. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.
- SP I: *Slovník prasłowiański, I*, 1974, red. F. Sławski. Wrocław: PAN.
- SP II: *Slovník prasłowiański, II*, 1976, red. F. Sławski. Wrocław: PAN.
- SP III: *Slovník prasłowiański, III*, 1979, red. F. Sławski. Wrocław: PAN.
- Škaljić, A. 1966 [1989]. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.

Прилози:

Материјал и карта бр. 35: тетратка (L 2082 ‘тетрадь’ тетрадь – sveska – zeszyt), Осми лексички том на ОЛА „Професии и општествен живот“ (*Выпуск 8. Професии и общестiвенная жизнь*, 2003, ред. J. Basara, J. Siatkowski. Warszawa.)

Примери за карти од Индекс П/36 “грд“ од материјалите на МДА – Македонски дијалектен атлас, Институт за македонски јазик „К. Мисирков“, Скопје.

Легенда и карта бр. 8: **полноглавец** (L 87 ‘головастик, то, что развивается из икри лягушки, жаби’ головастик – punoglavac – kijanka) од *Линiвистичкиот атлас на македонскиe дијалекти* (*Сiорег материјалиe на ОЛА*), МАНУ, 2020.

Легенда и карта бр. 10: **бубамара** (L 112 ‘божья коровка’ /*Coccinella*/ божья коровка – bubamara – biedronka) од *Линiвистичкиот атлас на македонскиe дијалекти* (*Сiорег материјалиe на ОЛА*), МАНУ, 2020.

Ѓоко Ѓорѓевски

ДУХОВНОТО НАСЛЕДСТВО НА СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ

Манастирот „Свети Наум Охридски“ е еден од најубавите манастири во Македонија, е воедно и меѓу првите споменици на словенската црковна архитектура и уметност во охридскиот крај. Изграден врз висока карпа над брегот на Охридското Езеро, манастирот е едно од најзначајните сведоштва на христијанството на територијата на денешната македонска држава. Овој манастир, и покрај сите историски судбини и случувања, успева со векови да ги зачува словенската писменост и богослужба на јазикот на македонските Словени. Тој е еден од ретките манастири каде се одржува духовниот живот во континуитет, од пред 1100 години, па сè до денес.

Основач на манастирот е свети Наум, Охридски светител и чудотворец, средновековен писател и учител, еден од основоположниците на словенската и македонската писменост и просвета, продолжувач на просветителската кирилметодијева мисија и со-трудник на светите Климент Охридски¹⁴. Свети Климент ја основа првата организирана словенска школа во Охрид, низ која минуваат илјадници ученици, а подоцна станува епископ Дремицки и Велички и со тоа е поставен за надлежен архиереј на епархија, врз која подоцна ќе биде основана Охридската архиепископија како автокефална црква. Свети Наум, пак, како монах се повлекува на брегот од Охридското езеро, каде основа овој манастир и формира монашко братство, па затоа и се смета за основач на монаштвото во Македонија.

Првобитно манастирот бил посветен на Светите Архангели. За тоа сведочат и двете словенски житија на Свети Наум Охридски. Во Постарото житие манастирската црква се именува како храм на светите Архангели. Во Второто житие, пак, се спомнува само името на првиот архангел (Михаил). Иако подоцна манастирот се именува според неговиот основач, свети Наум Охридски, сепак никогаш не била напуштена традицијата на почитувањето

---

¹⁴ Заедничката мисија и блиската и усогласена соработка се поврзува со пишувањето дека Свети Наум бил брат на Свети Климент, што во литературата е различно толкувано, со значење на роден брат или на духовен брат, собрат.

на светите Архангели како прво посветување на манастирската црква. Потврда за тоа е и поставеноста на иконата на Соборот на светите архангели на иконостасот, имајќи предвид дека, според правилото, втората икона оддесно секогаш икона на светителот или празникот на кој е посветена црквата. Исто така, потребно е да се истакне и дека во фрескоживописот е вообличен циклус на светите архангели, а посебно на светиот архистратиг Михаил.

Подигнувањето на црквата на Светите Архангели, според Постарото словенско житие на Свети Наум, се сместува во 900 година, додека, пак, според Второто словенско житие тоа се случило во 905 година. Во Постарото житие, откако авторот соопштува дека Наум бил испратен на Климентовото место за учител (893 година), тој продолжува: „беше девствен од детство до смрт и си согради манастир на излезот на Белото Езеро, црква на светите Архангели. И откако помина во учителствување седум години, се прости од учителството, па отиде во манастир и поживеа десет години. И пред својот конец прими калуѓерски чин и така почина во Господа, со мир, во месец декември, на 23. ден. И тоа да се знае дека Наум презвитер почина шест години пред епископот Климент“. Според овој податок, манастирската црква веројатно била изградена и пред Наумовото повлекување во монашки живот, по 893 година, а пред 900 година.

Во Првото Наумово житие се вели дека црквата е изградена на „излез на Белото Езеро“, што говори дека големите извори се сметале како излез, а „бело“ е наречено според античкиот назив Лихнид, што значи „светло, светлина“.Веројатно и изборот на местото за манастирска црква не бил случаен, имајќи предвид дека, покрај прекрасната поставеност крај езерото, до манастирот минувал патот од Охрид за Девол и Преспа.

Кој бил Свети Наум Охридски?

Житијните сведоштва за Свети Наум говорат дека потекнувал од благородни родители од Мизија, со која во византискиот период се идентификувале и Словените од Македонија. Поаѓајќи од претпоставките дека светите Кирил и Методиј повеле со себе ученици Словени од Македонија, разбирливо е мислењето за неговото словенско потекло.

Житијата јасно говорат за Свети Наум како за еден од соработниците на светите Кирил и Методиј во Моравската мисија, што се потврдува и со другите извори. По упокојувањето на светите

браќа, следела тешка судбина на прогон на нивните ученици од Моравија, кои биле продавани во Венеција, а потоа спасени со откуп и префрлени во Цариград. Одбележувајќи го крајот на Моравската мисија, житијата го спомнуваат појавувањето на Свети Наум во Белград, од каде што тој и неговите соработници ќе бидат пратени во 885 година во тогашната бугарска престолнина Плиска¹⁵.

Познато е дека светите Климент, Наум и Ангелариј останале во домот на болјарот Есхач. Подоцна, кога Свети Климент ќе стане епископ, Свети Наум го презел неговото учителското место во Кутмичевица. Доаѓањето на Свети Наум на Климентовото место во 893 година значело негово трајно останување на охридскиот брег, каде е забележано дека делувал како „презвитер“ и „учител“.

Во врска со првата титула, „презвитер“, потребно е да се забележи дека во Второто словенско житие за Свети Наум се спомнува неговото ракополагањето, заедно со она на Свети Климент, како и на други свештеници и ѓакони во Рим. Свети Наум бил ракоположен за презвитер во Рим, во црквата Сан Клементе, од папата Адријан II, по предлог на Солунските браќа, за што се говори и во житијата на светите Кирил и Методиј. Во однос на монашкиот позив, пак, се верува дека свети Наум станал монах уште пред поаѓањето во Моравија со светите браќа. Некои сметаат дека монашењето можеби се случило во манастирот Олимп, кај свети Методиј, бидејќи во житијата се истакнува дека тој го следел идниот моравски епископ Методиј од самите почетоци. Од тие причини, Свети Наум скоро секогаш е сликан како монах во фрескоживописот и во иконописот.

Не помалку значајно е што Свети Наум е наречен и „учител“, титулата која ја носеле светите браќа Кирил и Методиј, за што повеќе пати говорат нивните житија, а потоа и Свети Климент Охридски, пред неговата епископска хиротонија. Доаѓањето на Свети Наум за учител на Климентовото место е од исклучително значење во тогашните југозападни делови на Македонија¹⁶.

---

¹⁵ Од вестите сврзани за престојот во Плиска, а потоа кусо време, веројатно, и во Преслав, на личноста на свети Наум се укажува во врска со предговорот на презвитер Константин во неговото Поучително евангелие поради поттикот што го добил од Наума за преведување и пишување на книгата.

¹⁶ Свети Климент во Македонија и во деловите на Кутмичевица бил учител седум години, а потоа 23 години епископ. Во тој период условите се менувале, а неговата дејност и влијание се проширувале.

Во врска со дејноста на светите Климент и Наум, јасно е дека таа е пред сè црковна, но воедно и образовна и просветителска, имајќи предвид дека нивно дело се првите јадра на словенската писменост на овие простори. Не постојат доволно податоци за тоа што се случувало во Охрид во црковен поглед, но познато е дека пред свети Климент во Македонија, епископската должност ја исполнувал Гаврил, кој бил Грк по потекло. Со поставувањето на Свети Климент за епископ Велички, неговиот манастирот Свети Пантелејмон станало и останало едно од огништата на словенската писменост во рамките на неговата словенска епархија.

Основни белешки за манастирската црква посветена на Свети Наум Охридски

Архитектура. Со археолошките ископувања, под манастирската црква се откриени темелите на најстариот храм посветен на Светите Архангели¹⁷, веројатно втемелен од Свети Наум по 893 година. Тој бил со облик на триконхос (тролист), речиси идентичен со основата на најстарата црква на Свети Климент Охридски. Покрај триконхалната основа, утврдено е постоењето на стар пронаос на површината на западниот дел од црквата. Во текот на ископувањата, констатирано е и првобитното место на гробот на Свети Наум Охридски, коешто се наоѓало во продолжението на јужниот ѕид на триконхалната црква¹⁸, додека сегашниот гроб и гробниот параклис се дефинирани во 1799 година и во текот на XIX век¹⁹.

Најстарата триконхална црква на Свети Наум била срушена, но не е познато кога и од кои причини тоа било сторено. На истото место, врз истата површина, подигнато е основното јадро на де-

---

¹⁷ Во насока на расветлување на историјата на манастирската црква, од големо значење се неколкуте зачувани вести од XVII век, вклучително и грамотата од Синодот од 1631 година, со која архиепископот Аврамиј се упатува да собере помош од Западна Европа и Русија за потребите на Архиепископијата. Тогаш за првпат манастирот посветен на Светите Архангели е спомнат само со името на неговиот основач Свети Наум.

¹⁸ Според ликовните сведоштва, Наумовиот гроб бил во поголем отворен трем со можност за поклонение на повеќе верници, во полуотворен простор спрема двориштето на манастирот.

¹⁹ Сепак, постои и мислење на некои истакнати стари истражувачи, кои сметаат дека сегашната гробна конструкција на параклисот на Св. Наум ѝ припаѓа на најстарата архитектура, од времето на Наумовата смрт. Но, ктиторскиот натпис недвосмислено покажаа дека параклисот во денешниот облик е завршен во 1799 година со ктиторството на игуменот Стефан и епитропите Наум Стефо и Гаврил од Охрид.

нешната црква, олтарот и наосот со некогашниот отворен трем. Во текот на времињата кои следеле, црквата доживеала повеќе преправки и проширувања. Основниот дел на храмот е доградуван во времето на османлиската управа врз темелите на првата црква на Свети Наум. Од овој период е фасадната страна од тремот, под денешниот покрив, каде се откриени фрагменти на фрески, кои потекнуваат од XVI век, но за нас денес достапни²⁰.

Архитектурата на црквата во денешниот нејзин изглед е формирана низ долг временски период, при што се вршени измени, рушења и доградувања, со што се менувал општиот изглед на храмот. Главниот кораб, односно надолжниот крак на крстот на источната страна има петтострана апсида и значително ги надвишува попречните краци – трансептот на храмот. Сводната конструкција, заедно со куполата, ја носат четири масивни колони. Наспроти големиот апсидален дел на олтарот, протезисот и ѓако-никонот се помалку развиени, а сводовите на страничните кораби се поставени попречно, со ориентација кон централната основа.

Западниот дел на црквата завршува со конхален, полукружен крак. Кон постарата фаза на изградбата припаѓа и една мала припратата што завршувала кај денешниот трибилон. Двете куполи на црквата²¹, над наосот и припратата (кои потекнуваат од XIV век или подоцна)²², сидани во алтернација на тули и камен со спојници на малтер, со својата височина и облик, се исклучително архитектонско-градежно решение, во стилот на византиската архитектура од средновековниот период.

Една од последните етапи во формирањето на манастирската црква е забележана на гипсена плоча на надворешната врата од храмот од 1877 година. Од нејзиниот текст се дознава дека со голе-

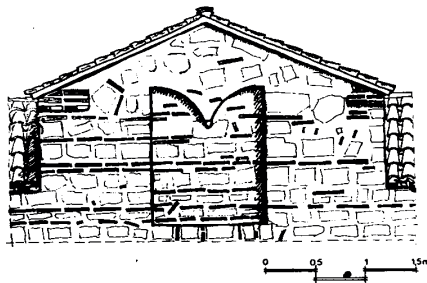
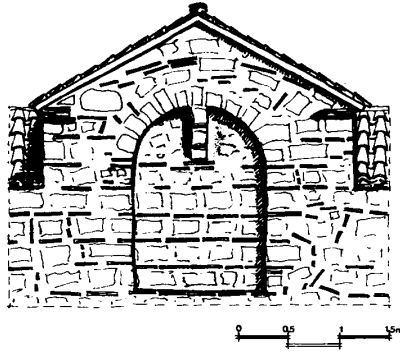
---

²⁰ Таму е пронајден и поголем фрагмент од фреска на лице под сегашниот под на црквата, а којшто се претпоставува дека е најстар дел од живописот што до денес е откриен во манастирската црква.

²¹ Се претпоставува дека претходно во храмот имало една постара купола, над централниот кораб во наосот, која била подигната пред поставувањето на иконостасот и веројатно постоела во градбата од XV до XVI век, а е ликовно одбележана на сите претстави на надворешноста на манастирската црква. Најстар пример се печатот на манастирот од XVII век и на иконостасот од 1711 година, како и врз бакрорезот на Жефарович и графичката ведута на Москополе од 1767 година.

²² Не постојат сигурни извори за времето на подигнување на двете куполи, но многумина го застапуваат мислењето дека се работи дури за периодот од крајот на XVII век до сликањето на припратата во 1806 година.

миот прилог на „достојната госпоѓа Параскева Д. Кота од Корица“ бил изграден и украсен западниот дел од црквата. Тој денес се препознава само на постарите фотографии, бидејќи е урнат заедно со камбанаријата над болничкото одделение пред 1925 година.²³

Во однос на денешното архитектонско решение, врз основа на сите овие сведоштва може да се заклучи дека манастирската црква посветена на Свети Наум не е реализација на една претходно одредена и осмислена концепција, туку дека денешниот комплекс, по разурнувањето на првобитниот храм, е формиран постепено и во повеќе фази.

Фрескоживопис. Што се однесува, пак, до фрескоживописот на манастирската црква, постара композиција е откриена на западната фасадна страна од сегашниот вестибил. Основната тематска целина ја содржи претставата „Пророците те навестија“, од која денес се запазени три допојасни фигури: Гедеон, цар Соломон и цар Давид. Старозаветниот судија и двата најголеми цареви на

²³ Поради изградбата на нова камбанарија заедно со параклисот на св. Јован Владимир, биле урнати старата камбанарија и тремот од 1877 година.

Израилот се свртени кон врвот, каде што најверојатно е фигурата на Богородица со Христос, но која за време на конзервацијата е покриена.

Посебно значајна за историчарите на уметноста е минијатурната претстава на Соломоновиот кревет, кој царот го држи со десната рака. Креветот е ограден со златни прачки, исполнет е со пурпур, а на горниот дел има перница за главата, додека на пурпурната постела млада личност, за која се претпоставува дека е симболичната фигура на Премудроста, заснована врз стихови од Песна над песните (3,7-10). Пророците, пак, со насликаните симболи, заедно со текстовите во своите раце, ја најавуваат Богородица, од која ќе се овозможи Словото.

Откако игуменот Стефан, во улога на ктитор, во 1799 година го подигнал гробниот параклис на св. Наум, тој бил фрескоживописан од Трпо Зограф во 1800 година²⁴, со средства на Наум Јоанов од Москополе. Шест години подоцна, тој ги насликал и фреските во целата манастирска црква. Во тоа време, Трпо Зограф живеал голем углед на прв мајстор во југозападна Македонија и во албанскиот регион околу Корча, каде што живеело и неговото семејство²⁵, а нивните изработи се присутни дури и во некои манастири на Света Гора. Во гробниот параклис се застапени три тематски целини, и тоа: првата е циклусот на животот и чудата на Свети Наум, втората целина ја чинат ликовите на монаси со екуменско значење, заедно со монасите сврзани за ерусалимската традиција, на која ѝ припаѓал и игуменот Стефан, додека третата ликовна целина е Божествената литургија со Господ Исус Христос Седржител во највисокиот дел на куполата. Над гробот на светителот, на источната страна од параклисот, е насликан Свети Наум во цел раст, претставен како старешина на манастирот, а

---

²⁴ Живописот на гробниот параклис со сигурност е датиран во 1800 година со натписот што ги содржи сите податоци за неговото настанување. Ктиторскиот натпис вели: „1799, август 20, ова кубе од темел е изградено со труд и трошок на игуменот господин Стефан, јеромонах, додека беа епитропи охридските господин Наум Стефо и господин Гаврил -1800, јуни 13, кубето е насликано со податоци на пречесниот господин Наум Јоанов, економ од Москополе, кога игумен беше гореспомнатиот јеромонах господин Стефан, а архиепископот господин Кипријан, од раката на Трпо Зограф од Корча“.

²⁵ Татко му и стрико му, зографите Константин и Атанас, потекнувале од Подкожани, село во близината на Свети Наум и Подградец. Преселени во Корча, тие се претставувале како жители на овој град, а според својот занает го добиле и го прифатиле презимето на целото семејство – Зографи.

до него е насликан Деизис со ликовите на Христос, Богородица и три ангели. Циклусот на Животот и чудата на св. Наум, според досегашните познавања, во фрескоживописот е зачуван само во гробниот параклис на Наум. Најпознато чудо, од многуте, кое и денес се раскажува меѓу народот, запишано и од страна на Кузман Шапкарев, е врз основа на сторијата за волот и мечката²⁶. Успението на Свети Наум е најголема сцена во гробниот параклис, насликана над моштите на светителот.²⁷ Шест години по завршувањето на гробниот параклис, Трпо ги зографирасал и другите делови од црквата – олтарот, наосот и двата дела на нартексот.²⁸

Од посебно значење е и претставата на седумте словенски учители – Седмочислениците во средишниот дел на првата зона.²⁹

Иконостас. Според запазените сведоштва, иконостасот потекнува од 1711 година и е дар од манастирскиот игумен Гаврил (заедно со своите собаќа Герасим и Теодосиј), за што говори и натписот на иконостасот каде што се спомнува неговата кти-

---

²⁶ Една мечка се намерачила на волот на слугата што го орал вакафскиот (манастирски) имот и го изела. Човекот му се пожалил на свети Наум и овој за кратко време ја нашол мечката и, за уште пократко, ја припитомил. Па, ја впрегнал за казна заедно со волот три години да ора – пишува Шапкарев.

²⁷ Композицијата се смета за едно од најзначајните дела на Трпо Зограф и единствена варијанта меѓу бројните композиции со оваа тема во ликовната уметност. Одарот врз кој е положено телото на светителот се наоѓа пред влезот на неговата црква. Околу покојникот стојат свети Методиј, во сакос и со архијерејски жезол во левата рака и свети Кирил, како чита од отворена книга, додека свети Климент благословува. Од левата страна е и св. Ангелариј, со монашка одежда и кратка црна брада, додека од десната страна се претставени како монаси свети Горазд со темна брада и коса и свети Сава. Меѓу нив се појавува уште една осма фигура на млад ѓакон со кадилница, според нечии мислења св. Лаврентиј.

²⁸ Податоците за оваа втора фаза живописот се забележани во натписот над западната врата на наосот. „Се ислика овој чесен храм на блажениот и богоносен отец наш Наум чудотворец, со трошоците и грижата на најблажениот игумен господин Стефан од Филипополе, новиот ктитор, во деновите на пресвештениот митрополит преспански господин Калиник и на помошникот хаџи господин Јаков и епитропот на овој свет манастир господин Јоан Гаврил, од раката моја Трпо зограф син на Константин зограф од Корча. Година 1806, септември 6“.

²⁹ Во средината стои свети Методиј со модел на црква пред себе, којшто го придржуваат свети Кирил од десната и свети Климент од левата страна, и двајцата насликани како архиереји и свртени кон св. Методиј. Свети Горазд е зад свети Кирил, Свети Наум зад Свети Климент, а лево и десно од Свети Методиј, во задниот план, се препознаваат ликовите на Свети Сава и Свети Ангелариј, сите во монашка одежда.

торска заслуга³⁰. Иконостасот е дело на зографот и јеромонах Константин, еден од водечките иконописци од своето време. Но, уште пред неговото ангажирање, непознат зограф во 1703 година ја изработил иконата со допојасната претстава на Свети Наум над гробот на светителот³¹. Авторството и времето на настанување на иконостасот е забележано четири пати: на царските двери и на престолните икони Собор на архангелите, на Пресвета Богородица Елеуса и на Господ Исус Христос. Според овие натписи иконостасот во целост бил завршен во 1711 година и автор на иконите е јеромонахот Константин.³²

Од исклучително значење е да се истакне дека композициска и архитектонска структура на резбата, го вбројува иконостасот меѓу најрепрезентативните дела на XVII и XVIII век на Балканот. Иако постојат мислења дека резбата на иконостасот е светогорски мајстори, денес мислењата на експертите одат во насока дека оваа резба е изработена во локалната домашна работилница на Охридската архиепископија, која во XVII и во првата половина од XVIII век ја прифатила општата концепција на светогорскиот иконостас. Меѓу најквалитетните резбарени делови на овој иконостас спаѓаат царските двери, кои се украсени со лисја и со чашки, од кои излегуваат зрнести плодови слични на гроздови и винова лоза.

Историјата на манастирот сведочи за бројни достигнувања, но и перипетии и тешки времиња, на дарувања и одземања, но секогаш цврст бедем и духовно огниште за христијаните од овие простори. Духовноста која се негувала од страна на монашките братства низ вековите го одржувала споменот на великиот учител и духовник,

---

³⁰ Многу поцелосно за личноста на Гаврил се говори во манастирскиот летопис: „Во време на спасоносната година 1664, бидејќи манастирот Св. Наум останал без настојник и без игумен, видни лица од Москополе од љубовечни и благородни семејства, имаат моќ и власт, архимандритот на манастирот Св. Јован Претеча го преместија и го назначија за игумен во почитуваниот манастир Св. Наум“.

³¹ Истиот зограф ја насликал и иконата Свети Јован Претеча во црквата Свети Ѓорѓи во Охрид од 1703 година.

³² Најдолг е натписот на иконата на Исус Христос изведен во долниот дел, крај неговите нозе, во 3-4 реда, од двете страни на фигурата: „Овие икони се насликани во годината 1711, во време на игуменот преблажениот и пречесниот господин господин Гаврил со своите сопатници, јеромонасите кир Герасим и кир Теодосија. Од раката на Константин јеромонах“. На иконата на Пресвета Богородица Елеуса, исто така во долниот дел на фигурата, е запишана годината 1711. Потписот на зографот Константин јеромонах е во долниот дел и на иконата Соборот на архангелите.

светител и чудотворец. Неслучајно неговиот култ е постојано и без прекини силно присутен во тие краишта, но почитувањето на светителот далеку ги надминало овдешните граници и стигнува дури до централна Европа.

Што се однесува до животот на манастирот во последните неколку децении, може да се каже дека доживува нов препород. По враќањето на манастирот на Црквата, односно на Дебарско-кичевската епархија, во 1991 година, е возобновен монашкиот живот. Од тогаш па наваму манастирскиот комплекс постојано се уредува и грижливо се негува.

Манастирот свети Наум празнува две слави. Едната е на 23 декември по стар стил, односно на 5 јануари по нов стил, денот кога свети Наум се упокоил, додека другата се слави на 20 јуни по стар стил, односно на 3 јули по нов стил, што е утврдено на црковно-народниот собор во 1727 година.

Користена библиографија:

- Борисов, Дејан, „Три периоди во мисионерската дејност на Свети Климент Охридски“, *The Byzantine Missionary activity and its legacy in Europe, Proceedings of the 4th International Symposium “Days of Justinian I” Skopje, 11-12 November 2016*, Скопје 2017, 54-65
- Грозданов, Цветан, *Охридското ѕидно сликарство во XIV век*, Охрид 1980; *Портретите на свештениците од Македонија*, Скопје 1983; *Свети Наум Охридски*, Скопје 2015.
- Коцо, Д., „Проучувања и археолошки испитувања на црквата на манастирот Св. Наум“, *Зборник на Археолошкиот музеј*, II, Скопје 1958, 56-80; id., „L’église de monastère de saint Naoum“, *Actes des XI Internationale byzantinischen Kongress*, München 1958, 343-347; id., „Триконхалните цркви во Климентовото време“, *Словенска ѝисменосиј*, Охрид 1966, 91-100.
- Златарски, В., „Къмъ историята на манастиря Св. Наумъ“, *Македонски прегледъ*, год. I, кн. II, София 1924, 10-11.
- Филипоски, Тони, „Свети Наум и неговите епитети: Охридски и Чудотворец“, *Зборник на трудови од меѓународниот научен симпозиум 1100 од упокојувањето на Свети Наум Охридски, Охрид 3-5 октомври 2010 година*, Охрид 2011, 153-174.

Симона Груевска-Маџоска

ЈАЗИЧНАТА ПОЛИТИКА ЗА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ОД НЕГОВАТА СТАНДАРДИЗАЦИЈА ДО ДЕНЕС (ПО ПОВОД 75 ГОДИНИ СТАНДАРДЕН МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК)

За поимите стандардизација, јазична политика и јазично планирање

На почетокот, да ги дефинираме поимите стандардизација, јазична политика и јазично планирање. Стандардизација на јазик значи утврдување на правописот и граматичките правила кои ќе бидат единствени за дадениот јазик, а ќе зависат од избраната јазична политика³³, која може да има практична (кој дијалект ќе се избере за основа) и симболична функција (на пр., во колонијални држави кога изборот никогаш нема вистински да се реализира). Јазичното планирање е дел од јазичната политика и вообичаено зад него стои државата, преку разни комисии, научни институции итн. Усвојувањето на стандардниот јазик се остварува преку образованието, со помош на граматика, речници, правопис итн. Јазичното планирање се занимава со самиот јазик, а јазичната политика со неговата улога и развој. Јазичното планирање има лингвистички карактер, а јазичната политика, покрај лингвистичкиот, има и политички карактер.

Зачетоци на стандардизацијата

Како и кај останатите јужнословенски јазици, стандардизацијата на македонскиот јазик започнала во 19 век, но од политички причини (немање сопствена држава), таа не се реализирала сè до 1945 година.

Прв посериозен обид за научен пристап претставува објавувањето на книгата „За македонските работи“ од К. П. Мисирков во 1903 г., на чија основа во 1945 г. и се извршила стандардизацијата на современиот македонски јазик. Врз основа на идеите за посебноста на македонскиот јазик и потребата од негова кодификација објавени од Ѓоргија Пулевски, како и од дејноста на „лозарите“ и др. македонисти („сепаратисти“) во 19 век, Мисирков ги поставува темелите на современиот македонски јазик, а тоа се:

---

³³ Терминот јазична политика за првпат го употребил Фишман во 1970 год.

- дијалектна основа е централното наречје (Велес – Прилеп – Битола – Охрид)
- фонетски правопис
- лексички фонд од сите македонски говори

Сериозен обид за стандардизација на македонскиот јазик, иако затскриен зад плаштот на „дијалектна“ литература бил направен и во периодот меѓу двете светски војни во Вардарска Македонија, кога се напишани низа, главно, драмски и поетски дела, од кои особено важни се битовите драми на А. Панов, В. Иљоски и Р. Крле, како и поезијата на К. Рацин, К. Неделковски, В. Марковски, В. Наумчевски и др. Драмските текстови биле изведувани на театарски сцени на македонски јазик и, според П. Хил, тие се „прв род што се развива во современата македонска литература“ (Hill 1992: 108–150). К. Рацин во 1940 г. ја истакнал потребата од создавање македонска литература, која ќе се базира на „неисцрпното јазично и изразно богатство на македонскиот фолклор“.

Стандардизација на македонскиот јазик

Со создавањето на македонската држава и со прогласувањето на македонскиот јазик за службен, се наложила потребата од негово стандардизирање преку избор на соодветна азбука, како и нормирање на граматиката. За почеток, биле составени привремени правописни правила според кои македонскиот јазик има 32 гласа што се бележат со 25 ‘гласа или букви’, во кои не е застапена графемата *s*.

Биле формирани три последователни јазични комисији, и третата јазична комисија на 3. 5. 1945 г. дефинитивно ја утврдила македонската азбука, која ги содржи следните 31 буква: А, Б, В, Г, Д, Ѓ, Е, Ж, З, С, И, Ј, К, Л, Љ, М, Н, Њ, О, П, Р, С, Т, Ќ, У, Ф, Х, Ц, Ч, Џ, Ш. Најголемите дискусии биле околу бележењето на темниот полуглас, како и за некои други решенија. Оваа комисија, на 2. 6. 1945 г. го утврдила и нацртот за македонскиот правопис, за кој на 7. 6. 1945 г. е донесена Резолуција од Владата со што македонскиот правопис станал официјален.

Во јануари 1946 г. излегла првата *Македонска грамаџика* на К. Кепески, за која биле напишани повеќе рецензии (Бернштејн, Де Бреј, Вајан, Фринта и др.).

Некои измени и дополнувања на Правописот биле направени од комисијата во состав: д-р М. Петрушевски, Б. Конески и К.

Тошев, назначена на 20. 11. 1947 г. Од овие промени, најважна била промената на наставката -уе во -ува (*кажуам во кажувам*). Предлогот бил прифатен и објавен во проширеното издание на *Македонскиот правопис со правописен речник* на Б. Конески и К. Тошев, во 1950 г.

Македонскиот правопис од 1969 година (во авторство на Б. Видоески, Т. Димитровски, К. Конески, К. Тошев и Р. Угринова-Скаловска) во 1970 г. е дополнет со Правописен речник од 30.000 зборови. Последното издание на овој правопис е коригирано од Т. Димитровски и објавено во 1998 г., а нов *Правопис на македонскиот јазик* е објавен во 2015 г. и второ издание во 2017 г. (под редакција на Ж. Цветковски, С. Веновска-Антевска, С. Груевска-Маџоска, Е. Јачева-Улчар и С. Саздов).

Првата академска *Грамајтика на македонскиот литературен јазик* е објавена на англиски јазик во 1952 г. од страна на Хорас Лант. Во 1952 и 1954 година е објавена *Грамајтика на македонскиот литературен јазик* од Б. Конески, а во 1965 г. и *Историјата на македонскиот јазик* од истиот автор, кои имаат повеќе изданија. Во 1999 г. излезе *Правописниот речник на македонскиот литературен јазик*, а во 2003 г. Зборообразувањето во современиот македонски јазик од К. Конески. Од Л. Минова-Ѓуркова објавени се *Синтаксата на македонскиот стандарден јазик* (2000 г.) и *Стилистиката на современиот македонски јазик* (2003 г.). Потоа, во 2008 г. е отпечатена и *Општа граматика на македонскиот јазик* од С. Бојковска, Л. Минова-Ѓуркова, Д. Пандев и Ж. Цветковски.

Речникот на македонскиот јазик со српско-хрватски полкувања е објавен во три тома (1961, 1965 и 1966 година), под редакција на Б. Конески, а во авторство на Т. Димитровски, Б. Корубин и Т. Стаматоски. *Толковниот речник на македонскиот јазик* во шест тома (под раководство на С. Велковска, а главен редактор К. Конески), во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, е објавен во периодот од 2005 до 2014 г. Во 2005 г. е објавено првото издание на *Речникот на македонскиот јазик* на Зозе Мургоски. Исто така, постои и *Дијалектен речник на македонскиот јазик* (Импресум: SAM97 GmbH).

Јазичното планирање на македонскиот јазик

Македонскиот стандарден јазик е поставен на народна основа, главно на централните говори на западномакедонското наречје, но

и со црти од источното. При стандардизацијата на македонскиот јазик секако дека дошло до некои поместувања со оглед на фактот што неговиот статус и функција драстично се измениле. Во овој период силни влијанија имале: живата врска со народните говори, престижот на Скопје како главен град, потребата македонскиот јазик да се употребува во сите функционални стилови, отвореноста кон други јазици, престижот на српско-хрватскиот јазик и др.

Од 1945 г. нема некои позначајни промени во граматичката структура на македонскиот јазик. Но, сепак, треба да се напоменат процесите започнати од минатото, како што се: преминот од синтетичка деklinација кон аналитички начин на изразување – во споредба со порано, сега има само некои остатоци од падежните форми кај некои именки, придавки и заменки; потоа промената на суфиксот за изведување несвршени глаголи *-уе* со *-ува*; промената на родот кај именките од туѓо потекло што завршуваат на *-о*, *-е*, *-и*, *-у* – прво биле вклучени во машки род, потоа низ практиката се увидело дека тие треба да се вклучат во средниот род итн.

Во врска со јазичното планирање во поглед на зборообразувањето, уште во првите години од стандардизацијата на македонскиот јазик се изрази тенденцијата за ограничување на употребата на глаголските именки на *-ние* (*движение, желание, сѝрадание* и сл.), од кои само мал број останале во активна употреба како зборови на книжевната лексика: *влијание, внимание, восѝание* и др. Како непродуктивни се покажале и именските образувања на *-ај*: *касај* и сл., потоа придавските образувања на *-им*: *љубим, необјасним* и сл., глаголските образувања на *-ичи* (од рускиот преку бугарскиот јазик како посредник): *нежничи, скромничи* и сл. Како продуктивни кај именките изведени од глаголи се покажале суфиксите: *-ба* (*молба*), *-еж* (*сѝремеж*), *-ок* (*вѝечайѝок*), *-ка* (*ѝлеѝка*), кај зборови со апстрактно значење: *-осѝ* (*ѝордосѝ*), *-сѝво* (*банкарсѝво*), кај зборови што означуваат вршителите на дејност: *-ач* (*возач*), *-ѝел* (*обвиниѝел*), *-ар* (*новинар*), *-ник* (*ѝрадежник*) итн., како и образувања со туѓи префикси: *аниѝиреклама, вицеѝувернер, ѝроѝоѝѝи* итн. Кај образувањето на придавките, најчести суфикси се: *-ов/-ев* (*лебедов*), *-ен* (*мировен*), *-ски* (*боѝовски*), *-лив* (*возбудлив*), *-ечки* (*движечки*), *-ачки* (*навредувачки*) итн. Кај глаголите, како и кај другите словенски јазици, најчест модел на образување е префиксацијата: *ѝрочиѝа, уѝлаѝи* итн.

Во врска со лексичкиот фонд на македонскиот јазик, тој, освен од дијалектната лексика, се збогатувал и со заемање од други јазици. Во овој период најсилно влијание имал српско-хрватскиот јазик, кој бил и јазик посредник за заемање зборови од западноевропските јазици. Од западноевропските јазици прво јазик на престиж бил францускиот јазик, а подоцна англискиот.

Во почетокот на стандардизацијата, се поттикнувало преземањето од рускиот јазик, доколку за некои поими немало зборови во македонскиот јазик, но поради познатите политички промени по 1948 г., тој веќе го немал истото значење. Клучна улога во јазичното планирање на создавањето речник на македонскиот стандарден јазик изиграле политичките настани од 1948 г.

Бл. Конески дал насоки во врска со збогатувањето на лексичкиот фонд и тоа: 1. црквословенизмите и русизмите да се заменуваат со зборови од народниот јазик, 2. да се поттикнува можноста за развој на нови значења кај зборовите од народниот јазик, 3. да се има предвид дека некои наставки се архаизирале и се заменуваат со нови, 4. да се практикува калкирање, и 5. да не се заборава непосредниот контакт со српскиот и со бугарскиот јазик, со кои македонскиот јазик има заеднички карактеристики и преку кои се примаат заемки од рускиот јазик. За турцизмите се искажува дека не се погодни за употреба во строгоофицијалните функционални стилови, а интернационализмите се „придобивка на меѓународното духовно општење“ (Конески 1980: 25–26).

Предизвици на нормата

По осамостојувањето на Македонија, се отвориле дискусии за неколку прашања:

1. Една од најголемите дискусии низ годините, како и при самата стандардизација и утврдувањето на азбуката, се водела во врска со знакот за темниот вокал њ, кој постои единствено во бугарскиот јазик од сите јужнословенски јазици. Дискусијата стана пожива во 90-те години, но од неа не произлезе правописна реформа, со објаснување дека овој полувокал го има само во некои дијалекти, а не на пошироката територија, и во некои турцизми. Но, потребата од знак за овој полувокал уште при стандардизацијата сепак се чувствувала зашто бил определен апостроф (‘) за негово бележење.

2. Дискусија се водела и околу бележењето на гласот љ, односно полумека *л* кое е идентично со српската графема. Изговорот на овој глас поради повеќе причини започнал да се оддалечува од стандардниот и неговиот фонетски развој одел обратно од општата тенденција – наместо од мека до полумека, па кон тврда фонема, таа од полумека станува мека, како што е во северните македонски говори или во српско-хрватскиот јазик. Ова особено прави проблеми при изговорот на диграфот *лј*, кој помалку писмените луѓе го читаат како тврдо *л + ј*. Според тоа, прифаќањето иста графема со српско-хрватската за гласот љ не испаднало успешно решение. За новото издание на *Правописот на македонскиот јазик* од 2015 беше направен обид ова прашање да се разреши, но при јавните расправи имаше големи дискусии така што остана во претходното решение, со некои исклучоци на двојно пишување кај некои примери. Но, диграфот *лј* остана во истата форма.
3. Во 2001 г. година е направена промена на латиницата за бележење лични имиња во меѓународни документи, која предизвика големи реакции во јавноста. Официјалното образложение беше дека била потребна латиница без дијакритични знаци, но во двојазичните документи (на малцинствата во Македонија) сепак постојат дијакритични знаци, што значи дека образложението не е многу прифатливо. Во стариот Правопис беше приведена југословенската латиница (иако постоела и варијанта без дијакритични знаци којашто не заживеала), со тоа што имало два различни знака за *Ќ* и *Ѓ* (*Ќ* и *Ѓ*). Во новиот Правопис, пак, од 2015 г. се наоѓаат и двете македонски латиници.

Заклучни забелешки

Неповолните општествено-историски и политички услови придонеле македонскиот јазик да се стандардизира релативно доцна во однос на останатите јазици, иако стремежот постоел уште од 19 век. При стандардизацијата, јазичната политика била на линија на тогашните општи политички тенденции, а тоа е стремежот за блискост со рускиот јазик. Од 1948 г. тој стремеж почнал да се губи како резултат на политичките промени и тоа кај сите официјални јазици во тогашната СФРЈ, додека бугарскиот јазик, како един-

ствен од јужнословенските јазици, продолжил со тенденцијата за заемање зборови и зборообразувачки модели од рускиот јазик.

Јазик на престиж до осамостојувањето на Македонија бил српско-хрватскиот и затоа македонскиот јазик од него трпел најголеми влијанија на повеќе рамништа. Но, со осамостојувањето, тоа влијание започнало да се намалува, а да расне влијанието на англискиот јазик, што е светска појава. Последните години тоа навлегување на англиските заемки и влијание дури и на правописот е особено засилено. Новото издание на Правописот претставува сериозен чекор во нормирање на овие појави, но се препорачува почесто дополнување и актуелно решавање на новите јазични предизвици. Секако, од особена важност е дополнување на Правописниот речник на македонскиот јазик, како и изработка на академска граматика.

За крај, евидентно е дека државата нема јасна национална стратегија во врска со македонскиот јазик. Крајно време е нешто да се направи на тој план, зашто последните настани во врска со барањата на Бугарија за откажување од македонската историја до 1945 г., но и за откажување од посебноста на македонскиот јазик и идентитет, како ултиматум за влез на Македонија во ЕУ, потоа донесувањето на Законот за употреба на јазиците, кој беше многу критикуван и кој доби сериозни забелешки од Венецијанската комисија и го снижи статусот на македонскиот јазик на еден од два службени јазици, точно го покажуваат немањето државна стратегија што може да доведе до сериозни последици во иднина.

Литература

а) на кирилица:

- Груевска-Маџоска, С. 2020, За стандардизацијата на македонскиот јазик во XX век од социолингвистички аспект. *Македонскиот јазик – континуитет во простор и време*, МАНУ, Скопје, 239–256.
- Конески, Бл., 1980, „Факторот на времето во јазичните промени“, *Предавања на Семинарот за македонски јазик, литература и култура*, Скопје, 25–26.
- Конески, К., 1998, „Зборообразување и лексика“, *Македонски јазик*, Ополе.
- Македонскиот јазик – континуитет во простор и време 2020*, Македонска академија на науките и уметностите, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Совет за македонски јазик, Скопје.

- Минова-Ѓуркова, Л., 2019, *Лингвистички студији за македонскиот јазик II, Социолингвистички теми: Јазикот и нормата*. Скопје.
- Цветковски, Ж., 1998, „Состојби и промени во македонскиот јазик од 1945 година“, *Македонски јазик*, Ополе.

б) на латиница:

- Fishman, J., 1970, *Sociolinguistics, a brief Introduction*, Rowley, Mass., 108.
- Hill, P., 1992, „Language Standardization in the South Slavonic Area“, *Sociolinguistica*, 6: *The Rise of National Languages in Eastern Europe*. Tübingen.
- Lunt, H., 1952, *A Grammar of the Macedonian Literary Language*, Skopje.

Трајче Стамески

АСПЕКТИ НА ПРОЗАТА НА ЦЕПЕНКОВ

Марко Цепенков спаѓа во првата генерација собирачи на македонски народни умотворби, покрај браќата Миладиновци, Партенија Зографски, Кузман Шапкарев и Ѓорѓија Пулевски. Тој не само што запишал повеќе македонски народни умотворби од секој друг собирач, туку собирајќи ги и фиксирајќи ги тој видливо им ја доусовршил стилско-уметничката форма. Затоа, запишаните материјали на Цепенков имаат непроценливо значење за македонската фолклористика, за етнографијата, за лингвистиката, за македонската национална историја.

Најавтентичен извор на библиографски податоци за Марко Цепенков претставува неговата *Автобиографија (1896)*. Марко Цепенков е роден во Прилеп во сиромашно семејство, кое води потекло од прилепското село Ореовец. Поради тешката материјална состојба завршил само една година основно образование, а потоа продолжил да го изучува терзискиот занает. Цепенков лично самиот ги собирал и ги запишувал своите фолклорни и етнолошки материјали. И по вкупниот фонд на собраните народни умотворби, како и по жанровската разновидност на собраните фолклорни материјали, тој е најзначајниот собирач на македонските народни умотворби.

Вкупниот број на публикувани и непубликувани фолклорни и етнолошки материјали на Цепенков е навистина импозантен и изнесува: 5032 пословици и поговорки, 681 приказна, 170 песни, 100 гатанки, 389 народни верувања, 46 баења, 201 соништа и нивни толкувања, 67 детски игри и залагалки, поголем број клетви, благослови, народни обичаи и обреди, како и примери на тајни (условни) јазици, описи на занаети, музички инструменти и реквизити од секојдневниот домашен живот, лични (сопствени) имиња и презимиња, прекари и други лингвистички материјали. Цепенков е автор на драмата *Црне Војвода* и на Автобиографијата. Целокупното творештво на Марко Цепенков е собрано во 10 книги.

Напуштен, забораен и во крајна беда, Марко Цепенков починал во Софија на 29 декември 1920 година на деведесетгодишна возраст.

Во еден дел од *Автобиографијата* Марко Цепенков зборува за Димитрија Миладинов, највлијателниот културен и идеен деец на македонската преродба, кој во тоа време бил учител во Прилеп и честопати го посетувал нивниот дом: „Беше чул Димитрија Миладинов, оти татко ми знаит многу песни, та дојдуаше често у нас да му кажи некоа песна. Кога Коста (таткото на Цепенков) го прашал зошто ги собира песните и останатите фолклорни материјали, Миладинов му одговил: „Овие песни и друзи детински работи што ‘и збирам, ќе печалам да ‘и типосам за да останат да се пеат некоаш, коа ќе нема ваквие работи...“ (Цепенков 1972: 322) Подоцна, според зборовите на самиот Цепенков, токму оваа средба со Миладинов го мотивирала да започне со собирачката дејност и повеќе од четириесет години да му се посвети на неуморното запишување на македонското уснокнижевно културно наследство, оставајќи импозантен број на фолклорни материјали, кои и по жанровската разновидност, но и по квалитет ги надминуваат записите на останатите наши собирачи.

Македонската фолклористика за Марко Цепенков

Македонската фолклористика го издвојува Марко Цепенков како нетипичен собирач на народните умотворби, што се должи на неговите индивидуални творечки интервенции при запишувањето на фолклорниот материјал.

Блаже Конески е еден од првите истражувачи на личноста и делото на Марко Цепенков, тој во далечната 1954 година ја објавува книгата *Сказни и сѝоренија*, во која истакнува дека: „Најправилно ќе го одредиме односот спрема него, ако зборуваме за – **прозата** на Цепенкова, разбирајќи под тоа нешто што се разликува од обичната запишувачка работа... тој внатрешната фактура на приказната ја обогатува со ред развивања што значат веќе приближување кон методите на современата уметничка проза.“ Затоа, според Конески, со својата интенција да го *пресоздава* чуеното Цепенков е „нешто повеќе од обичен *реѝисѝраѝор* на народните умотворби“ (Конески: 1954)

Кирил Пенушлиски зборува за три фактори во запишувачката постапка на Цепенков: „Постапката не допуштала стриктно бележење според јазикот на раскажувачот. Имено, Цепенков не ја запишувал веднаш слушнатата приказна, по диктат или на друг начин, туку тогаш кога ќе имал време... неговиот личен творечки придонес во обликувањето на слушнатите приказни (стилизи-

рање)... Неговиот однос кон животните проблеми што се третираат во приказните (ги внесувал своите лични сфаќања и разбирања за разни општествени и животни прашања). (Пенушлиски: 246)

Васил Иљоски го изделува Марко Цепенков од останатите собирачи - регистратори на македонските народни приказни, затоа што неговите приказни имаат „длабоко втиснат печат на неговата силна и оригинална творечка личност, поради што се лесно препознатливи меѓу мноштво народни приказни, дури и со исти мотиви, а запишани од други.“ (Иљоски 1981: 85) Причината за специфичноста на неговата проза, која според него претставува „антонимија во однос на народната проза чија битна карактеристика е колективноста и дословното запишување“, тој ја гледа во личниот креативен удел на Цепенков и неговото влијание врз постапката „не само на запишување, туку и на пишување, што посебно доаѓа до израз во народните приказни во кои се чувствува дека тој не е само собирач - запишувач, туку и творец.“ (Иљоски 1981: 84)

И фолклористот Димче Најчески зборува за Цепенков како за „собирач-творец кој ги преработувал народните умотворби со свој јазик, свој стил, со своја композиција.“ Според него Цепенков „ги следел естетските норми на фолклорната традиција и во голема можна мера го запазувал фолклорниот карактер на народните умотворби“, но од друга страна доаѓа до израз неговата авторска индивидуалност како еден творечки порив да се оддели од фолклорната матрица.“ (Најчески 1981: 141)

Во своите структуралистички интерпретации на приказните на Цепенков и теоретичарот Атанас Вангелов укажува на креативните интервенции на Цепенков, кои според него имале значење на нешто природно кое, како конечен резултат, требало да им даде определени уметнички ефекти и стилски облици на фолклорните умотворби.

Според некои теоретичари предноста на сказна пред останатите фолклорни жанрови (на. пр. басната или преданието) се состои во нејзината отвореност/недовршеност, што ја фаворизира можноста за дополнителни интервенции во мотивска и содржинска смисла. Една од основните одлики на сказната е цврстата, стабилна и речиси непроменлива конфигурација на нејзините жанровски елементи, но од друга страна, сказните се погоден жанр за перманентни напластувања на нови содржини при разните процеси на контекстуализација (дијахрониска или синхрониска трансми-

сија меѓу различни или исти култури). Втор важен фактор кој придонесува за извесни семантички збогатувања на сказната е улогата на раскажувачот и неговата определба при запишувањето: да применува пасивна трансмисија на традиционалните норми, вредности и идеи, без посериозни креативни интервенции во наративот или, пак креативно да го модифицира или редицајнира „изворниот“ материјал. Втората опција обединува повеќе фактори, како: селекција на теми, преконфигурација на стандардни мотиви, импровизација, ресемантизација, стилизација и сл. и се смета за основен предуслов во процесот на трансформација на традиционалната сказна во уметничка авторска сказна.

Според Александар Прокопиев главни „виновници за сижетното богатство на сказната се токму анонимните пренесувачи и нивната креативна дарба и усет за уметничко доградување/дотерување, но и на социјалната, религиозната, па и етичката состојба на која тој и припаѓал.“ (Прокопиев: 70) Ако „отвореноста на сказната за нови теми и содржини“ е неопходниот предуслов кој води кон модернизација на жанрот, тогаш таквиот процес значи конечно напуштање на архаичниот концепт на т.н. дискурзивни заедници во кои знаењето било заштитирано и чувано во рамките на одредената заедница врз основа на исклучителните способности за меморирање на оние рапсоди/ раскажувачи кои го поседувале знаењето на еповите (и другите жанрови). Уделот на Цепенков во креативното дообликување на приказните треба да се бара и во фактот што за разлика од другите собирачи, тој не ги запишувал слушнатите приказни веднаш, туку ги фиксирал на хартија дополнително, по сеќавање. Според тоа, неговиот творечки манир во стилот „роден да прикажува, но и во прикажувањето да создава“ е причината зошто најголемиот дел од запишаните прозни текстови се одликуваат со специфичена конструкција и стил.

Во понатамошниот дел од овој текст ќе разгледаме неколку аспекти на раскажувачката постапка на Марко Цепенков врз примерот на две негови приказни, кои отстапуваат од поетичките норми на класичната приказна.

Наративните постапки на Цепенков: Силјан Ширкој

Од класичната наратологија позната е поделбата на позицијата на раскажувачот: како инстанца која никаде во текстот експлицитно не укажува на себе си (екстерен или сезнаечки наратор)

и наративна инстанца која се поистоветува со некој лик од приказната (лик-наратор или персонален наратор). Во процесот на раскажувањето наративниот глас може да се поврзе со концептот на промена на наративните нивоа, градејќи на тој начин посложена раскажувачка структура, позната како приказна во приказна или ланец од приказни. Во приказните на Цепенков главно е запазена сезнаечката позиција на нараторот, кој нè воведува во приказните со традиционалната жанровска индикација „Си беше еднаш еден...“. Меѓутоа, во неговата најдолга и најпозната приказна *Силјан Ширкоџи* од самиот почеток сме сведоци на неколку експлицитни индикации за отстапување од традиционалниот систем на фолклорната сказна во доменот на промената на наративните нивоа. Поради тоа што сезнаечкиот наратор ја препушта нарацијата на некои од останатите ликови, во приказната се вметнуваат нови епизоди кои ја усложнуваат композицијата на приказната.

Сезнаечкиот наратор во *Силјан ширкоџи* ја раскажува приказната за разгаленото момче Силјан, кое препуштено на еден хедонистички начин на живеење (сака да троши, без да работи селски работи), свесно и по секоја цена одбива да се прилагоди на егзистенцијалниот кодекс на средината. Поради тоа што сфаќањата и однесувањето на Силјан, не се во согласност со културните вредности и традиционални норми на заедницата, таа го перципира како туѓ, изопштен од неа. Во приказната се создава тензија, како последица на нарушениот дијалог меѓу Силјан и колективот (ЈАС наспрема НИЕ).

Токму во делот кога приказната е во климаксот на неразбирањето (артикулирано преку оттуѓувањето на Силјан од семејството), се активира таткото во приказната во својство на раскажувач. Таткото му ја раскажува на Силјан приказната за несреќната и тажна судбина на двете проколнати птици Сиве и Чуле, со надеж дека нејзиниот воспитен и поучен карактер ќе претставува коректор на атипичното однесување на синот. Меѓутоа, вметнатата приказна на таткото не само што не ја постигнува својата педагошка цел, туку напротив ја засилува непослушноста на ликот и го мотивира неговото заминување од домот. Во принцип оваа мини-приказна одговара на класичната функција: *ипредуипредување* на ликот од страна на друг лик според Проповата типологија на функциите во сказната. Но, искуството од традиционалната македонска приказна покажува дека ваквите приказни-епизоди се малку застапени

и најчесто се недоволно развиени. Во овој поглед наративите на Цепенков покажуваат свест за нивно издигнување на ниво на рамноправен жанр, при што јасно доаѓа до израз неговата креативна творечка интервенција, како и способност за создавање покомплексна наративна композиција.

Од друг аспект, со приказната на таткото, Цепенков го артикулира традиционалниот културолошки феномен за гласот на повозрасниот, на родителскиот авторитет кој во патријархална смисла треба да се поистовети со дискурсот на вистината, поради што треба да се почитува. Вметнувањето на таткото како секундарен раскажувач има важна концептуална цел во приказната, посебно на планот на создавање на интерференција на опозитни гласови во социјална, идеолошка и културолошка смисла, кое може да се чита и како видливо збогатување на жанрот. Со издвојувањето/изоштнувањето на Силјан од средината и отворениот конфликт со татковиот авторитет, може да кажеме дека Цепенков поставил солидна основа за креирање на модерна сказна, во духот на тековните европски и јужнословенски демократски процеси, во која импулсите за ослободување од патријархатот би можело да значат и чекор кон модернизација на мотивите и темите.

Што се однесува, пак до конципирањето на главниот лик Силјан, тој претставува парадигматичен пример на субјект кај кого се евидентни разлики во однос на традиционалниот модел на сказноликиот јунак. Кога говориме за профил на лик-јунак во традиционалната сказна најчесто мислиме на доминација на една негова главна особина и отсуство на елементарна психологизација, постапките на овие ликови се главно мотивирани од некаква длабинска митолошка матрица и честопати до крајот на нарацијата не доживуваат посериозна лична трансформација. За разлика од ваквиот модел, уште од самиот почеток на приказната, ние може да говориме за силна индивидуализација на ликот на Силјан преку неговото спротивставување на традиционалните норми и социјалната диференцијација. Иако, понатамошниот тек на нарацијата е идејно конципиран во насока на враќање на Силјан на „вистинскиот пат“ на почитување на традиционалните вредности и норми, сепак забележлива е мисловна и емотивна трансформација на ликот. Силјан станува свесен за сопствените заблуди и доброволно ги прифаќа семејните вредности. Токму во ваквата експлицитна психолошка трансформација на Силјан може да го

препознаеме творечкиот влог на Цепенков во креирањето на лик кој е поблизок до авторската, отколку до традиционалната сказна.

Дуња Ѓузели и царскиот син

Приказната *Дуња Ѓузели и царскиот син* претставува уникатен пример во македонската уснокнижевна традиција во која се артикулира раскажувачкиот талент на Цепенков за создавање на развиена композиција на сказна. Во првиот дел приказната раскажува за царот кој во стотата соба од својот замок го чува таинствениот портрет на преубавата девојка со име Дуња Ѓузели. Според верувањето, девојката поседува фатална убавина „едно ќе ја погледа со очи и како некое силно сонце ја изгорува, како некоја најсилна врела вода.“, поради што било невозможно да се стигне до неа. Откако, во една прилика царскиот син ќе ја здогледа сликата на девојката силно се вљубува во неа, поради што се разболува. Гледајќи го својот емотивно изнемоштен син, царот решава да му ја каже вистината за девојката и на тој начин го мотивира неговото заминување од домот. По, неколку перипетии царскиот син навистина ја пронаоѓа девојката што живее во кулата, но при нивната прва средба девојката не е фатална, напротив се вљубува во него. Кога станува збор за класична фолклорна приказна, ваквиот однос меѓу протагонистите обично води кон среќниот епилог на приказната. Меѓутоа, наместо очекуваниот крај, нараторот ја динамизира приказната со пресврт, го внесува на сцената змејот, кој одненадеж ја грабнува Дуња Ѓузели пред очите на царскиот син. Така, во приказната се отвора нов раскажувачки циклус во кој главната улога му припаѓа на необичниот помошник на царскиот син Патенталија. Покажувајќи ги на дело своите исклучителни способности Патенталија совладува неколку тешки искушенија и конечно успева да ја ослободи девојката од ропството на змејот и да ја однесе кај царскиот син. Во овој момент приказната повторно ги исполнува сите жанровски предиспозиции за финализирање во духот на нејзин среќен крај.

Меѓутоа, по сè изгледа дека Цепенков интуитивно насетувал дека ќе ја збогати приказната доколку продуцира нова епизода со нов заплет. Имено, откако таткото - Цар дознава дека неговиот син се враќа дома заедно со девојката чиј што портрет целиот живот љубоморно го чувал во забранетата соба, смислува план за негово убиство. Сепак, Патенталија навремено ја открива намерата на царот и двапати го спасува царскиот син од сигурна

смрт. Откако не успева да го реализира фаталниот план царот се самоубива, а царскиот син се жени со Дуња Ѓузели и стапува на царскиот престол.

Како што може да се забележи Цепенков во оваа приказна развива стратегија на постојано надоврзување на епизоди кои драстично ја збогатуваат нејзината содржина, ја прават поинтересна за слушање/читање и ја засилуваат напнатоста кај аудиториумот поради неизвесната судбина на главниот лик. Со ваквото креативно обликување на приказните Цепенков прави важен исчекор во поглед на еволуцијата на жанрот и приближувањето до поразвиените прозни уметнички творби. Неговата проза претставува редок пример во македонската запишувачка пракса од 19 век за т.н. *еволуција* на приказните, односно сраснување на повеќе заокружени нарации во една композиција што води кон новелистички (авантуристички) тип на нарација.

Заклучок:

Од историскиот развој на македонските народни приказни сосема е сигурно дека Цепенковата специфичната раскажувачка постапка извршила најсилно влијание во процесот на модернизирање на жанрот. Кога говориме за тоа дали приказните на Цепенков се првите примери на авторска сказна во македонската книжевност, може да констатираме дека: на композициски план тој на маестрален начин успеал да креира комплексни наративни структури (приказни во приказни, ланец од нарации) својствени за новелистичките и авантуристичките жанрови; во некои од неговите приказни постои обид за индивидуализација, трансформација и психологизација на ликовите, поради што може да се прават одредени паралели со ликовите од авторските сказни; на лингвистичко и стилско рамниште неговите приказни се доживуваат како уникатно јазично и естетско искуство, благодарение на неговиот вонсериски раскажувачки талент и осет за нивно преобликување. Што се однесува, пак, на идеен план, Цепенков останал доследен на патријархалните уверувања и вредности на своето време и на актуелната култура, поради што во дел од неговите приказни повеќе преовладува дидактичноста и педагошката компонента отколку модернизацијата на темите. Во таа смисла може да говориме за приказните на Марко Цепенков, како за *еволуција на жанроii* - иновативен раскажувачки концепт кој означува појдовна точка,

суштински премин и конечна ориентација на македонската проза кон современите европски уметнички текови.

Користена литература:

- Бал Мике, *Naratologija - teorija priče i pripovedanja*, Beograd, Narodna knjiga – Alfa, 2000;
- Вангелов Атанас, Силјан *Ширкој на Цейенков (позицијата на нара-иорот)* во *Цейенков (светој на приказније)* приредил Кирил Пенушлиски, Мисла, Скопје;
- Zenet Zerar, *Figure II*, Beograd, 1985;
- Зборник *Фолклорније имулси во македонската лијерајтура и уметност на 20. век*, Скопје, МАНУ, 1999;
- Конески Блаже, *Сказни и сторенија*, Кочо Рацин, 1954;
- Пенушлиски Кирил, *Одбрани фолклористички трудови*“, Македонска книга, Скопје;
- Проп Владимир, *Morfologija bajke*, Beograd, Prosveta, 1982;
- Симпозиум посветен на животој и делото на Марко Цейенков*, Прилеп, 15-17 ноември 1979;
- Саздов Томе, *Усната книжевност на Македоније*, ММ, Скопје, 1992;
- Стамески Трајче, *Наратолошки аспекти на волшебније приказни кај Марко Цейенков*, Скопје, Вермилион, 2012;
- Тодоров Цветан, *Uvod u fantastičnu knizevnost*, Beograd, Pечат, 1987.

РАСКАЗИТЕ НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ – ВУЛКАН ОД ФАНТАЗИЈА И ЛЕКСИЧКО БОГАТСТВО (ПО ПОВОД 100 ГОДИНИ ОД РАГАЊЕТО НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ)

Славко Јаневски е класик на македонската литература, општественик, сликар, филмски сценарист, преведувач, припадник на генерацијата втемелувачи на македонската современа култура во периодот на слободен развој на македонската државност по Втората светска војна. Неговиот опус брои неколку илјади страници, што проза, што поезија, што „нешто помеѓу“, подвргнати во шеесетина засебни книги и исто толку преводи, избори, лектирни и друг вид изданија. Восхитот кога се стои пред неговото дело не доаѓа само од обемот, туку многу повеќе од неговата густина и книжевна префинетост, а особено од сознанието дека во ликот на Јаневски препознаваме автор со интегрална поетика, која во ист творечки универзум ги сплотува сите негови уметнички изблици, не само од областа на литературата, туку и од кинематографијата и сликарството.

Роден е во Скопје во печалбарско семејство, каде што завршил техничко училиште. Бил партизан во Козјачката бригада во 1944, а во повоениот период извршувал раководни функции во редакции на списанија (*Пионер*, *Титовче*, *Осџен*, *Хоризонт*, *Современост*) и во издавачката куќа „Македонска книга“. Се занимавал и со кинематографија како автор на неколку филмски сценарија. Автор е на книги за деца, кои со децении се дел од училишните лектури. Еден од основачите на Друштво на писатели на Македонија во 1947 и трет негов претседател; член на МАНУ од 1967; член на македонскиот ПЕН центар, претседател на Советот на СВП. Добитник е на сите позначајни награди и признанија за литература во тогашната Република Македонија, но исто така и на награди во тогашниот југословенски културен простор, како што е кинематографската награда на Пулскиот филмски фестивал.

Славко Јаневски починал на 20 јануари 2000 година, девет дена по неговиот осумдесетти роденден. Во 2013 година, 13 години по неговата смрт, Комисијата за лустрација на Македонија објави дека дошла до заклучок дека Славко Јаневски бил соработник на југословенските тајни служби. Ова резултираше со остри реакции и неприфаќање на одлуката од страна на МАНУ, ДПМ, и поши-

роката македонска јавност. До денешен ден оваа проблематична лустрација нема дефинитивна разрешница – кои се жртвите од „срамната“ дејност на Јаневски, што е тоа што требало да биде поинаку доколку тој не извршил дејства за кои е лустриран, што е тоа што бесправно го добил? Ако се сакало да се наметне идеја дека бесправно е дел од македонската книжевна историја, тогаш сигурно ниту се успеало, ниту ќе може да се успее во тоа. Местото на творештвото на Јаневски во нашата литература е јасно дефинирано и само може да се збогатува со нови препрочитувања и анализи, а не да се минимизира, или уште поапсурдно, да се негира.

Од книжевно-историски аспект, Јаневски е еден од основоположниците на македонскиот современ книжевен израз, кој со своето творење е нераскинливо вграден во развојот на македонската современа литература по Втората светска војна. Во првите две децении по ослободувањето од перото на Славко Јаневски произлегуваат следниве наслови: „Крвава низа“ (1945), „Пруга на младоста“ (заедно со А. Шопов 1946), „Песни“ (1948), „Егејска барутна бајка“ (1950), „Улица“ (1950), „Лирика“ (1951), „Село зад седумте јасени“ (1952), „Две Марии“ (1956), „Леб и камен“ (1957), „Месечар“ (1958), „Горчливи легенди“ (1962), „Сиромавиот црн Цо“ ((1962), „И бол и бес“ (1964), „Стебла“ (1965).

Уште се водат дискусии околу прецизирањето на неговиот роман „Село зад седумте јасени“ објавен во 1952 година како прв роман на современ кодифициран македонски јазик, кој самиот автор го преработил и го преобјавил во 1965 година под насловот „Стебла“. Современата книжевна наука е склона овие две верзии на романот да ги разгледува заедно, како сплет од историски датум и авторска поетичка трансформација, која е мошне ретка, но доблесна појава меѓу творците. Таа подразбира модифицирање на делото во дослук со сопствените внатрешни креативни пориви. Од друга страна, исто така се живи дискусиите за неговата прозна книга „Улица“ објавена уште во 1950 година, која од тогашната критика е категоризирана како „повест“ (раскажувачка форма која по должина и по разгранетост на сижето се наоѓа помеѓу расказ и роман), жанровски термин кој произлегува од руската книжевно-теориска мисла, карактеристична за деветнаесеттиот век, и корелира со рускиот израз што означува раскажување, односно наратив. Поновата наука за литература кај нас ја проблематизира ваквата определба и сè повеќе го зацврстува ставот дека на ова

дело може да се гледа и како на кус роман, и тоа роман на созре-вањето, модел широко распространет низ сите светски литератури. Значи, без оглед на крутото датирање, прозните остварувања на Јаневски од педесеттите години имаат основоположувачко значење и се нераскинливо поврзани со растот и зреењето на современата македонска литература, која како организам почнува слободно да дише и да се развива по кодификацијата на јазикот, надоградувајќи се на корените што се влечат од изминатите векови.

Целото творештво на Јаневски е длабоко проникнато во една целина. Во сферата на прозата доминантна е неговата „кукулинска декалогија“, составена од девет романи и една од збирките раскази, во кои се протега фреска од ликови и настани, временски распослани во период од четиринасет векови, а просторно фиксирани во митското место Кукулино, на границата меѓу имагинацијата и стварноста. Насловите што ја чинат оваа декалогија се:

„Тврдоглави“. – Скопје : Наша книга, 1969.

„Омарнини“. – Скопје: Нова Македонија, 1972.

МИРАКУЛИ НА ГРОЗОМОРАТА

„Легионите на свети Адофонис“. – Скопје: Култура : Македонска книга : Мисла, 1984.

„Кучешко распетие“. – Скопје: Култура: Македонска книга: Мисла, 1984.

„Чекајќи чума“. – Скопје: Култура : Македонска книга : Мисла, 1984.

„Девет Керубинови векови“. – Скопје: Култура, 1986.

„Чудотворци“. – Скопје: Македонска книга, 1988.

„Рулет со седум бројки“. – Скопје: Мисла, 1989.

„Континент Кукулино“. – Скопје: Мисла, 1996.

„Депонија“. – Скопје: ЗУМПРЕС, 2000.

Овој циклус опфаќа приказни кои се распостилаат во временски период од 14 столетија, т.е. од 701 до 2096 година. Така, првите четири романи: „Девет Керубинови векови“, „Легионите на свети Адофонис“, „Кучешко распетие“ и „Чекајќи чума“, го опфаќаат историското време од осмиот до седумнаесеттиот век; „Чудотворци“, осумнаесеттиот; „Тврдоглави“, деветнаесеттиот; „Омарнини“, „Континент Кукулино“ и „Депонија“, дваесеттиот и „Рулет со седум бројки“, дваесетипрвиот век. Испишани се преку 3000 страници на кои се реконструирани повеќе историски епохи, култури и цивилизации и низ кои ќе продефилираат стотици и стотици ликови и оригинални човечки судбини од Керубиновата лоза.

Во поезијата на Јаневски проблеснуваат мотивите на „каина-велиските“ и „итарпејовски-астропејовските“ стихови, но исто така и возбудите на егзотизмот и играта. Неговиот поетски опус го сочинуваат стихозбирките:

„Евангелие по Итар Пејо“. – Скопје: „Кочо Рацин“, 1966.

„Каинавелија“. – Скопје: „Македонска книга“, 1968.

„Оковано јаболко“. – Скопје: Мисла, 1979.

„Астропеус“. – Скопје: Македонска книга, 1980.

„Змејови за игра“. – Скопје: Македонска книга, 1983.

Расказот како жанр има специфично место во творештвото на Јаневски. Тој се покажува како негова творечка лабораторија во која на мал простор авторот ги преиспитува книжевните можности, стремејќи кон нивна хибридизација со аудио-визуелните медиуми. Неговите раскази се своевидни „хибридни чуда“ во кои зборот и сликата функционираат поврзано. Затоа и не е необично што некои од неговите раскази се претопиле во филмски сценарија (како што бил случајот со расказот „Шестмината од десетината“ врз чија основа е снимен филмот „Волчја ноќ“). Од друга страна, според посочувањето на авторот, врз ова сценарио се надоврзал романот „И бол и бес“. Многу од расказите на Јаневски се напишани како скици за романи, како зачетоци на покомплексни приказни кои останале во својата изворно концизна форма. Многу од расказите на Јаневски се создадени како епизоди од неговите романи и се поврзани со романите преку исти ликови или топови. Во архивата на краткометражни филмови од педесеттите години на минатиот век се чува и филмот „Сонце зад решетки“ – снимен е само со музичка позадина, но доколку се прочита и расказот „Еден ден попладне“ паралелно со овој филм, станува јасно колку сликите и зборовите кореспондираат во креативните светови на Славко Јаневски.

Опусот на пократки прози на Јаневски, покрај веќе спомената жанровски нејасно дефинираната повест „Улица“ го сочинуваат и збирките:

„Кловнови и луѓе“. – Скопје: „Кочо Рацин“, 1954.

„Омарнини“. – Скопје: Нова Македонија, 1972.

„Ковчег“ / избор и редакција Миодраг Друговац. – Скопје: „Наша книга“, 1976.

„Зад тајната врата“. – Скопје : Македонска книга, 1993.

„И петто годишно време“ : постхумно издание. – Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, Фондација „Трифун Костовски“ 2001.

Кусите прози го оддаваат вкусот на Јаневски за тајновитост, енигматичност, и особено неговиот стремеж да им се отргне на строго зацртани рамки, во секоја смисла. Оттаму не е јасно дали треба да се смета за слаба страна, или напротив, токму за благослов, тенденцијата на творештвото на Јаневски да отпадне од вообичаените жанровски рамки, слободно да ги претопува струите на поетското со прозното, да ги вградува во симбиози визуелното и лингвистичкото, да ги меша сликарството, филмот, литературата... Ова последново сметаме дека од денешна перспектива може да се прифати како еден вид визионерство.

Расказите од првата збирка „Кловнови и луѓе“ се раскази на атмосфера, без детално развиени дејствија. Меѓу нив доминира чеховскиот тип на расказ, но исто така може да се сретнат и раскази од о’хенриевски тип. На пример, расказот „Виолина“ во кој се раскажува за партизан кој во време на битките копнеел да засвири на виолина, а кога неговиот пријател успеал да му најде виолина и да ја донесе до неговото болничко легло, се открива дека тој веќе нема рака и не може веќе никогаш да засвири. Мотивски во збирката доминираат раскази за партизанството („Волчица“) и за селскиот живот („Коњ голем како судба“), но има и раскази за ловот („В ѓуме“) или за рулетот („Крај рулет“) кои како мотиви ќе се најдат подоцна и во неговите романи, а некои од дејствијата се случуваат и во странски земји, како на пример во Германија во расказот „Сиромавиот црн Џо“. Во оваа прва збирка раскази сè уште ја нема големата кукулинска тема која ќе го опседнува Јаневски во текот на целиот негов творечки пат, но она што е осознаено и претставено преку акцентот врз ликот на кловнот, а што исто така претставува значајна креативна алка во неговиот писателски имагинариум, е интересот за смеата, за хуморот и за итарпејовската народна мудрост како филозофски став и поглед на свет. Интересот кон кловнот подоцна кај Јаневски ќе се развие во доминацијата на ликот на Итар Пејо, а потоа и во неговиот специфичен поетски Астропеус (Свезден Пејо). Сите тие се модификации на истата поетичка карактеристика на Јаневски која се надоградува врз плодотворната почва на македонскиот фолклорен идиом. Во тој контекст, илустративен е фактот што Јаневски за-

едно со Кирил Камилов и Мето Јовановски во 1962 година објавуваат една многу значајна книга под наслов „Темни кажувања“, во која се собрани преработки на кажувања на народни приказни од различни извори. Во периодот на објавата оваа книга извршила огромно влијание врз генерациите прозаисти кои се оформувале во тој миг, така што речиси сите тогашни македонски писатели ја осознале непроценливата вредност на фолклорното наследство и се свртеле кон неговите изворишта. Оттаму е и интересот на Славко Јаневски за ликот на Итар Пејо кој станува доминантна, и конкретна, и метафоричка фигура на неговото творештво, но и симбол на неговиот филозофски хабитус, кој е препознатлив во целиот негов опус.

Втората збирка раскази „Омарнини“ повторно го илустрира интересот на Јаневски за кажувањата, народните преданија, приказните што се пренесуваат од колено на колено. Ретко во неговиот израз се споменува збор „раскажување“, или „прераскажување“, туку, тој најчесто го употребува зборот „кажување“ токму нагласувајќи ја длабоката врска со оралната народна традиција. Централен мотив во оваа збирка е печалбарството, трагиката на заминувањето во туѓина за стекнување материјална удобност, иселувањето и опустошувањето на македонските села и губењето на традиционалните вредности на руралниот живот. Расказите имаат веќе поразвиени сижеа и се апокалиптично-гротескни и реалистични. Меѓу нив се издвојуваат: „Ни балканците не се без судбина“, „Власт“, „Глутница“, „Дом во кој не живеам веќе“, „Забранета одаја“, „Си одат“, „Морфиум“, „Белешка за луѓе од села какво што е Кукулино“, „Омарнини“. Кукулино веќе станува опсесија на авторот и оваа збирка раскази е органски дел од големата кукулинска сага, заедно со веќе споменатите романи. Збирката раскази може да се прочита на интернет во библиотеката на Фондацијата Македоника на следниот линк <http://www.makedonika.mk/MoiKnigi.aspx>.

Збирката „Ковчег“ го истакнува приматот на тајновитоста во раскажувачкиот свет на Јаневски. Симболот на „ковчег“, кој подоцна варира и во „Ќуп“, кореспондира со сфаќањето на Јаневски за суштината на уметноста како тајна. Во сликарството Јаневски има еден циклус слики кои се посветени на познати сликари и кои се насликани како еден вид креативен дијалог. На сите нив во различни форми и техники е присутен и симболот на ѓупот,

на тајната на уметноста. Од оваа збирка по својата содржина се издвојуваат насловниот расказ „Ковчег“ и расказот „Реквием за Рубина Фаин“. Интересот за тајната кулминира во следната збирка, која носи наслов „Зад тајната врата“, во која писателот се поставува во улога на истражувач на тајни. Оваа збирка раскази опфаќа нетипични, кратки прози кои се врвен изблик на творечко експериментирање на Јаневски и во нив доминира фантастиката (сновиденија, дијабололизам), мистификацијата, играта, кроки-пристапот, отвореноста, намерната недовршеност и сл. Последната збирка раскази „И петто годишно време“ е објавена постхумно, една година по смртта на Јаневски. Таа докажува дека пред крајот на животот Јаневски му се посветил на краткиот расказ сметајќи дека врвната умешност на писателот е на што помал простор да искаже што посугестивна и значајна книжевна рефлексивна, чувство, атмосфера... Оваа книга е составена од пет сегменти со еднаков број раскази (по четиринаесет): четирите први ги обединува атмосферата на четирите годишни времиња: Есен (Листокапот), Зима (Виулицата), Пролет (Развигорот) и Лето (Омарнината), петтиот е Другиот свет. Расказите се прилично окултни и метафизички, а честопати напомнуваат на песни во проза. Преовладуваат тажни, морничави, енигматски мотиви и ги проблематизираат жанровските поделби.

Во прегледот на творештвото на Славко Јаневски во овој случај беше ставен акцент врз неговите раскази. Инспирација за насловот на овој текст беа зборовите на Блаже Конески, кој има речено: „Треба да се чита Славко Јаневски, тој е вулкан од фантазија и лексичко богатство“ (*Сџоџер*, Скопје, Друштво на писатели на Македонија, јуни 1998, стр. 10). Овие зборови прецизно ги нотираат најважните квалитети на творештвото на Јаневски – тоа е неговиот висок дострел во фантастиката и имагинативноста и неговиот значаен влог во зачувувањето и збогатувањето на македонскиот литературен јазик. Во својата комплексна поетика Јаневски слободно се движел во експериментирањето со лексичкиот фонд, употребувајќи многу старословенски изрази и специфични фолклорни обрасци, поигрувајќи си на поетски начин со постојните зборови и создавајќи многу неологизми и хибридни архаично-современи изразни средства.

Комплексноста на поетиката на Јаневски ја почувствувал и Влада Урошевиќ кога ги искажал следните зборови: „Славко Јаневски

е различен од другите писатели зашто е 'уметник од ретка раса и бунтовник кој не прифаќа да оди по изгазените врвици', со особено чувство за хумор кое е во непосредна врска со неговото сфаќање на историјата. Многуге пораки на Јаневски носат една морализаторска нотка, но од опасноста да се претворат во држење здодевни морални лекции тие пораки ги спасува жестокиот и немилосреден црн хумор, кој низ својата намерна грубост ги чува од банализација вистинските душевни големини... За овој автор имагинацијата претставува еден можен, а можеби и единствено можен излез од занданите на суровата стварност... Уметноста во визијата на овој голем творец станува една неопходна алтернатива која, можеби, не може да ги промени условите на човековата судбина, но може да ги направи полесни и поподносливи за издржување.“

Она што на прв поглед плени од грандиозниот опус на Јаневски е имагинацијата во залет, или како што честопати во критиката било воочено – „еруптивната имагинација“, фантазијата што слободно извира и се распрснува во неочекувани насоки или се канализира во необични меандри. Тоа најубаво го има воочено веројатно најдобриот познавач и проследувач на творештвото на Јаневски, Георги Старделов, кој има напишано: „Она што отсекогаш длабоко ме импресионираше во творештвото на Славко Јаневски, е примордијалниот статус во неговата книжевност на една еруптивна естетска имагинација, имагинација од посебен ков, имагинација *sui generis*, имагинација од една сосема нова творечка архитектоника“.

Поетиката на Јаневски и квалитетите на неговите дела, кои како и кај секој писател варираат и со текот на времето изненадуваат на нов начин, се теми за кои македонската наука за литература досега има искажано многу ставови, но исто така сè уште има предизвик да ги доуточнува и осовременува. Но, фактот дека творештвото на Јаневски е дел од книжевните столбови на македонската современа литература и култура останува и врз него не може да се фрли никаква сенка. Неговото дело е дефиниран книжевно-историски факт, но и жива инспирација за нови книжевни потраги, која се пренесува од генерација на генерација.

Препорачана литература достапна на интернет:

Старделов, Георги, *Слушате ли, каинавелијци?: Славко Јаневски : книжевна генеологија* / Георги Старделов. - Скопје: Македонска

- академија на науките и уметностите, Фонд Трифун Костовски, 2010. - 670 стр. <http://manu.edu.mk/wp-content/uploads/2017/10/SLUSATE-LI-KAINAVELIJCIGeorgi-Stardelov.pdf>
- Мојсова-Чепишевска, Весна, Демонологијата на Славко Јаневски <http://www.rastko.rs/cms/files/books/4c2944ae8e637>
- Мартиновски, Владимир, Палетата на проклетството на Славко Јаневски – мегдан меѓу сликите и зборовите http://philologicalstudies.org/index.php?option=com_content&task=view&id=224&Itemid=88&lang=en
- Сџекџар* 65/2015, Скопје, Институт за македонска литература <http://iml.edu.mk/images/SPEKTAR65.pdf>
- Маја Јакимовска-Тошиќ: КОН КНИЖЕВНО-ЕСЕИСТИЧКОТО НАСЛЕДСТВО НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ
- Наташа Аврамовска: ПРОСЛАВАТА НА ЖИВОТОТ ВО ПОЕЗИЈАТА НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ
- Лорета Георгиевска-Јаковлева: СЛАВКО ЈАНЕВСКИ - ВТЕМЕЛУВАЧ НА МИТСКОИСТОРИСКАТА ВЕРТИКАЛА ВО МАКЕДОНСКАТА РОМАНСИЕРСКА ПРОДУКЦИЈА (ПО ПОВОД 95-ГОДИШНИНАТА ОД РАѓАЊЕТО)

АДРЕСАР НА УЧЕСНИЦИТЕ НА 53. ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Грција

1. Марија Думпа
Ерму 8, 58400, Аридеа-преф. Пеллас, Грција
професор
mdoumpa@hotmail.gr

Полска

1. Ања Вероника Тадеуш
Плас Kosciuszki 1B, 26-020 Chmielnik, Polska
студент
anna.tadeusz@student.uj.edu.pl
2. Ивона Лучкув
53-135 Wrocław, ul. Januszowicka 17/19 m.21
предавач
luckow.iwona@gmail.com
3. Јенджеј Сова
ул. Stryjeńskiej 5/17, 42-217 Częstochowa
студент
00awos00@gmail.com

Руска Федерација

1. Анастасија Ковјозина
професор
Moscow district, Protvino town, 4.65. apt.
ktase@mail.ru
2. Валерија Фјодорова
1221 Hungary, Budapest, Ringló út, 99
студент
loptem.gon@ya.ru
3. Елена Шумилова
Город Воронеж, улица Генеррала Лизјукова, дом 8, квар-
тира 135
Руска академија на науките
elinshu@rambler.ru
4. Елина Габдуразакова
Ул. Унискаја, 43-177, Перм
студент
elina.gabdurazakova@mail.com

5. Марија Распутина
Москва, Вернадского проспект, 37/811
студент
masharasputina777@yandex.ru
6. Наталија Бороникова
Ул. Мира, 70 в-18, Пермь, 614066 Россия
професор
natboronnikova@ramber.ru
Пермски државен универзитет

Словачка

1. Нора Наѓова
Чаладка 304, Желенец 95173 окр. Нитра
високошколски педагог
nora.nagyova@gmail.com

Словенија

1. Ника Павлетиќ
Ферарска 16, 6000. Копер
лектор по словенечки јазик
nika.pavletic@gmail.com
2. Соња Должан
Марокова пот 24, 1270 Литија, Словенија
професор
sonja.dolzan@gmail.com

Србија

1. Даниела Радомировиќ
Доњи Јасеновиќ бб., 38228 Зубин Поток, Р. Србија
студент
danijela.radomirovic96@gmail.com
2. Кристина Пантелиќ
Вањевски пут 6, Бровиќ, 11507, Стублине Р. Србија
студент
krstinapantelickika@gmail.com
3. Лидија Тасиќ
С. Ранутовац бб, 17500, Врање
студент
lidijatasic17@gmail.com
4. Милош Пантиќ
Велика Хоча, 38430 Ораховац, Р. Србија
студент
miskopantic96@gmail.com

5. Миљана Чопа
Бранка Радичевиќ а 7, Куприја
истражувач во Институтот за српски јазик САНУ
miljana227@gmail.com

Украина

1. Хана Јаминска
Ул. Бидгоска 19 Краков, Полска
докторант
anuayaminska@gmail.com

Франција

1. Верица Јакимов
83 Rue de l amiral Mmouchez, 75013, Paris
verika.jakimov@inalco.fr

Хрватска

1. Ана Михалевиќ
Ulica Drautina Golika 38, 1000 Zagreb
асистент
ana.mihaljevic35@gmail.com
2. Ана Васунг
Srednjaci 24, 10000 Zagreb
професор
ana.vasung@gmail.com
3. Михаела Матешиќ
М. Kontuša 4, 51000 Rijeka, Croatia
професор
mmatesic@ffri.hr

Чешка Република

1. Барбора Томечкова
Nové Heřminovy 172, 792 01 Bruntál, Czech Republic
студент
BALARAZ@outlook.com

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

811.163.3:005.745

811.163.3(062)

821.163.3(062)

930.85(497.7)(062)

МЕЃУНАРОДЕН семинар за македонски јазик, литература и култура (53 ; 2020 ; Скопје)

Предавања (на далечина) LIII летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура : Скопје, 17.8 - 28.8 2020 година / [редакциски одбор Ордан Чукалиев ... и др.]. - Скопје : Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, 2021. - 118 стр. : илуст. ; [24 см]

Фусноти кон одделни трудови. - Библиографија контртуровите

ISBN 978-9989-43-450-1

а) Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура б) Македонистика
-- Собири

COBISS.MK-ID 53571845

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ — СКОПЈЕ

А: Бул. Гоце Делчев бр. 9

1000 Скопје, РСМ

Т: +389 2 3293 293

Ф: +389 2 3293 202

www.ukim.edu.mk

Република Северна Македонија
Министерство за култура

